

İSLAMDA ƏDƏB QAYDALARI

(1)

Din təlimləri silsiləsindən

BİSMİLLAHİR-RƏHMANİR-RƏHİM

**İSLAMDA
ƏDƏB-ƏRKAN
(1)**

İman mədəni-maarif müəssisəsi

İSLAM İCTİMAİ DİNDİR

İslamı digər din və məktəblərdən fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri də onun ictimai din olmasıdır. Burada təkcə ayrı-ayrı fərdlərin deyil, ictimaiyyətin islah olunmasına və onun düz yolu seçib saflaşmasına diqqət yetirilir.

Dediklərimizə aydınlıq gətirmək üçün qeyd etməliyik ki, insanların qarşılıqlarına qoyduqları ən başlıca məqsəd onların səadət və xoşbəxtliyə nail olmalarıdır. Hər bir insan hamıdan üstün olmasını və ixtiyarında olan şeylərin ən yaxşısına yiyələnməsini istəyir. Onlar daim ən yüksək məqamlara nail olmağa və çatışmazlıqları aradan qaldıraraq xoşbəxt həyat tərzini sürməyə can atırlar. Bu bir həqiqətdir ki, hər bir insan dünənindən daha yaxşı yaşamağa can atır və mümkün qədər çox var-dövlət sahibi olmaq istəyir.

Kamal və səadətə nail olmaq istəyi ilə yanaşı, insanlar bu yolda müxtəlif maneə və çətinliklərlə qarşılaşmağı və tənəzzülə uğramağı sevmirlər. Bu səbəbdən də çətinliklərlə üzləşərkən bir növ narahatçılıq və ümitsizliyə qapanırlar. Bu xüsusiyyəti islam alimləri «kamillik axtaran fitrət» adlanmışlar.

Belə nəzərə çarpır ki, belə bir fitri xüsusiyyət insanda hansısa şəkk və tərəddüd olunması şəxs tərəfindən vücuda gəlməmişdir. Bütün din və ideoloji məktəblər yekdilliklə bu xüsusiyyətin insan fitrətində mövcud olduğunu e'tiraf etmiş, lakin bir-birindən fərqli olaraq insanın səadət və kamala çatması üçün bəşəriyyətə müxtəlif üsul və metodlar təqdim etmişlər. Yaranmış ixtilaf da yalnız insanın kamala çatması üçün ona təqdim olunan yolların hansının haqq və həqiqət olmasından ibarətdir.

İstər ilahi, istərsə də qeyri-ilahi məktəblərin prinsiplərini nəzərdən keçirdikdə belə qənaətə gəlmək olar ki, onların hər biri insanın kamala çatması üçün yalnız öz ideya və amallarının həqiqət olduğunu hesab edir. Bu səbəbdən də deyə bilərik ki, dinlər arasında mövcud olan ən başlıca fərq insanın xoşbəxt həyat və səadətə necə çatmasındadır. O, buna nail olmaq üçün görsən hansı yolları keçməli və hansı əxlaqi xüsusiyyətlərə malik olmalıdır?

Qeyd etdik ki, insan xoşbəxt həyata meyl etməklə yanaşı bu yüksəlişin heç vaxt sona çatmamasını da arzu edir. Bundan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, insanın arzu etdiyi səadət və xoşbəxt həyat sonsuz xoşbəxtlikdir. Əgər bunu qəbul edərixsə, sözün əsl mənasında islam dininin bəşəriyyətə təqdim etdiyi səadəti qəbul etmiş olarıq. Bu isə Allaha yaxınlıq və Onun razılığını qazanmaq deməkdir. Çünki varlıqlar arasında yeganə sonsuz və mütləq qüvvə Allahın müqəddəs vücudu və zatıdır. İnsan kamala yalnız o zaman nail ola bilər ki, Allahın razılığını qazanmaqla Ona yaxınlaşmış olsun. Bunun isə yeganə yolu ibadət və ilahi göstərişlərə layiqincə əməl etməkdir.

İslam nöqtəyi-nəzərindən Allahdan başqa hər bir şey fani və məhduddur. İnsanın daimi istək və ehtiyaclarını təmin edən yeganə və mütləq varlıq Allahın müqəddəs vücududur. Bu səbəbdən də xoşbəxtliyi var-dövlətdə görənlər böyük səhv edirlər. Çünki var-dövlət nə qədər çox olarsa, yenə də fani və tükənəsidir. Var-dövlət çox olduqda belə, insan bir çox hallarda qarşılaşdığı çətinlikləri pulla aradan qaldırır hər şeyi onunla əldə edə bilmir və xəyalında yaradıb-yaşadığı xoşbəxtliyə çatmır. Aləmləri yaradan, bütün xeyir və gözəlliklərin səbəbkarı olan Allah isə fani deyil, əbədidir. İnsan yalnız Allaha arxalanmaqla öz ehtiyaclarını ödəyə və əbədiyyətə qovuşa bilər.

Fatir surəsinin 15-ci ayəsində bu haqda deyilir:

«Ey insanlar! Siz Allaha möhtacsınız. Allah isə [heç nəyə, o cümlədən sizin ibadətinizə] möhtac deyil və hər cür şükürə, tərifə layiqdir! [Onun bütün işləri bəyənildir].»

İmam Hüseyin (ə) Ərəfə duasında bu mətləbə işarə edərək buyurur: «İlahi! Səni itirən şəxs nəyi axtarır və Səni tapan şəxs nəyi itirmiş olur?» İmam Hüseyin (ə) bu ifadələri bəyan etməklə Allahın ən kamil varlıq olmasına işarə etmişdir.

Allahdan qeyrisinə üz tutan şəxs sanki puçluğa və faniliyə doğru hərəkət edir və hər şeydən məhrum olur. Allaha üz tutan şəxs isə bütün ehtiyac və nöqsanlarını aradan qaldırmış olur.

Bəs islam dini insanın kamala çatması üçün hansı yolu nəzərdə tutmuşdur?

Bu suala cavab tapmaq üçün Qur'ana müraciət edirik. Kəhf surəsinin 110-cu ayəsində deyilir:

«...Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına [qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün Allahın hüzurunda duracağına] ümid bəsləyirsə, [yaxud qiyamətdən qorxursa], yaxşı iş görsün və Rəbbinə etdiyi ibadətə heç kəsi şərik qoşmasın.»

Göründüyü kimi bu ayədə Allah-taala insanın dünya və axirət səadətinə qovuşması və Onun razılığını qazanması üçün qarşıya iki əsas şərt qoyur:

1. Əməli-saleh iş görmək;
2. Allahın birliyinə iman gətirib ibadəti saf niyyətlə yerinə yetirmək.

Deyə bilərik ki, islam nöqtəyi-nəzərindən insanın kamala çatmasının ən başlıca şərti Allahın razılığını qazanmaq məqsədi ilə ilahi göstərişlərə əməl etmək və Onun qoyduğu yasaq və qadağalara tabe olmaqdır.

İnsan Allahın razılığına və Onun tükənməz maddi və mə'nəvi ne'mətlərinə yalnız ibadət yolu ilə nail ola bilər. İlahi göstərişlərə [istər ibadi olsun, istər qeyri-ibadi] diqqət yetirdikdə bu həqiqətin şahidi oluruq ki, onların əksəriyyətinin insan cəmiyyəti ilə sıx bağlılığı vardır və şəriət hökmlərinin çox az bir qismi ayrı-ayrı fərdlərə aid olur. Başqa sözlə desək islam insanın Allaha yaxınlaşmasını yalnız saf niyyətlə həyata keçirilən ibadətdə görür. Bu isə heç də o demək deyil ki, o, cəmiyyətdən uzaq düşərək ömrünü-gününü ibadətdə keçirməlidir. İnsan daim özünü cəmiyyətin bir üzvü bilməli, yaranmış çətinliklərin aradan qaldırılmasında onlarla qarşılıqlı həmkarlıq və dostluq əlaqələri qurmalıdır.

İlahi göstərişlərin bir çoxu ictimai olmaqla yanaşı, kütləvi halda da həyata keçirilir. Hətta «e'tikaf» kimi müstəhəbbi əməl də məscidlərdə müəyyən şərait və qanunlar çərçivəsində cəm halda həyata keçirilir. Buradan ən başlıca məqsəd nəfsin saflaşması və insanın yüksək əxlaqi dəyərlərə yiyələnməsidir. E'tikafın əsas şərtlərindən biri onun ümumi şəkildə məscidlərdə təşkil olunması və oradan yalnız zəruri hallarda çıxılmasıdır. E'tikaf günlərində insan həqiqi səadətə çatmaq üçün öz mə'nəviyyatını saflaşdırır və qarşıdan gələn imtahanlar üçün batini güc toplayır.

Diqqət yetirilsə, mə'lum olar ki, belə bir əxlaqi və mə'nəvi əməlin həyata keçirilməsi yalnız ictimai əlaqələrin bərqərar olunmasından asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, insanın xudpəsəndlik və pisləklərdən çəkinmə qabiliyyəti cəmiyyət üzvləri ilə ünsiyyətdə olarkən özünü daha da büruzə verir.

Belə bir nəticəyə gəlirik ki, insan öz səadət və xoşbəxtliyinə təklik və guşənişlikdə deyil, cəmiyyətdə və cəmiyyət üzvləri ilə ünsiyyətdə olmaqla nail ola bilər.

İslamın ictimai məsələlərə yetirdiyi diqqəti nəzərə alaraq, bir neçə ictimai hökm və tövsiyələrə işarə edirik:

CAMAAT NAMAZI

İlk növbədə belə nəzərə çarpır ki, namaz hər bir şəxsin axirət dünyasına və onun əbədi ne'mətlərinə nail olması üçün üzərinə düşən ən başlıca ibadi vəzifədir. Lakin bilmək lazımdır ki, islamda namazın cəm halda qılınmasına o qədər böyük diqqət yetirilmişdir ki, zəruri hallar istisna olunmaqla, qalan hallarda namazın cəm halda qılınmasının vacib olduğu təsəvvür edilir. Qur'ani-Kərimdə bu haqda deyilir:

«Namaz qılın, zəkat verin və rüku edənlərlə birlikdə rüku edin». (Bəqərə-43)

İslamın əvvəllərində baş verən bütün müharibələrdə düşmənlərin tam nəzarətdə saxlanması və onların heç bir hərəkətini gözdən qaçırmamaq zərurətinə baxmayaraq, Peyğəmbər (s) namazların cəm halda qılınmasına xüsusi diqqət yetirirdi. Aşura günü imam Hüseyin (ə)-ın çox ağır şəraitdə hərəfəli mühasirəyə alındığı səhnə tarixin hamıya bəlli olan səhifələrindəndir. Lakin belə bir ağır şəraitdə imam Hüseyin (ə) zöhr namazını cəm halda qıldı. İmam Hüseyin (ə) və onun arxasında namaz qılanları qorumaq məqsədi ilə Səid ibn Abdullah adlı səhabə çox böyük fədakarlıq göstərərək öz bədənini onlara qarşı yönələn oxların qarşısında sipər edərək şəhadət şərbətini içdi.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir hədisdə deyilir: «Üzürü hallar istisna olmaqla, qalan hallarda camaatla qılınmayan namazlar [Allah dərğahında qəbul olunmaz]». Bu hədisə istinad etməklə fiqh alimləri öz risalələrində camaat namazına dair ayrıca fəsl ayırmış və üzürü olmadan camaat namazlarının tərki olunmasını düzgün hesab etməmişlər.

Namazlar fərdi [ayrılıqda] qılındıqda belə, insana öz mö'min qardaşlarını nəzərdə tutması tövsiyə olunur. Belə ki, gündəlik namazlarda dəfələrlə oxunan «həmd» surəsində —«Yalnız Sənə ibadət edirik və yalnız Səndən kömək diləyirik» və həmçinin salamlarda — «Salam olsun bizə və əməlisaleh şəxslərə» — cəm şəkilçisindən istifadə olunmuşdur.

CÜMƏ NAMAZI

İslam dinində cümə gününün zöhr namazının yerinə tə'yin olunan cümə namazına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Cümə namazı xüsusi şəraitdə, cəm halda qılınır. İmam cümə namaza başlamazdan əvvəl oxuduğu birinci xütbədə cəmiyyəti maraqlandıran günün mühüm məsələlərinə toxunmalı, ictimai problemləri araşdırmalı və eyni zamanda camaatı öhdələrinə düşən vəzifələrlə tanış etməlidir.

XEYİRLİ İŞLƏRƏ DƏ'VƏT, PİS İŞLƏRDƏN ÇƏKİNDİRMƏK

Allah-taalanın Qur'ani-Kərimdə müsəlman ümmətinə vacib etdiyi məsələlərdən biri də xeyirli işlərə də'vət və pis işlərdən çəkındirməkdir. Ali-İmran surəsinin 110-cu ayəsində bu haqda deyilir:

«[Ey müsəlmanlar!] Siz insanlar üçün zahirə çıxarılmış ən yaxşı ümmətsiniz. [Onlara] yaxşı işlər görməyi əmr edir, pis əməlləri qadağan edir və Allaha inanırsınız...»

Bu məzmununda kifayət qədər hədis və rəvayət nəql olunmuşdur. Lakin yalnız bir şeyi qeyd etmək istəyirik ki, bu zəruri hökmün həyata keçirilməsində ən başlıca məqsəd hər bir fərdin yaşadığı cəmiyyətin əxlaqi dəyərlərə hansı səviyyədə riayət olunmasına nəzarət etməsi və ya başqa sözlə desək, xalq üzərində ictimai nəzarətin bərqərar olunmasıdır. Ümumilikdə götürsək, zəruri hesab olunan bu iki şey ayrı-ayrı fərdlərin və cəmiyyətin islah olunması üçün kütləvi tədbir xarakteri daşıyır.

XÜMS VƏ ZƏKAT

İslamın cəmiyyət üçün [maddi vəziyyəti imkan verdiyi təqdirdə] vacib etdiyi şeylərdən biri də xüms və zəkat adlanan vergilərin ödənilməsidir. Belə ki, hər bir müsəlman imkan daxilində malının bir qismini yardım məqsədi ilə ehtiyacı olanlara ayırmalı və onu lazımı şəxslərə çatdırmaq üçün dini hakimin [rəhbərin] ixtiyarına qoymalıdır. Zəkatın ödənilməsi o qədər böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, bu hökm Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində namazla birlikdə qeyd olunmuşdur:

«...Namaz qılın, zəkat verin və rüku edənlərlə rüku edin!» (Bəqərə-43)

«O kəslər ki, əgər onları yer üzündə yerləşdirsək, [onlara bir yer versək,] namaz qılar, zəkat verər...» (Həcc-41)

Bəqərə surəsinin 83-cü, Nisa surəsinin 77-ci, Maidə surəsinin 55-ci və bir çox başqa ayələr də həmin məzmunu dəlalət edir.

İslam dininin ictimai yönə malik olan məsələləri tək-cə yuxarıda adlarını çəkdiyimiz hökmlərlə bitmir və qeyd olunanlar onların yalnız bir qismi idi. Cihad, yetim və kimsəsizlərə əl tutmaq, məsləhət və müşavirə, ümumi işlərdə qarşılıqlı həmkarlıq, müsəlmanların çətinlikləri ilə maraqlanmaq və bu kimi digər vəzifələri onlara misal çəkmək olar. Bir sözlə, islam dini həmrəylik, öz ardıcılığını səadət və xoşbəxtliyə çatdıran, insanı yaşadığı cəmiyyətlə sıx ünsiyyət saxlamağa sövq edən bir dindir.

Hər bir müsəlmanın üzərinə düşən fərdi və şər'i vəzifələri yaşadığı cəmiyyətdə ictimai əlaqələr yaratmaqla icra etməsini zəruri və labüd hesab edərixsə, bunu da qəbul etməliyik ki, cəmiyyət üzvləri ilk növbədə bir-birlərinə qarşı tə'yin olunan hüquq və vəzifələrlə tanış olmalı və onlara riayət etməlidirlər. Bununla yanaşı xalq arasında bir sıra əxlaq normaları və ictimai qayda-qanunlar da vardır ki, insani dəyərlərin qorunması, ümumi asayiş və tarazlığın tənzim olunması onlara necə riayət etməkdən asılıdır. Təbiidir ki, bu normalara düzgün yanaşmayan şəxslər cəmiyyətdən uzaqlaşdırılacaq və kimsənin e'timadını qazanmayacaqdır.

Gələcək dərslərdə məhz həmin ictimai qayda-qanunlar haqqında qısa və ümumi şəkildə söhbət açacağıq.

İSLAM QARDAŞLIĞI

Mədinəyə hicrət etdikdən sonra Peyğəmbərin (s) gördüyü ilk tədbirlərdən biri müsəlmanlar arasında —bir nəfər ənsarla bir nəfər mühacir—qardaşlıq əhd-peymanı bağlamaq, qərətlər, qırğınlar və ardı-arası kəsilməyən müharibələrə adət etmiş pərakəndə ərəb qəbilələri arasında vəhdət və birliyi bərqərar etmək oldu. İrqiindən, milliyətindən və rəngindən aslı olmayaraq islam dinində bütün müsəlmanlar bir-biri ilə qardaş və bərabər hüquqa malikdirlər. Birinin digərindən üstün olmasına əsas me'yar cismi sağlamlıq, maddi rifah, elmi səviyyə deyil, təqva və iman hesab olunur. Hucurat surəsinin 13-cü ayəsində insanların bərabərliyi və onların yalnız təqva ilə bir-birindən üstün olmaları haqda deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Biz sizi bir kişi və bir qadından [Adəm və Həvvadan] yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız [kimliyinizi biləsiniz] deyər, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınız, pis əməllərdən ən çox çəkinəninizdir. Həqiqətən, Allah [hər şeyi] biləndir, [hər şeydən] xəbərdardır».

İslam dini zaman, məkan və şəraitdən asılı olmayaraq, müxtəlif millətlər arasında hakim olan qeyri-insani dəyər və me'yarları kənara qoyaraq müsəlmanlar arasında vəhdət və qardaşlığın bünövrəsini qoydu. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə bir daha mö'minlərə xatırladır ki, onlar cahiliyyət dövründə ədavət, kin-küdurət bataqlığında qərq olduqları bir halda, qardaşlıq və bərabərlik ne'mətini onlara bəxş edərək nicat vermişdir.

«Hamınız bir yerdə Allahın ipindən [dinindən] möhkəm yapışın, bir-birinizdən ayrılmayın! Allahın sizə verdiyi ne'mətini xatırlayın ki, siz bir-birinizə düşmən ikən O, sizin qəlblərinizi [islam ilə] birləşdirdi və Onun ne'məti sayəsində bir-birinizlə qardaş oldunuz. Siz oddan ibarət olan bir uçurumun kənarında ikən, O, sizi oradan xilas etdi. Allah Öz ayələrini sizin üçün bu şəkildə aydınlaşdırır ki, bəlkə haqq yola yönəlmiş olasınız.» (Ali İmran-103)

Peyğəmbər (s) və onun davamçıları olan mə'sum imamlar (ə) bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş və öz kəlamlarında bu ictimai xüsusiyyətin mə'nəvi əhəmiyyətinə tə'kidlə yanaşmışlar. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Hər kim Allaha xatir mö'min bir şəxslə qardaşlıq edərsə, Allah-taala onun üçün cənnətdə elə bir məqam tə'yin edər ki, əməllərinin heç biri ilə ona nail ola bilməz».

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Qiyamət günü üzləri bədrələnmiş ay tək parlaq olan bə'zi şəxslər üçün ərşin kənarında taxtlar ucaldılar. İnsanların bir çoxu qorxaraq nalə etdikləri bir halda onlar nə qorxar, nə də nigarançılıq çəkərlər. Onlar Allaha yaxın olduqları üçün heç nədən qorxmazlar». Səhabələrdən biri Peyğəmbərdən (s) soruşdu: «Ya Rəsuləllah! Onlar kimlədirlər?». Peyğəmbər buyurdu: «Onlar bir-birini Allaha xatir sevən [əməlisaleh] kəslərdir».

«Allah-taala buyurur: Mənim istək və məhəbbətim o kəslərə nəsib olar ki, Mənə xatir bir-biri ilə görüşüb hal-əhval tutsunlar. Mənim istək və məhəbbətim o kəslərə nəsib olar ki, Mənə xatir bir-birinə kömək və yardım etsinlər. Mənim istək və məhəbbətim o kəslərə nəsib olar ki, Mənə xatir bir-birinə məhəbbət göstərərək sevmiş olsunlar. Mənim istək və məhəbbətim o kəslərə nəsib olar ki, Mənə xatir öz mallarından bir-birinə ehsan və sədəqə vermiş olsunlar».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Bir gün Peyğəmbər (s) səhabələrə müraciət edərək onlardan soruşdu: İmanın ən başlıca şərti nədən ibarətdir? Onlar dedilər: Allah və Onun Peyğəmbəri hər şeyi daha yaxşı bilir. Sonra onlardan bə'ziləri namaz, bə'ziləri də zəkat, oruc, həcc, ümrə və ya cihad olmasını dedilər. Peyğəmbər (s) onları dinlədikdən sonra buyurdu: Dediklərinizin hər birinin ayrı-ayrılıqda savab və fəziləti vardır. Lakin onlardan heç biri imanın ən başlıca şərti deyil. İmanın ən başlıca şərti Allaha xatir sevmək və Ona xatir düşmənçilik etməkdir. Həmçinin Allahın dostları ilə dostluq, düşmənləri ilə də düşmənçilik etməkdir».

Göründüyü kimi burada da Allaha xatir dostluq və düşmənçiliyin dinin əsas şərtlərindən biri olduğu göstərilir. Belə ki, hər iki me'yar (yə'ni, istər dostluq, istərsə də düşmənçilik) başqa məqsəd üçün deyil, yalnız Allaha xatir olmalı və insanın mə'nəvi saflığını daha da gücləndirməlidir.

Allah-taala Qur'ani-Kərimdə mö'minləri bir-biri ilə qardaş adlandırır:

«Həqiqətən mö'minlər bir-biri ilə qardaşdırlar».

Bu səbəbdən də hər bir mö'min Allahın ona vacib etdiyi əmrə tabe olmalı və öz mö'min qardaşına hörmətlə yanaşmalıdır. Mö'minlərin bir-birini sevib qardaş olmaları onların Allaha olan e'tiqadı, Onun əmrlərinə tabe olmaları, eyni qibləyə üz tutmaları və eyni kitaba (Qur'ana) iman gətirmələrindən irəli gəlir. Bu səbəbdən də maddi və dünyəvi maraqlara əsaslanan dostluq əlaqələri, zahiri istək və məhəbbət islam nöqtəyi-nəzərindən batil və puç hesab olunur.

Maddi marağ məqsədilə başqalarına hörmətlə yanaşan şəxslər bu səmimiyyəti ya var-dövlət əldə etmək üçün, ya həmin şəxsdən asılı olduğundan və ya müəyyən bir təhlükədən qorunmaqdan ötrü edir. O, istəyinə nail olduqda və ya hörmət etdiyi şəxs tutduğu yüksək mövqedən məhrum olduqda təbii ki, bu növ dostluq əlaqələrinə də son qoyulur. Lakin islam dininin tövsiyə etdiyi dostluq və qardaşlıq prinsipləri müqəddəs ilahi dəyərlərdən qaynaqlandığı üçün daha möhkəm və sarsılmaz olur. Mö'minlər bir-birinə qarşı qayğı və məhəbbət göstərdikləri üçün maddi və sinfi ixtilaflar onlar üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Tarixə nəzər saldıqda həzrət Peyğəmbər (s)-ın öz qulluqçuları ilə bir süfrə arxasında oturmasının və onların yedikləri yeməklərdən yeməsinin şahidi oluruq.

Cahiliyyət dövründə ərəblər dəvələrinin, övladlarının, bə'ziləri hətta qəbirlərinin çoxluğu ilə fəxr edir və ərəbin əcəmdən (qeyri-ərəbdən), ağ dərilinin qara dərilidən üstün olduğunu hesab edirdilər. Həzrət Peyğəmbər (s) isə qara dərili səhabə olan Bilal Həbəşini ən yüksək ictimailərdən birinə layiq görərək onu müəzzin (azan verən) tə'yin edir və milliyətcə fars olan Salmana «Salmani Muhəmmədi» ləqəbini verərək onu öz ailə üzvündən biri hesab edir. Həmçinin tanınmış varlı qəbilə başçısının qızı Zulfanı Cuvəybər adlı olduqca yoxsul bir zənciyə ərə verir. Bu kimi hallarda həzrət Peyğəmbər (s) buyurardı: «Mö'min mö'minin şərikidir». Beləliklə, həzrət Peyğəmbər (s) səhabələrə cahiliyyət dövründəki adət-ən'ənələrin batil və e'tibarsız olduğunu bir daha sübuta yetirir.

Qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, başqalarının razılığını qazanmaq məqsədilə və ya maddi marağ və mənfəətlər üzərində qurulan dostluq əlaqələri islam nöqtəyi-nəzərindən heç bir əhəmiyyət kəsb etmir və bir növ şirk hesab olunur. Çünki insanda başqa birinə qarşı olan məhəbbət hissi yalnız o zaman yaranır ki, həmin şəxs batini və ya zahiri cəhətdən hansısa gözəl xüsusiyyət və ya xislətə malik olsun. Bütün gözəlliklərin mənşəyi isə Allahın müqəddəs zatındadır. Əgər bir şəxsi Allaha xatir deyil, yalnız zahiri gözəlliyinə görə seviriksə, sözlün əsl mə'nasında şirkə yol vermiş oluruq. Bununla da islam nöqtəyi-nəzərindən təkəcə Allaha görə qurulan dostluq və qardaşlığın e'tibarlı hesab edilməsinin səbəbi aydınlaşır. İslam bizləri mö'min və əməlisaleh şəxslərlə dostluğa sövq etməkdə iki əsas məqsəd güdür:

1. Hər hansı bir şəxslə dostluq əlaqələrinin qurulması onun öz dostları ilə də dostluq əlaqələrinin yaranmasına səbəb olur. Deməli, Allahı sevmək, Ona yaxın olan iman gətirmiş əməli-saleh insanları və övliyalı sevməyimizə də səbəb olmalıdır;

2. Allaha yaxın olan insanları sevmək bizi daim Allahı xatırlamağa, onların gözəl xüsusiyyətlərindən bəhrələnməyə və nəticədə Allaha yaxınlaşmağa köməklik edir.

Dostluq və məhəbbətin yalnız Allaha xatir olduğunu bildikdən sonra, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, mö'min şəxs Allaha yaxın olan övliya və əməlisaleh insanları sevdiyi kimi, Allahın düşmənlərinə və kafirlərə qarşı da əks mövqə tutmalı və onları öz düşməni hesab etməlidir. Təbii ki, heç bir şəxs başqalarının onun sevdiyi şəxsə hörmətsizliklə yanaşmalarını və ona qarşı e'tinasız olmalarını istəməz. Bu səbəbdən də Allaha yaxın olan və Onun eşqi ilə yaşayan şəxslər Allaha iman və e'tiqadı olmayanlara qarşı nifrət edər və daim onlardan uzaq olmaq istər. Bir sözlə, deyə bilərik ki, mö'minlər Allahın dostları ilə dost, düşmənləri ilə düşmən olmalıdırlar. Fəth surəsinin 29-cu ayəsində bu haqda deyilir:

«Məhəmməd əleyhissəlam Allahın peyğəmbəridir. Onunla birlikdə olanlar [mö'minlər] kafirlərə qarşı sərt, bir-birinə [öz aralarında] isə mərhəmətlidirlər...»

Mö'minlər Allahı sevdiyi kimi Ona yaxın olan əməlisaleh insanları və övliyalı da sevir, onlara hörmətlə yanaşarlar. Allahla düşmənçilik edən şəxslərə qarşı çıxar və onlara düşmən kəsilirlər.

Aşura ziyarətində imam Hüseyin (ə)-a xitab olunaraq deyilir:

«Mən qiyamət gününədək səninlə sülh edən şəxslərlə sülh edəcək, döyüşən şəxslərlə döyüşəcəyəm».

Allah və Onun eşqi ilə yaşayan insanlara olan məhəbbət və onlarla düşmənçilik edən şəxslərə qarşı düşmənçilik hissi insanın bütün ilahi göstərişlərə tabe olmasını tələb edir. Allah-taala bizlərə həyat və saysız-hesabsız ne'mətlər bəxş etməklə Öz bəndələrinə olan yüksək sevgi və məhəbbətini

göstərmişdir. Biz də Allaha olan istək və məhəbbətimizi göstərmək üçün Onun bütün göstərişlərinə tabe olmalıyıq. Qur'ani-Kərimdə bu haqda deyilir:

«Əgər [Mənə] şükür etsəniz, sizə olan ne'mətlərimi artıracağam». (İbrahim-7)

Ne'mətlər artmaqla insan Allah dərğahında ən yüksək məqamlara nail olur. İctimai həyatda ata-anaya, qohum-əqrəbaya, qonşulara və yoxsullara qarşı diqqətli olmağımızla yanaşı, bizdən mö'min qardaşlarımıza sevgi və qayğı göstərmək də tələb olunur. Bir müsəlman kimi üzərimizə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməli və mö'min qardaşlarımızın hüquqlarına riayət etməliyik. Kafirlər və Allah düşmənləri ilə sıx dostluq əlaqələri bərqərar etmək isə bizləri tədricən Allahdan uzaqlaşdırır və günbəgün günaha doğru sövq edir. Bu səbəbdən də ictimai əlaqələrin bərqərar olunmasında kimlərlə əlaqədə olub-olmamağımıza xüsusi diqqət yetirməliyik. Qur'ani-Kərimdə bu haqda deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Mö'minləri qoyub kafirləri dost tutmayın! Məgər Allaha öz əleyhinizə açıq bir dəlili vermək istəyirsiniz?» (Nisa-144)

«Ey iman gətirənlər! Nə Mənim düşmənim, nə də özünüzün düşməni dost tutun!...»
(Mumtəhinə-1)

VALİDEYN HÜQUQU

Artıq keçən dərstdən mə'lum oldu ki, İslam dini ictimai dindir. Onun davamçıları Allaha xatir bir-birini sevir və səmimi dostluq əlaqələri qururlar. Burada insanların səadət və xoşbəxtliyi yaranmış əlaqələrin kamilləşməsi ilə, başqa sözlə desək, bu əlaqənin ilahiləşməsi ilə tə'min olunur. Buna görə də bir müsəlman kimi üzərimizə düşən dini vəzifələrin bir qismi cəmiyyətlə bağlı olduğu halda formalaşır. Bu vəzifələri dərk edib onlara layiqincə əməl etmək həm Allahın razılığına, həm də bizim dünya və axirət xoşbəxtliyimizə səbəb olur. Əgər bu vəzifələrin nədən ibarət olduğunu bilmək istəsək, ilk növbədə başqalarının boynumuzda olan hansı hüquqlara malik olduqlarını bilməliyik.

Bu dərstdən e'tibarən valideyn-övlad, mö'minlər və saleh insanlar, qohum-əqrəba, ər-arvad, dost-tanış və qonşuların qarşılıqlı olaraq bir-birinin üzərində olan hüquqları haqda söhbət açacağıq.

ATA-ANAYA YAXŞILIQ

Müqəddəs islam dinində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, Allaha ibadətdən sonra ata-anaya yaxşılıq hər bir insanın üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdən biri sayılır. İsrə surəsinin 23-25-ci ayələrində bu haqda deyilir:

«Rəbbin yalnız Ona ibadət etməyi və valideynlərə yaxşılıq etməyi [onlara yaxşı baxıb, gözəl davranmağı] buyurmuşdur. Əgər onların biri və ya hər ikisi sənin yanında [yaşayıb] qocalığıın ən düşgün çağına yetərsə, onlara: «Uf!»—belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə. Onlarla xoş danış!

Onların hər ikisinə acıyaraq mərhəmət qanadının altına alıb: «Pərvərdigara! Onlar məni körpəliyimdən [nəvazişlə] tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Səndə onlara rəhm et!» -de.

Rəbbiniz ürəklərinizdə olanları [qəlblərinizin sirlərini] ən yaxşı biləndir. Əgər əməlisaleh olsanız [ata-ananıza bilmədən etdiyiniz pislikdən peşman olub tövbə etsəniz və bundan sonra onlarla yaxşı davransanız, bilin ki] Rəbbiniz, həqiqətən, tövbəkarları bağışlayandır!»

Göründüyü kimi Allah-taala insanları ibadətə əmr etdikdən sonra dərhal onlara ata-anaya yaxşılıq etməyi tövsiyə edir. İmam Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: «Yaxşılıq və xeyirxahlıq bundan ibarətdir ki, onlarla [valideynlərlə] xoş rəftar etmiş olasan. Onlara o qədər diqqət yetirməlisən ki, ehtiyac duyduqları şeyləri onlar istəməzdən əvvəl dərk edib onların ixtiyarına qoyasan».

Hədislərdən birində deyilir: «Peyğəmbərdən (s) ata-ananın övladın üzərində hansı hüquqa malik olduğu haqda soruşduqda: «Onlar sənin həm cənnətin, həm də cəhənnəmindirlər» deyə buyurmuşdur. Yə'ni, insanın cənnət və cəhənnəmə getməsi valideynlərinə göstərdikləri qayğıdan asılıdır. Peyğəmbərdən (s) bu məzmununda nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Cənnət anaların ayaqları altındadır». (Yə'ni, cənnətə analara layiqincə qayğı göstərməklə nail olun).

Başqa sözlə desək, övladlar öz üzərinə düşən borclarını yerinə yetirməli və layiqincə anaların haqlarını ödəməlidirlər. Başqa bir rəvayətdə cənnətin valideynlərin ayaqları altında olduğu göstərilir. Yə'ni, insan cənnətə nail olmaq üçün ata-ananın qarşısında öz övladlıq borcunu layiqincə yerinə yetirməlidir. İmam Səccad (ə)-dan «Hüquq risaləsi» adı ilə nəql olunmuş məşhur bir rəvayətdə deyilir: «Üzərinə düşən ən başlıca vəzifə ananın, sonra atanın, sonra da övladlarının haqqını ödəməkdir». Hədisin davamında imam Səccad (ə) ananın haqqının ödənilməsinin əhəmiyyəti barədə buyurur: «Ananın sənin üzərində olan haqqı hər şeydən böyükdür. O, kimsənin nəvaziş etməsi mümkün olmayan yerdə səni nəvaziş etmiş və kimsənin yemək verməsi mümkün olmayan yerdə səni öz canı və qanı ilə qidalandırmışdır. Bil ki, o, səni gözü, qulağı, əl-ayağı, dərisi və bir sözlə bütün varlığı ilə qorumuş, dünyaya gəldiyin vaxtadək ağrı və çətinliklərə dözüb, səbr və təmkinlə keşiyində durmuşdur. Özü ac olsa da səni doyunmuş, susuz olsa da sənə su vermiş, yarı çılpaq olsa da səni geyindirmiş, qızmar günəşin altında dursa da öz bədənini sənin üçün kölgə etmiş, gecələri yatmayıb sənin şirin yuxuya dalmağın üçün əzab-əziyyətlərə dözmüşdür. Unutma ki, ana bətni sənin ilk evin, qucağı ilk beşiyin, sinəsi qidan, bədənini isə sipərin olmuşdur. Ağrı və çətinlikləri uzaqlaşdırmaq üçün sənə görə istiyə-soyuğa dözməli olmuşdur. Elə isə onun qədrini bil və layiqincə haqqını ödə. Və yadında saxla ki, onun haqqını yalnız Allahın köməyi ilə ödəyə bilərsən».

Sonra imam Səccad (ə) övladın atanın qarşısında öz borcunu necə ödəməsi haqda buyurur: «Bil ki, atan sənin kök və gövdən, sənə onun budağısan. O olmasaydı, sən də olmazdın, səndə olan bütün gözəl xüsusiyyətlərin kökü və mənşəyi atandır. Elə isə bütün bu ne'mətlərin qarşısında onun layiqincə qədrini bil və Allaha şükr və sənə et».

XOŞA GƏLMƏZ RƏFTARLARDAN ÇƏKİNMƏK

Allah-taala Maidə surəsinin 23-cü ayəsində insanlara ata-ana ilə gözəl rəftar etməyin vacib olmasını xatırladıqdan sonra onlarla kobud rəftar etməyi qəti qadağan edərək buyurur:

«...Ufl-belə demə, üstlərinə qışqırıb acı söz söyləmə...»

Diqqət yetirmək lazımdır ki, insanın hər hansı bir səhv və ya kobudluqla rastlaşarkən e'tiraz əlaməti olaraq dilə gətirdiyi ən sadə və münasib söz «uf!» kəlməsidir. Deməli, Allah-taala bizlərə valideynlərə qarşı hətta belə bir kiçik kobudluğa yol verməməyimizi də qəti qadağan etmişdir.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Ən sadə kobudluq «uf!» deməkdir. Əgər bundan da sadə ifadə olsaydı, Allah-taala onu da qadağan edərdi».

Əgər valideynlərə «uf!» deməklə narazılıq bildirmək kobudluq sayılırsa, onda onları döymək, söymək və təhqir etməyin nə dərəcədə qəbahət və haram olması mə'lum məsələdir.

Mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərdə valideynə qarşı kobudluq edənlərin ağır əzablarla cəzalandırılacaqları göstərilir.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə ata-anaya qarşı pis rəftar etmək Allaha şəriq qoşmaq, döyüş meydanını tərk etmək kimi böyük günahlardan biri sayılır.

«Qiyamət günü Allah dərğahında böyük günahlardan biri də Allaha şəriq qoşmaq, günahsız mö'min bir şəxsi öldürmək, fərarilik və valideynə qarşı pis rəftar etməkdir».

Başqa bir hədisdə deyilir: «Allah tərəfindən (valideynlərlə pis rəftar edənlərə) belə xitab olunur: İstədiyin hər bir işi gör və bil ki, səni bağışlamayacağam». Yə'ni, valideynin üzünə qayıdanlar nə qədər xeyirxah işlər görsələr də Allahın nəzərindən uzaq olurlar. Lakin unutmaq olmaz ki, bütün günahları tövbə etməklə aradan aparmaq mümkündür və bu günah nə qədər böyük olsa da insan peşman olaraq Allah-taaladan bağışlanmasını diləyə bilər.

Valideynlərə qarşı edilən kobud rəftarlar haqda iki mühüm mətləbə işarə etmək lazımdır:

1. Rəvayətlərdə göstərilən valideynlərə qarşı kobud rəftarların nümunələri;

İmam Səccad (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Ata-anaya acıqla baxmaq və onlara qəzəblənmək valideynə qarşı kobudluq hesab olunur».

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Valideyni kədərləndirən şəxs onlara qarşı kobud rəftar etmiş olur».

İsra surəsinin 24-cü ayəsindən və bu məzmununda nəql olunmuş bir çox rəvayət və hədislərdən bu nəticəyə gəlmək olar ki, valideynə qarşı olunan hər hansı bir hörmətsizlik və kobud rəftar islam nöqtəyindən nəzərindən haram və böyük günahlardan hesab olunur. Valideyn övladına qarşı haqsızlığa yol versə belə, övlad onlara qarşı kobudluğa yol verməməlidir.

İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Allah-taala valideynə - övladına qarşı haqsızlığa yol versə belə - acıqla baxan şəxslərin namazlarını qəbul etməz».

2. Kobud rəftar etməkdən çəkinmək və gözəl davranmağın vacibliyi təkcə mö'min və müsəlman valideynlərə deyil, eləcə də qeyri-müsəlman və müşrik valideynlərə də aiddir. Yə'ni, valideyn qeyri-müsəlman və müşrik olsa belə, onlarla gözəl rəftar edilməli və heç bir kobudluğa yol verilməməlidir. Loğman surəsinin 14-15-ci ayələrində bu haqda buyurulur:

«Biz insana ata-anasına yaxşılıq etməyi [valideyninə yaxşı baxmağı, onlarla gözəl davranmağı] tövsiyə etdik. Anası onu [bətində] çox zəif bir halda daşımışdı. Uşağın süddən kəsilməsi isə iki il ərzində olur. [Biz insana buyurduq]: Mənə və ata-anana şükr et. Axır dönüş Mənədir!»

«Əgər ata-anan bilmədiyini bir şeyi Mənə şəriq qoşmağına cəhd göstərsələr, [bu işdə] onlara itaət etmə. [Qalan] dünya işlərində onlarla gözəl keçin [onlara itaət et]...»

Ayənin məzmunundan belə qənaətə gəlmək olar ki, valideyn qeyri-müsəlman, müşrik olsa və övladını Allaha şəriq qoşmağa və ya Onu inkar etməyə vadar etsə də onlarla gözəl davranılmalı və kobudluğa yol verilməməlidir. Şübhəsiz ki, belə bir rəftar onlarda islama qarşı rəğbət hissənin yaranmasına, hətta onu qəbul etmələrinə də səbəb ola bilər.

Tarixdə baş vermiş hadisələrdən birində deyilir: İmam Sadiq (ə)-in vasitəsi ilə islamı qəbul etmiş Zəkəriyyə ibn İbrahim deyir: İmam Sadiq (ə) məni islam dini ilə tanış etdikdən sonra bu ilahi dini rəğbətlə qarşılayıb [qəbul edib] ondan soruşdum: Atam, anam və qohum-əqrəbamin hamısı məsihidirlər və ananın gözləri görmür. Mən onlarla birlikdə yaşayır, bir qabda yemək yeyirəm. Bunun bir nöqsanı varmı? İmam Sadiq (ə) soruşdu: Onlar donuz ətini yeyirlərmi? Dedim, nəinki yemir, hətta ona əl də vurmurlar. İmam Sadiq (ə) buyurdu: Elə isə bunun heç bir nöqsanı yoxdur. Ananın qayğısına qal, onunla gözəl rəftar et və dünyasını dəyişdikdə onun dəfnini öz üzərinə götür.

Zəkəriyyə deyir: Kufəyə imam Sadiq (ə)-in yanına qayıdanadək onun tövsiyələrini yerinə yetirirdim. Anama yemək verir, paltarlarını yuyur və daim ona qulluq edirdim. Bir gün anam mənə dedi: Oğlum! Nə qədər ki, bizim dinimizdə idin, mənə nə belə qayğı göstərir, nə də belə qulluq edirdin. Dedim: Bizə bu xeyirxah işi Peyğəmbərin (s) övladlarından biri tövsiyə etmişdir. Anam dedi: O peyğəmbərdirmi? Dedim: Xeyr, lakin peyğəmbər övladıdır. Dedi: Yox, o peyğəmbərdir. Çünki bu peyğəmbər tövsiyələrindəndir. Dedim: Yox ana, o peyğəmbər deyil. Çünki bizim peyğəmbərdən (Həzrət Məhəmməddən (s)) sonra yer üzünə heç bir peyğəmbər gəlməyəcəkdir və o peyğəmbər övladıdır. Anam dedi: Oğlum! Sənin qəbul etdiyin din, dinlərin ən yaxşısıdır, məni bu dinlə tanış et.

İslam dini haqda ona bə'zi mə'lumatlar verdim və o da dediklərimi qəbul edib müsəlman oldu. Ona namaz qılmağı öyrətdim, günorta və axşam namazlarını qıldı və həmin gün vəziyyəti ağırlaşdı və dünyasını dəyişdi. Onu müsəlmanlarla birlikdə islam qayda-qanunları ilə dəfn etdik.

MEHRİBANÇILIQ

İsra surəsinin 24-cü ayəsində valideynlərlə gözəl rəftar etmək və onlarla gülərüz və mehribanlıqla davranmaq tövsiyə olunur. İmam Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: «Onlara gülər üzvlə nəzər sal, səsini onların səsindən ucaltma, onlara əl qaldırma və yol gedərkən onlardan irəli keçmə».

O həzrət həmin ayənin «Pərvərdigara! Onlar məni körpəliyimdən [nəvazişlə] tərbiyə edib bəslədikləri kimi, Sən də onlara rəhm et» hissəsinə çatdıqda buyurdu: Səni döydükləri zaman (mehribanlıqla) söylə: Allah sizi bağışlasın!

QOHUM-ƏQRƏBA İLƏ GÖZƏL ÜNSİYYƏT

Hər bir müsəlmanın üzərinə düşən digər ictimai vəzifələrdən biri də qohum-əqraba ilə sıx ünsiyyətdə olması və onlarla gözəl rəftar etməsidir. O, vaxtaşırı öz müsəlman qardaşının görüşünə getməli və onların vəziyyəti ilə yaxından maraqlanmalıdır. Qarşılaşdıqları çətinliklərdə onlara yardım etməli, qəm-qüssələrində şərik olmalıdır ki, onlar özlərini tək hiss etməyib təsəlli tapa bilsinlər. Eyni zamanda onların həm sevinc, həm də kədərlərinə şərik olmalıdır ki, aralarındakı dostluq və qardaşlıq əlaqələri daha da güclənsin. Səhvə yol verdikləri zaman bir müsəlman kimi onlara tövsiyə etməli, günahdan çəkinməkdə köməklik göstərməlidir.

Çətinliklərlə qarşılaşdığımız və hər hansı bir səhvə yol verdiyimiz zaman yaxın qohum-əqrəbalarımızın bizə köməklik göstərməsini və problemlərimizin həllində yardımçı olmalarını istədiyimiz kimi, təbii ki, belə bir rəftarı onlar da bizdən gözləyirlər. Deməli, qohum-əqraba ilə sıx ünsiyyətdə olmaq ilk növbədə buna riayət edən şəxslər üçün faydalıdır. Əli (ə) bu haqda buyurur: «Ey camaat! Bu bir həqiqətdir ki, var-dövlət sahibi olsanız da qohum-əqrəbanızdan və onların himayəsindən ehtiyacsız deyilsiniz. Hər bir şəxsin qohum-əqrəbası və ailə üzvləri ona ən böyük arxa və yardımçıdırlar. Qarşılaşdığı çətinliklərdə hamıdan çox onlar maraqlanar, çətinliklərin aradan qaldırılmasında çalışarlar». (Nəhcül-bəlağə)

Daha sonra isə buyurur:

«Ağah olun ki, maddi vəziyyətiniz imkan verdiyi təqdirdə qohum-əqrəbalarınız çətinliklərlə üzləşərkən onlardan üz döndərib tək qoymamalısınız. Var-dövlətiniz onlardan gizlətməklə artmayacaqdır və əgər onların yolunda sərf edərsinizsə, yenə də azalmayacaqdır. Bilin ki, əgər qohum-əqrəba ilə əlaqəni kəsərsinizsə, onları edəcəyiniz yardımdan, özünüzü isə hər şeydən məhrum etmiş olursunuz. Onlarla gözəl davranıb mehribançılıqla rəftar etdikdə isə, qohumluq əlaqələrini daha da möhkəmlətməmiş olursunuz». (Nəhcül-bəlağə, 23-cü xütbə)

Bildiyimiz kimi ailə üzvlərinin hər biri müxtəlif xüsusiyyətlərə malikdir. Onlardan bə'ziləri yüksək zehni və cismi iste'dadlara malik olduğu halda bə'ziləri də bunlardan müəyyən mə'nada və ya tamamilə məhrumdurlar. Bə'ziləri dövlətlidir, bə'ziləri də yoxsul, bə'ziləri xüsusi ictimai mövqeyə malikdir, bə'ziləri isə cəmiyyətdə elə də yüksək vəzifə və hörmət qazana bilmir. Bə'ziləri şüurlu və iste'dadlıdır, bə'ziləri də savadsız olduğundan heç bir mə'lumata malik deyil.

İctimaiyyətdə yaranmış sinfi ixtilafları aradan qaldırmaq, cəmiyyət üzvlərinin malik olduqları bacarıq və iste'dadlardan lazımınca bəhrələnmək və nəhayət onları təkamül və inkişafa doğru yönəltmək üçün yalnız cəmiyyət üzvləri arasında sıx dostluq, qardaşlıq və qarşılıqlı həmkarlıq əlaqələri qurulmalıdır. Varlılar yoxsul təbəqəyə, güclülər gücsüzlərə əl tutmaqla və qarşılaşdıqları çətinlikləri birlikdə aradan qaldırmaqla özlərinin xarici və batini [mə'nəvi] düşmənlərinə qalib gələ bilirlər. Əks təqdirdə, bə'zilərində yoxsulluq, bə'zilərində zəiflik və digərlərinə də daxili və xarici düşmənlər zərbə vurub sarsıdacaqdır. Bu səbəbdən də islam ümməti öz birliyini qoruyub saxlamalı və günbəgün daha da inkişaf edib öz mövqeyini gücləndirməyə çalışmalıdır. Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə «qohum-əqrəba ilə gözəl ünsiyyətdə olmaq» hətta dinin bir hissəsi kimi qiymətləndirilmiş, ömrün uzanmasına və insanın cənnətlə mükafatlandırılmasına səbəb olduğu göstərilmişdir. Misal olaraq Peyğəmbərdən (s) və mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş bir neçə hədisə işarə edirik:

«Məni görüb-əşidənlərə, burada olmayanlara, hələ ata belində və ana bətnində olan ümmətimin gələcək nəslinə tövsiyə edirəm ki, qohum-əqrəba ilə aralarındakı fasilə bir illik məsafə olsa belə, sıx ünsiyyətdə olsunlar. Çünki bu, dinin bir hissəsidir».

İmam Əli ibn Hüseyin (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisdə buyurur: «Allah hər kimin ömrünü uzadıb ruzisini bol edərsə, sevinər və daim şad olar. Onlar da qohum-əqrəba ilə gözəl rəftar edər və onlarla sıx ünsiyyətdə olurlar. Həqiqətən «sileyi-rəhim» [qohum-əqrəba ilə sıx ünsiyyətdə olmaq] dil açaraq Allah-taalaya deyər: İlahi! Öz qohum-əqrəbası ilə gözəl əlaqədə olanlara qarşı rəhimli və mərhəmətli ol. Onlarla əlaqəsini kəsənlərlə əlaqəni kəs və rəhmət dərgahından uzaq et».

Başqa bir rəvayətdə İmam Rza (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Hər kim mənə bir şeyə zəmanət verərsə, mən onun üçün dörd şeyə zəmanət olaram: Qohum-əqrəba ilə gözəl rəftar

edənləri Allahın sevməsinə, ruzisinin artmasına, ömrünün uzanmasına və Allahın və'də verdiyi cənnətə daxil etməsinə».

İmam Məhəmməd Baqir (ə)-dan nəql olunmuş hədisdə deyilir:

«Qohum-əqrəba ilə gözəl əlaqədə olmaq insanın əməllərini saflaşdırır. Var-dövlətini çoxaldır, çətinliklərini həll edir və əcəlini tə'xirə salır».

Mə'lum olur ki, qohum-əqrəba ilə gözəl rəftar etmək, onlarla sıx münasibət saxlamaq, qəm-qüsslərinə şərik olmaq, qarşılaşdıqları çətinliklərdə onlara köməklik etmək hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biridir. Bu məsələ böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün həzrət Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan bu barədə onlarla hədis və rəvayət nəql olunmuş və bunun həyata keçirilməsinə tə'kid edilmişdir. Bə'zən kimlərsə yolun uzaqlığını, işin çoxluğunu və bu kimi digər bəhanələri əllərində əsas tutaraq qohumluq əlaqələrinin bərqərar olunmasını qeyri-mümkün hesab edir və beləliklə özlərini üzürlü sanmağa çalışırlar. Bə'zən də qohum-əqrəbanın soyuq münasibətlərini dəlil gətirərək öhdələrinə düşən bu dini vəzifədən boyun qaçırmaq istəyirlər. Lakin bütün bunlar əvvəlcədən həzrət Peyğəmbər (s) və imamlar (ə)-ın diqqətindən yayınmamış, bu barədə öz davamçılarına zaman və məkanı nəzərə alaraq dəyərli tövsiyələr etmişlər. Həzrət Peyğəmbərin (s) tövsiyələrinin birində buyrulur: «Bir il yol getməli olsan da öz qohum-əqrəbana baş çək». Yə'ni, əgər qohum-əqrəbaya baş çəkmək bir il vaxt aparsa da bunu yerinə yetirmək lazımdır. İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Bir şəxs Peyğəmbərin (s) yanına gəlib deyir: Ya Rəsuləllah! Qohum -əqrəbam mənə yaxşı münasibət bəsləmədikləri üçün mən də onlardan uzaq olmağa çalışıram. Peyğəmbər (s) buyurdu:

Belə etsəniz, Allah sizin hamınızı özündən uzaq edər.

Həmən şəxs soruşdu: Bəs nə etməliyəm? Peyğəmbər (s) buyurdu: Səni özündən uzaq edənləri bağışlamağı (güzəştə getməyi) bacar, səninlə əlaqəni kəsənlərlə əlaqə yarat və sıx ünsiyyətdə ol. Sənə qarşı haqsızlıq və zülm edənləri əfv et və bil ki, hər şeyə qadir olan Allah onlarla münasibətdə sənə arxa olacaqdır.

Həzrət imam Əli (ə) bu barədə buyurur: «Qohum-əqrəbanız sizinlə əlaqəni kəssə də onlarla sıx münasibətdə olun».

İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Qohum-əqrəba ilə yaxın ünsiyyətdə olmaq və onlara xeyirxahlıq etmək günahları azaldır və Qiyamət gününün sorğu-suallarını asanlaşdırır».

Həzrət Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Salam verməklə olsa da qohum-əqrəba ilə əlaqə saxlayın».

Başqa bir hədisdə deyilir: «Bir içimlik su qədər də olsa belə, (yə'ni, müddəti olduqca az olsa da) qohum-əqrəbanızla yaxşı ünsiyyətdə olun. Qohumluq əlaqələrinin güclənməsinə səbəb olan ən başlıca amil onlarla gözəl rəftar etmək, pislik və kobudluqdan çəkinməkdir».

QOHUMLUQ ƏLAQƏLƏRİNİN KƏSİLMƏSİ

Artıq mə'lum oldu ki, qohum-əqrəba ilə gözəl münasibətdə olmaq, onların dərd-qəminə şərik çıxmaq, qarşılaşdıqları çətinliklərdə onlara köməklik etmək hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdəndir.

Həzrət Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) bu məzmununda bir çox hədis və rəvayətlər nəql olunmuş və onun əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

İndi isə baxaq görək qohumluq əlaqələrini kəsmək nə kimi nəticələr verir. Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, bu məsələ Qur'ani-Kərimdə də öz əksini tapmış və qohumluq əlaqələrini kəsənlərə bağışlanmayacaqları haqda ciddi xəbərdarlıq edilmişdir. Məhəmməd surəsinin 22-ci ayəsində deyilir:

«Əgər [Məhəmməd əleyhissəlamdan] üz döndərsəniz, sizdən yer üzündə fitnə-fəsad törətmək və [cahiliyyət dövründə olduğu kimi] qohumluq tellərini qırmaq gözlənilməzmi?!»

Başqa bir ayədə qohumluq münasibətlərini kəsənlər fitnə-fəsad törədənlər və ziyana uğrayanlar adlandırılır:

«O kəsələr ki, Allahla [Ona iman gətirmək və itaət etmək barəsində] əhd bağladıqdan sonra onu pozur, Allahın birləşdirilməsini buyurduğu şeyləri parçalayır [mö'minlərlə dostluğu, qohum-əqrəba ilə əlaqələri kəsir] və yer üzündə fitnə-fəsad törədirlər. Məhz belələri [dünyada və axirətdə] ziyana uğrayanlardır!» (Bəqərə-27)

Bu məzmununda həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir:

«Qohumluq əlaqələrini kəsənlərə Allahın rəhməti şamil olmayacaqdır».

İmam Baqir (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir:

«Peyğəmbərin (s) kitabında deyilirdi: Qohumluq əlaqləri kəsildiği zaman var-dövlət fitnə-fəsad törədən şəxslərin əlinə düşər».

İmam Baqir (ə) həzrət Əli (ə)-dan bu məzmununda nəql etdiyi başqa bir rəvayətdə buyurur: «Qohumluq əlaqələrinin kəsilməsi nəticəsində insanın var-dövlətinin soyğunçu və qarətçilərin əlinə düşməsinin bir neçə səbəbi ola bilər. Bunlardan biri də cəmiyyət üzvlərinin bir-birinə qarşı soyuq münasibət bəsləmələri və məs'uliyətsizlikdir. Təbii ki, belə bir şəraitdə cəmiyyətdə mövcud olan bə'zi mənfi ünsürlər onlara nüfuz edərək asanlıqla var-dövlətlərini mənimsəyə və ya qarət edə bilərlər».

İmam Sadiq (ə)-ın Həzrət Əli (ə)-dan nəql etdiyi rəvayətdə deyilir: «Bu üç xislətə malik olan şəxslər əməllərinin nəticəsini görməyincə dünyalarını dəyişməzlər. Zülmkarlar, qohumluq əlaqələrini kəsənlər, Allahla [dinlə] mübarizə məqsədi ilə and içən və yalan danışan şəxslər».

QONŞULARIN HÜQUQU

Müqəddəs islam dinində tövsiyə olunan şeylərdən biri də qonşuların hüquqlarının qorunmasıdır. İmam Sadiq (ə)-dan bu məzmununda nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Qonşularınızla gözəl rəftar edin. Çünki bunu sizlərə Allah-taala əmr etmişdir».

Rəvayətdə istinad olunan ilahi əmr Nisa surəsinin 36-cı ayəsinin məzmununu təşkil edir. Orada deyilir:

«Allaha ibadət edin və Ona heç bir şeyi şərikin qoşmayın! Ata-anaya, qohum-əqrəbaya, yetimlərə, yoxsullara, yaxın və uzaq qonum-qonşuya, yaxın yoldaş və dostlara, [pulu qurtarıb yolda qalan] müsafirlərə, sahib olduğunuz qul və kənzlərə yaxşılıq edin! Həqiqətən, Allah özünü bəyənənləri və lovğalıq edənləri sevməz!»

Həzrət Peyğəmbər (s) səhabələrə qonşuların hüquqlarına riayət etməyi tövsiyə edər və bunun nə ilə nəticələncəyi haqda buyurardı: «Cəbrail (ə) qonşular barədə mənə o qədər tövsiyə edərdi ki, qonşunun qonşudan irs aparmalı olduğunu güman edərdim».

Həzrət imam Əli (ə)-dan nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Qonşularınızın hüququna riayət etdikdə Allahı nəzərə alın (yə'ni, hər zaman Allahı xatırlayın və Onun buyuruqlarına tabe olun). Çünki bunu sizlərə Peyğəmbəriniz tövsiyə etmişdir. Peyğəmbər (s) bu məsələyə o qədər diqqət yetirərdi ki, belə güman edərdik qonşularımız bizdən irs aparırlar».

Burada həzrət Peyğəmbərin (s) qonşuların hüququna riayət etməyə dair etdiyi tövsiyələrin bir neçəsini qeyd edirik:

«Mö'min olmaq istəyirsinizsə, qonşularınızla gözəl davranın».

«İnsan anasına hörmət etdiyi kimi qonşusuna da hörmət etməlidir».

Həzrət Peyğəmbərdən (s) soruşurlar: «Ey Allahın peyğəmbəri! Zəkatdan başqa insanın var-dövlətinə düşəcək digər ödənişlər də varmı?» Həzrət (s) buyurdu: «Bəli, qohum-əqrəbaya və qonşulara yaxşılıq etmək, qonşusu ac oludğu bir halda tox qarına yatan şəxs mənə iman gətirməmişdir».

Bir şəxs Həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəlib deyir: «Bir ev almaq istəyirəm, harada alsam daha yaxşı olar? Cəhinə, Məzinə, Səqif, yoxsa Qureyş qəbiləsinin yanındamı alım?» Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Əvvəl qonşunu, sonra evi və əvvəl yoldaş seç, sonra gedəcəyin yeri».

Peyğəmbər (s) bununla ev almaq və ya tikmək istəyən şəxslərə gələcəkdə kimlərlə qonşu olacaqlarına diqqət yetirmələrinə tövsiyə etmişdir. Əgər onlar yaxşı olarlarsa, həmmən yerdə ev alıb sakin ol. Yola çıxmaq istəyərkən də hər şeydən əvvəl özünə yaxşı yol yoldaşı seç və yalnız sonra yola çıx.

Peyğəmbər (s) qonşuların bir-birinin üzərində olan hüquqlarını belə izah edir: «Qonşularınızın sizin üzərinizdə nə kimi hüquqlara malik olduqlarını bilirsinizmi?»

Dedilər: «Xeyr».

Həzrət (s) buyurdu: «Əgər onlar sizdən kömək istəyirlərsə, yardım etməli, borc istədikdə [imkan daxilində] verməli, bir şeyə ehtiyac duyduqda ehtiyaclarını təmin etməli, uğur qazandıq zaman onu təbrik edib sevincinə şərikin olmalı, xəstələnersə, görüşünə getməli, əzizlərindən birini itirdiyi zaman baş sağlığı verməli, dünyasını dəyişdiyi zaman dəfn mərasimində iştirak etməli, ev tikdiyin zaman icazəsi olmadan onun evinə külək və günəşin düşməsinin qabağını kəsməməli və meyvə aldığı zaman ona da verməlisən. Əgər bunu etməzsənizsə, heç olmasa uşaqlarınız əlində meyvə küçəyə çıxmasın. Çünki yoxsul qonşunuzun uşağının meyvəyə tamahı düşə bilər. Dadlı yeməklər bişirdiyin zaman onlara da bir pay verin və yeməyin iyi ilə onları buna həsrət qoymayın».

7. İmam Səccad (ə) «Hüquq risaləsi»ndə qonşunun hüquqları haqda buyurur: «Qonşun səfərdə olduğu zaman (və ya evdə olmadığı müddət ərzində) onu əvəz etməli, gəldiyi zaman güllər üzle qarşılmalı və ona öz səmimiyyətinizi bildirməlisiniz. Hər hansı bir çətinliklə qarşılaşdığı və ya haqqı tapdalandığı zaman əlinizdən gələn köməyi ona etməlisiniz. Bir şeyi israr etdiyi zaman boyun qaçırmayın. Pislik gördüyünüz zaman güzəştə getməyi bacarın və onların bu hərəkətlərinə göz yumun. Nəsihətinizi qəbul edəcəyini bildiyiniz zaman onlara nəsihət edin. Çətinliklərlə qarşılaşdıqları zaman onları tək qoymayın, buraxdıqları səhvləri düzəltməyə çalışın. Günah etdikləri zaman onları bağışlamağı və eyblərini örtməyi bacarın. Və nəhayət onlarla gözəl davranıb, səmimiyyətlə rəftar edin».

Bu məzmununda digər mə'sum imamlardan da bir çox nəsihətamiz hədis və rəvayətlər nəql olunmuşdur. İmam Həsən (ə) buyurur: «Kiçik yaşlarımda görədim ki, anam həzrət Zəhra (s.ə) cümə günləri axşam namazından sonra qonşu və tanıdığı bütün şəxslərin adını çəkər və onlar üçün dua edərdi. Bir gün qulaq asdım ki, görüm özü üçün də dua edirmi? Lakin nə qədər diqqət yetirdimsə, öz istək və hacətlərini dilinə də gətirmədi. Səhər açıldıqda anamdan soruşdum: Ana, dünən axşam etdiyən dualara qulaq asırdım, başqalarına xeyir-dua edir, amma özün üçün əsla dua etmədin. Anam buyurdu: «Oğlum, əvvəl qonşu, sonra evin içi».

Əhli-beyt (ə) tərəfindən nəql olunmuş rəvayətlərdə qonşularla gözəl rəftar etməklə yanaşı, hüquqlarının qorunması və onlarla səmimi ünsiyyətdə olmaq barəsində də kifayət qədər rəvayət nəql olunmuşdur.

Həzrət Əli (ə) bu haqda buyurur: «Hər kim qonşularına yaxşılıq edərsə, başqalarından daha çox qayğı görər».

Başqa bir yerdə buyurur: «Hər kim qonşuları ilə gözəl rəftar etsə, qonşularının sayı bir o qədər çox olar».

Göründüyü kimi Həzrət Əli (ə) özünün birinci hədisində bunu nəzərdə tutmuşdur ki, əgər insan qonşuları ilə gözəl rəftar etmiş olarsa, təbii ki, onlar da qarşılaşdığı çətinliklərdə öz köməklərini ondan əsirgəməyəcəklər. İkinci hədisdə isə buna işarə edir ki, əgər insan öz qonşuları ilə səmimi ünsiyyət bərqərar edib onlara qarşı gözəl əxlaq nümayiş etdirərsə, onlar da öz növbələrində onunla mehribanlıqla rəftar etmiş olurlar. Bu isə insanı tənhalıq və qərblilik hissi keçirməyə qoymaz, hamı onun bu gözəl xüsusiyyətini görüb onunla qonşuluq etmək istəyər.

İmam Sadiq (ə) qonşuların insana qarşı tə'siri və xeyir-bərəkətləri haqda buyurur: «Yaxşı qonşuluq etmək ruzinin artmasına səbəb olur».

Başqa bir rəvayətdə buyurur:

«Qonşularla gözəl rəftar etmək ömrü uzadır və yerlərin abadlaşmasına səbəb olur».

QONŞUYA ƏZAB-ƏZİYYƏT VERMƏK

Nəql olunmuş rəvayətlərdə qonşuların hüquqlarına riayət olunmasına böyük əhəmiyyət verildiyi kimi, onlara qarşı hörmətsizlik və kobudluq edilməməsinə də böyük diqqət yetirilmişdir. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur:

«Allaha və axirət gününə iman gətirmiş şəxs öz qonşusuna əziyyət etməməlidir».

Ənsardan biri həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəlib deyir: «Ya Rəsuləllah! Filan qəbilənin yanında bir ev aldım. Qonşu olacağım şəxsdən mənə xeyir dəyəcəyinə ümid etmirəm, həmçinin zərərinin yetişməyəcəyindən də arxayınam». Həzrət Peyğəmbər (s) üzünü imam Əli (ə), Salman, Əbuzər və Miqdada tutub buyurur: «Məscidə gedib uca səslə deyin: Qonşusu əzab-əziyyətindən əmin olmayan şəxs iman gətirməmişdir».

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Bir şəxs həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəlib öz qonşusundan şikayətlənir. Həzrət Peyğəmbər (s) ona səbr etməyi tövsiyə edərək buyurur: «Səbr et! Bəlkə o, öz rəftarını dəyişsin».

Şikayət üçün ikinci dəfə həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəldikdə yenə də ona səbr etməyi tövsiyə edir. Üçüncü dəfə şikayətə gəldikdə isə həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: «Cümə günü ev əşyalarını bayıra çıxarıb camaatın gəlib-getdiyi yolun üstünə qoy. Onlar səndən bunun səbəbini soruşduqda de ki, qonşum mənə əziyyət etdiyi üçün belə edirəm».

Həmin şəxs həzrət Peyğəmbərin (s) dediyi kimi də edir. Qonşusu el arasında rüsvay olacağını görüb yalvar-yaxar edərək evinə qayıtmasını xahiş edir və söz verir ki, bundan sonra bir daha onun narahatçılığına səbəb olacaq heç bir iş görməyəcəkdir.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə həmçinin qonşuların çətinlikləri ilə maraqlanmağa və bu işdə səhlənkarlığa yol verməməyə tə'kid olunur. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: «Qonşusu ac olduğu halda tox qarına yatan şəxs müsəlman deyil».

Başqa bir rəvayətdə həzrət Əli (ə) həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Qonşusu ac olduğu halda tox qarına yatan şəxs Allaha və axirət gününə iman gətirməmişdir». Səhabələr heyrətə gələrək soruşdular: «Elə isə vay bizim halımıza!» Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Yediyiniz xurma və yeməklərinizin artığı, pul, əxlaq və artıq paltarlarınızla Allahın qəzəbini yatırıın». Yə'ni, yediyiniz yemək, geydiyiniz paltar, pul və s. şeyləri sədəqə verməklə Allahın razılığını qazanmağa çalışın.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, rəvayətlərdə qonşu deyildikdə dörd tərəfdən ətrafdakı qırx ev nəzərdə tutulur.

Həzrət Əli (ə) buyurur:

«Məscidin sahəsi qırx addım, qonşuluq isə hər dörd tərəfdən qırx ev hesab olunur».

İslamın böyük alim və görkəmli şəxsiyyətləri həzrət Peyğəmbər (s) və mə'sum imamların sünnəsinə tabe olaraq qonşunun hüququna riayət edilməsinə böyük diqqət yetirmişlər. Misal olaraq onlardan birinə işarə edirik:

Görkəmli fiqh alimlərindən olan mərhum şeyx Seyyid Cavad Amili öz xatirələrində yazır: «Günlərin bir günündə axşam yeməyini yediyim zaman illər boyu elmindən bəhrələndiyim mərhum ustad Bəhrul-ülumun xidmətçilərindən biri qapını döyüb mənə səslədi. Qapını açdıqda dedi: «Ustad sizi çağırır, şam süfrəsi kənarında əyləşib, amma siz gəlməyincə yeməyə əlini yeməyə uzatmayacaq.» Tələm-tələsik evdən çıxıb ustadın evinə gəldim. Evə daxil olduqda əsəbi halda üzünü mənə tutub dedi: Heç Allahdan çəkinmirsən?! Ustadın bu sözlərindən heyrətə gələrək təəccüblə soruşdum: Deyə bilərsinizmi təqsirim nədir? Dedi: «Yeddi gündür qonşun ailəsi üçün yemək tədarükü görə bilmir və neçə müddətdir ki, qonşuluqdakı dükandan ucuz xurmalar nisyə götürür. Bu gün də xurma almaq üçün dükana gedib, dükançı borcunun çoxaldığını bəhanə gətirib ona nisyə heç bir şey verməyib. O da xəcalət çəkərək kor-peşman evinə qayıdıb və bu gün ailəsi ac qalıbdır». Dedim: Ustad! And olsun Allaha, bütün bunlardan xəbərsizəm, yoxsa əlimdən gələn köməyi əsirgəməzdim. Dedi: «Məni də narahat edən budur ki, nə üçün bu müddət ərzində qonşundan xəbər tutmayıb, ac qaldıqları günlərdə onlara heç bir köməklik etməmişən. Əgər xəbərin olan halda kömək etməsəydin, müsəlman yox, yəhudi hesab olunardın». Sonra yeməklə dolu məcməyini mənə verib dedi: «Xidmətçi ilə birlikdə həmin şəxsin evinə gedin və bu yeməkləri ona verib deyin ki, bu gün şam yeməyini birlikdə yeyəcəyik.» Sonra ayağa qalxıb bir qədər pul verib dedi: «Bu pulu da süfrənin altına qoyarsan....»

Mərhum Seyyid Bəhrul-üluma bu haqda kimsənin mə'lumat vermədiyi bir halda, bütün bunlardan necə xəbərdar olması söhbətimizdən xaricdir. Lakin dediklərimizdən bu nəticəyə gəlmək olar ki, bu kimi böyük şəxsiyyətlər yaşadıkları cəmiyyətin sosial vəziyyəti ilə yaxından maraqlanmış və qonşuların hüquqlarının riayət olunmasına xüsusi diqqət yetirmişlər.

ƏXLAQİ DAVRANIŞLAR

Cəmiyyət arasında düzgün əlaqə və ünsiyyət qurmaq üçün bir sıra me'yarlara riayət etməliyik ki, ilk növbədə özümüzü gözəl şəxsiyyət və bir ideal insan kimi tanıtdıra bilək. Çünki bir tərəfdən gözəl əxlaq və davranış tərzini görməklə camaatda bizə qarşı rəğbət hissi yaranacaq, digər tərəfdən də özümüz insani [mə'nəvi] dəyərlərə nail olacağıq. Və eyni zamanda başqalarının üzərimizdə nə kimi hüquqlara malik olduqlarını bilməli və onların hüquqlarının tapdalanmasına yol verməməliyik.

Bu me'yarlar ümumiyyətlə iki hissəyə bölünür. Onlardan biri başqalarının qarşısında həyata keçirməli olduğumuz xüsusiyyət və rəftar normaları, digəri isə tərək etməyimiz zəruri olan bə'zi xoşagəlməz xislət və xüsusiyyətlərdir. Başqa sözlə desək, birinci dəstəyə aid olan me'yarlar islam dininin bizlərə tövsiyə etdiyi gözəl əxlaqi xüsusiyyətlər, ikinci hissəyə aid olanlar isə ictimai həyatımızda tərək etməyimiz zəruri olan bir sıra mənfi xüsusiyyətlərdir. Deməli, ictimai həyatın normal hal tapması üçün biz ilk növbədə mənfi xüsusiyyətlərdən çəkinməli və gözəl əxlaqa malik olmalıyıq. Gözəl əxlaqa malik olmaq və xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən çəkinməyə də «əxlaqi davranış» deyilir. Bu dərsimizdə onların hər biri haqda ayrı-ayrılıqda söhbət açacağıq.

GÖZƏL XÜSUSİYYƏT

İctimai həyat və əlaqələrin bərqərar olunmasında hamı başqalarının hörmət və ehtiramını qazanmaq istəyir. İnsanlarda cəmiyyət arasında hörmət və nüfuz sahibi olmaq marağı, onlarda qürbət və təklidən qorxu hissindən yaranmışdır. Çünki bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, insanın bir çox maddi-mə'nəvi və ruhi ehtiyacları ictimai əlaqələri bərqərar etməklə tə'min olunur. Bu kimi ehtiyacların təkbəşinə tə'min olunması sadəcə olaraq qeyri-mümkündür. Bu səbəbdən də insan, ehtiyaclarının aradan qaldırılmasında başqalarından asılı olduğunu hiss edir. Təklid və qürbət hissi onu kədərləndirir və çıxış yolu axtarmağa vadar edir. Beləliklə də maddi-mə'nəvi ehtiyaclarının aradan qaldırılmasını yaşadığı cəmiyyətdə ictimai əlaqələrin bərqərar olunmasında görür. Normal əlaqələrin bərqərar olunması üçün də ondan cəmiyyətin fəal bir üzvünə çevrilməsi, ictimaiyyətdə müəyyən [müsbət] mövqeyə malik olması tələb olunur. Bununla da insan başqalarından bir çox müsbət xüsusiyyətlər öyrənərək özünün insani xüsusiyyətlərini bürüzə verir, müəyyən üstünlüklər əldə edir və eyni zamanda maddi ehtiyaclarının tə'min olunmasına nail olur. İnsanların qəlblərinə yol tapmağın və onların razılığının qazanılmasının ən başlıca amili «gözəl əxlaq və xüsusiyyətə» malik olmaqdır. «Gözəl əxlaq» təkcə insanların razılığını əldə etməyin başlıca amili deyil, bir çox digər insani dəyərlərin də əsasını təşkil edir. Yə'ni, insan «gözəl əxlaqa» malik olmayınca, onda digər insani dəyərlər özünü bürüzə vermir. Məsələn, «gözəl əxlaqa» malik olmayan bir şəxsdə şücaət, səxavət və bu kimi digər xüsusiyyətlər müşahidə olunsada onlar öz həqiqi dəyərlərini tapmır. Gülərüz və mehribançılıqla verilməyən hədiyyəni kimse qəbul etmir. Deməli, bütün müsbət keyfiyyətlər yalnız o zaman özünün həqiqi dəyərini tapa bilər ki, bu xüsusiyyətlərə malik olan hər bir şəxs «gözəl əxlaqa» yiyələnmiş olsun.

Əxlaqın tə'rifində deyilir:

«Əxlaq - elə bir daxili hissiyyətə deyilir ki, digər müsbət xüsusiyyətlərlə yanaşı, insanı başqaları ilə gözəl ünsiyyətdə olmağa da sövq etmiş olsun».

İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətlə bu tə'rif arasında sıx bağlılıq vardır. Belə ki, imam Sadiq (ə)-dan «gözəl əxlaq nədir?» - deyə soruşduqda buyurur: «Gözəl əxlaq odur ki, başqaları ilə şirin dillə danışib mehribanlıqla rəftar etmiş olasan və müsəlman qardaşınla görüşdükdə onu gülər üzlə qarşılayasan».

Gözəl əxlaqa yiyələnməyin və başqaları ilə gözəl ünsiyyətdə olmağın fəziləti haqda həzrət Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan kifayət qədər hədis və rəvayət nəql olunmuşdur. Misal olaraq burada onlardan bir neçəsini gətiririk:

«Sizin ən yaxşınız, ən gözəl əxlaqa yiyələnənlərinizdir. Gözəl əxlaq sahibləri o kəslərdir ki, bir-biri ilə qarşılaşarkən təvazökarlıq edər və başqaları ilə daim gözəl ünsiyyətdə olaraq evinin qapısını onların üzünə açıq qoyurlar».

«Gözəl əxlaqa yiyələnənlərin savabı gecələri ibadətlə keçirən və gündüzləri oruc tutan şəxsin savabı qədər olar».

«Qiyamət günü insanların əməl tərəzilərinə qoyulacaq ilk şey onların gözəl əxlaqı olacaqdır».

«Qiyamət günü əməl tərəzində gözəl əxlaqdan ağır şey olmayacaqdır».

«Qiyamət günü mənə ən yaxın olanınız və ən sevimliniz gözəl əxlaqa yiyələniniz olacaqdır».

Həzrət imam Əli (ə) buyurur: «Sizin üçün gözəl əxlaqdan yaxşı heç bir şey yoxdur».

İmam Həsən (ə) buyurur: «Ən gözəl yaxşılıq, gözəl əxlaqdır».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Sizin ən yaxşılarınız ən xoş rəftar olanlarınızdır. Belə şəxslər mülayimliklə bir-birinə xidmət edər, digərləri ilə ünsiyyət yaradar və digərləri də onlarla ülfət taparlar; bu insanların qapısı hamının üzünə açıq olar.»

Bütün bunlar mə'sum imamlardan (ə) əxlaq barəsində nəql olunmuş rəvayətlərin yalnız bir neçəsidir. Qələm surəsinin 4-cü ayəsində Allah-taala Öz Peyğəmbərini (s) belə bir gözəl ifadələrlə vəsf edir:

«Doğrudan da sən böyük bir əxlaq sahibisən!»

Başqa bir ayədə Allahın mərhəməti sayəsində Peyğəmbərin (s) gözəl əxlaqa yiyələnməsi, insanların ona iman gətirməsinin əsas səbəbi kimi göstərilir:

«Ya Məhəmməd! Allahın mərhəməti səbəbinə sən onlarla yumşaq rəftar etdin. Əgər qaba, sərt ürküklü olsaydın, əlbəttə onlar sənənin ətrafından dağılıb gedərdilər...»

Həzrət Peyğəmbərə (s) hamıdan yaxın olan və onu hamıdan daha yaxşı tanıyan Əmirəl-mö'minin Əli (ə) o həzrətin şəxsiyyəti haqda buyurur:

«O, hamıdan mehriban, bağışlayan, hövsələli, düzdənşən və əhdə vəfa edən idi. Hamı ilə gözəl rəftar edər və xoş ünsiyyətdə olardı. Onu ilk dəfə görənlər vəcdə gələr, əxlaq və rəftarına heyran olardılar. Ünsiyyətdə olan şəxslər dərhal onu tanıyır və onu sevməyə başlayardılar. Ondan əvvəl və sonra onun kimi ikinci bir şəxs görmədim».

Əli (ə) Peyğəmbərin (s) digər xüsusiyyətləri haqda deyirdi: «Həzrət Peyğəmbər (s) bir yəhudiyə pul borclu idi. Günlərin bir günündə həmin şəxs həzrət Peyğəmbərin (s) yanına gəlib borcunun qaytarılmasını istədi. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu: «Hələlik sənənin pulunu qaytara bilməyəcəyəm, bir qədər səbr et!»

Yəhudi dedi: Pulumu qaytarmayınca buradan heç yerə gedən deyiləm. Peyğəmbər (s) buyurdu: «Elə isə mən də sənənin yanında oturacağam».

Onlar səhərdən axşamədək bir yerdə oturdular və həzrət Peyğəmbər (s) namazlarını da elə oradaca qıldı. Səhabələr bu əhvalatdan narahat olub həmin şəxsə hədə-qorxu gələrək xəbərdarlıq etməyə başladılar. Peyğəmbər (s) üzünü onlara tutub buyurdu: «Bu necə rəftardır onunla edirsiniz?»

Dedilər: Ya Rəsuləllah! (Bu nə işdir,) elə bil burada sizi həbs etmişdir. Buyurdu: «Allah-taala mənə başqalarına zülm etmək üçün peyğəmbərliyə göndərməmişdir».

Həmin günün səhəri zöhr namazı vaxtı həmin yəhudi məscidə gəldi və islamı qəbul edib müsəlman oldu. Sonra üzünü Peyğəmbərə (s) tərəf tutub dedi: And olsun Allaha! Əgər Tövratda sənənin barəndə deyilənləri oxumasaydım, belə etməzdim. Orada sənənin barəndə deyilir:

«Allahın peyğəmbəri Məhəmməd ibn Abdullahın doğulduğu yer Məkkə, hicrət edəcəyi yer isə Mədinədir. O, nə tünd xasiyyətli, nə də əsəbidir. Başqaları ilə səmimiyyət və mehribanlıqla rəftar edər. Kimsəni nə söyər, nə də təhqir edər». Mən də Allahın birliyinə və sənənin peyğəmbərliyinə iman gətirib öz var-dövlətimi Allah yolunda sədəqə verirəm. Bunlar mənim var-dövlətimdir. İstədiyini kimi hökm verə bilərsən.

Rəvayəti nəql etməkdə əsas məqsəd, həm həzrət Peyğəmbərin (s) xüsusiyyətlərindən biri, həm də Əhzab surəsinin 21-ci ayəsi ilə tanışlıqdır. Orada deyilir:

«Həqiqətən, Allahın Rəsulu Allaha, qiyamət gününə ümid bəsləyənlər [Allahdan, qiyamət günündən qorxanlar] və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir!»

Bilməliyə ki, islam zühur etdikdən sonra həzrət Peyğəmbərin (s) vasitəsilə islamı qəbul edən şəxslərin əksəriyyəti məhz onunla ünsiyyətdə olduqdan və onun gözəl insani xüsusiyyətlərinin şahidi olduqdan sonra bu ilahi dini qəbul etmişlər.

ƏXLAQ VƏ GÖZƏL DAVRANIŞIN NƏTİCƏLƏRİ

Cəmiyyətdə gözəl əxlaq nümayiş etdirmək və insanlarla gözəl davranmaq bir çox müsbət nəticələr verir. Onlardan bəziləri o qədər aşkardır ki, izaha belə ehtiyacı yoxdur. Buna baxmayaraq həzrət Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş rəvayətlərdən istifadə edərək onlardan bir neçəsi haqda söhbət açacağıq.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Gözəl əxlaq ruzinin artmasına səbəb olur».

İmam Əli (ə) buyurur: «Gözəl əxlaq ruzini artırır və dostları bir-biri ilə daha yaxın edir». Yə'ni, daim bir-biri ilə səmimi ünsiyyətdə olmalarına səbəb olur.

«Xoşxasiyyət şəxslərlə ünsiyyətdə olmaq istəyənlər və onları sevənlərin sayı çox olar».

«Həqiqətən gözəl əxlaq və davranış ömrü uzun, şəhərləri isə abad edir».

«Günəş dərinə qurutduğu kimi, gözəl rəftar da səhv və günahları qurudub aradan aparır. Sirkə balı xarab etdiyi kimi, kobud rəftar da əməlləri məhv edir».

Göründüyü kimi imamlar (ə) bir tərəfdən bizləri gözəl davranışa sövq edir, digər tərəfdən isə xoşagəlməz rəftar və davranışlardan çəkindirərək bunun nə ilə nəticələncəyini çatdırırlar.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Xoşa gəlməz davranış, bağışlanmaz bir günahdır».

İmam Əli (ə) buyurur: «Kobud rəftar ən pis xüsusiyyətdir».

«Pis davranış həyatın acısı və sağlamlıq üçün bir təhlükədir».

«Kobud rəftar səmimiyyət və mehribançılığı aradan aparır, insanı daim qorxu içində saxlayır».

«Kobud rəftar yaxınları qorxudur, özgələrin nifrətinə səbəb olur».

Peyğəmbər (s) buyurur: «Bu iki xisləti mö'minlərdə görmək olmaz: Paxıllıq və kobud rəftar».

TƏVAZÖKARLIQ

Gözəl əxlaqa malik olduqdan sonra yaşadığı cəmiyyətdə hər bir şəxsə zəruri olan xüsusiyyətlərdən biri də təvazökarlıqdır. Allah-taala əməlisaleh insanların məziyyətlərini sadalayarkən təvazökarlığı ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri kimi göstərir.

Furqan surəsinin 63-cü ayəsində buyrulur:

«Rəhmanın [əsil] bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə, təvazökarlıqla gəzər, cahillər onlara söz atdıqları [xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri] zaman onlarla gözəl, yumşaq danışırlar».

Göründüyü kimi, ayədə göstərilən təvazökarlıq hər bir əməlisaleh insanın yol getdiyi zaman özündən bürüzə verdiyi ən başlıca xüsusiyyətdir. Çünki insan yol gedərkən özündən asılı olmayaraq batini xüsusiyyətlərini nümayiş etdirir. Belə ki, hər bir təvazökar və ya təkəbbürlü insanı onun rəftarından, yol getməyindən və ya oturub-durmasından tanımaq olar. Bu səbəbdən də Əli (ə) təvazökarlığı pərhizkar və əməlisaleh insanların səciyyəvi xüsusiyyəti kimi qiymətləndirib buyurur:

«Pərhizkarlar təvazökarlıqla yol gedərlər».

Başqa bir ayədə Allah-taala mö'minlərə dindən çıxdıqları və ya uzaq düşdükləri təqdirdə onları başqa bir qövmlə əvəz edəcəyi haqda xəbərdarlıq edib buyurur:

«Ey iman gətirənlər! Sizdən hər kəs dinindən dönsə, [bil ki] Allah [onun yerinə] elə bir tayfa gətirər ki, Allah onları, onlar da Allahı sevir. Onlar mö'minlərə qarşı mülayim, kafirlərə qarşı isə sərt olar...».

(Maidə surəsi 54)

Peyğəmbər (s) təvazökarlığı insanın vüqar və baş ucalığı hesab etmişdir: «Həqiqətən təvazökarlıq insana baş ucalığı və yüksək məqam nəsib edir. Elə isə təvazökar olun ki, Allah-taala sizləri başı uca və vüqarlı etsin».

Başqa bir yerdə buyrulur: «Hər kəs Allaha xatir təvazökarlıq etsə, Allah-taala onu vüqarlı edər, həmə şəxs özünü nə qədər zəif hesab edərsə, camaatın nəzərində bir o qədər ucalar və hamının rəğbətini qazanmış olar».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Loğman oğluna tövsiyə edərək buyurdu: Təvazökarlıqdan böyük insana vüqar və baş ucalıq gətirən bir şey yoxdur. Təvazökar insan Allah qarşısında ən yüksək məqama nail olar».

«Allahın mələklərindən ikisi daim insanlara nəzarət edərlər. Allaha görə təvazökarlıq edənlərin məqamını yüksəldər, təkəbbür və lovğalıq edənləri isə xar və rüsvay edərlər».

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) təvazökarlığa dair bir çox hədis və rəvayətlər nəql olunmuşdur və biz burada onlardan bir neçəsini gətirməklə kifayətlənirik.

İmam Əli (ə) buyurur: «Şərəfli insanın zinəti təvazökarlıqdır».

«Təvazökarlıq şərəf və ucalığın zəkətidir».

İmam Əli (ə) övladı imam Həsən Müctəbaya (ə) etdiyi tövsiyələrin birində buyurur: «Sənə təvazökar olmağı tövsiyə edirəm. Çünki təvazökarlıq ibadətlərin ən böyüyüdür».

İmam Həsən Əsgəri (ə) buyurur: «Təvazökarlıq elə bir ne'mətdir ki, kimsə ona həsəd aparmır».

Diqqət yetirmək lazımdır ki, təvazökarlıq dedikdə hər bir şəxsə layiqincə ehtiram etmək və özümüzü onlardan üstün tutmamaq nəzərdə tutulur. Bunu da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, təvazökarlıq yalnız Allaha xatir edilməli və bu işdə də ən başlıca məqsəd Allahın razılığını qazanmaq olmalıdır. Zalım, lovğa, kafir və müşrik şəxslərə gəldikdə isə, onların qarşısında əsla təvazökarlıq edilməməlidir.

Təvazökarlıq ayrı-ayrı şəxslərin daşdığı ictimai mövqe, vəzifə və məqamına görə deyil, onların iman və təqvasına görə olmalıdır. Peyğəmbər (s) və imam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Varlıların var-dövlətinə xatir onların qarşısında təvazökarlıq edən şəxs dininin üçdə ikisini itirmiş olur».

Əli (ə) buyurur: «Dövlətlilərin Allaha xatir [Onun razılığını əldə etmək üçün] yoxsulların qarşısında təvazökarlıq etmələri necə də gözəl xüsusiyyətdir. Ondan da yaxşı rəftar, yoxsulların Allaha arxalandıqları üçün varlıların var-dövlətinə e'tinasız yanaşmalarıdır».

İslam dini iman və təqvadən savayı başqa bir yüksək me'yar tə'yin etmədiyi üçün insanların var-dövlətlərinin və cəmiyyətdə tutduqları yüksək mövqelərinin qarşısında deyil, onların ali-mə'nəvi

şəxsiyyətlərinin və təqvalarının qarşısında təvazökarlıq etmələrini tövsiyə edir. Bunu da nəzərə almalıyıq ki, hər şeydə olduğu kimi, təvazökarlıq etməkdə də həddi aşıb ifrata varmamalıyıq. Çünki təvazökarlıq həddindən artıq edildikdə insanın şəxsiyyətinə xələl gətirir və lazım olduğundan az edildikdə isə insanda lovğalıq və təkəbbür hissələrinin yaranmasına səbəb olur. Bu səbəbdən də təkəbbürdən qurtarmaqla yanaşı, həddindən artıq təvazökarlıq etməkdən də çəkinmək lazımdır. Qeyd etdiyimiz kimi, təkəbbürlü şəxslərin qarşısında təvazökarlıq etmək olmaz. Çünki bu iş həmin şəxsin onların qarşısında kiçilməsinə, həm də onların daha da lovğa və təkəbbürlü olmalarına səbəb olur.

TƏVAZÖKARLIĞIN ƏLAMƏT VƏ LAZİMİ HƏDDİ

Təvazökarlığın əlamətlərini və hansı həddə olmasını bilmək üçün hər şeydən əvvəl mə'sum imamlardan (ə) bu barədə nəql olunmuş rəvayətlərə diqqət yetirməliyik. İmam Rza (ə)-dan təvazökarlığın hansı həddə olmasını soruşduqda buyurur: «İnsanları sevdiyən qədər onlara qarşı təvazökar ol ki, onlar da sənə qarşı bir o qədər hörmət etsinlər».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Təvazökarlıq ona deyilir ki, iştirak etdiyən məclis sənənin səviyyəsindən aşağı olsa belə, orada olmağına razı olasan, qarşılaşdığı hər bir şəxslə görüşüb hal-əhval tutasan, haqlı olsan belə, mübahisə etməkdən çəkinəsən, unutma ki, bütün xeyir və yaxşılıqlar təvazökarlıqdan irəli gəlir».

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «İnsan pərhezkar olduğuna görə başqalarının onu sevmələrinə can atmamalıdır».

TƏVAZÖKARLIĞIN NƏTİCƏLƏRİ

Təvazökarlığın müsbət nəticələrindən biri imam Musa Kazım (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə belə izah olunur: «Belə bir ilahi hikmət təvazökar insanın qəlbində özünə yer tapır, amma təkəbbürlü insanlar belə gözəl insani xüsusiyyətdən məhrumdurlar. Çünki Allah-taala təvazökarlığı əql, təkəbbürü isə cəhl və nadanlıq üçün vasitə qərar vermişdir».

Buna oxşar başqa bir rəvayətdə deyilir: «Günlərin bir günü İsa (ə) üzünü həvarilərinə tutub buyurdu: Bir istəyim var, əgər onu yerinə yetirəcəyinizə söz verirsinizsə, deyim. Hamı bir nəfər kimi dedi: Hər nəyi əmr etsən, tabe olacağıq. İsa (ə) ayağa qalxıb bir-bir onların ayaqlarını yudu. Həvarilər utandıqlarından xəcalət hissi keçirdilər. Lakin tabe olacaqlarına söz verdikləri üçün İsa (ə)-a bir söz demədilər. O da bir-bir onların ayaqlarını yuyub ayağa qalxdı. Həvarilər dedilər: Sən bizim müəllimimiz və tərbiyəçimizsən, yaxşı olardı ki, biz sənənin ayaqlarını yuyaq».

İsa (ə) buyurdu: Bu işi görməklə insanlara xidmət etməyin ən xeyirxah iş olduğunu demək istəyirdim. Bu işlə həm özüm təvazökarlıq etmiş oldum, həm də sizlərə təvazökarlıq dərslərini öyrətdim. Məndən sonra insanların hidayət olunmalarını öz öhdənizə götürükdə təvazökarlığı hər şeydən üstün tutun və bilin ki, toxum qayalıqlarda yox, yumşaq torpaqda bitdiyi kimi, təvazökarlıq da [sağlam qəlblərdə] özünə yer tapır.»

Həzrət Əli (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətlərdə təvazökarlığın verdiyi müsbət nəticələr belə bəyan olunur:

«Təvazökarlığın səmərəsi dostluq və məhəbbət, təkəbbürün səmərəsi isə kin-küdurət və düşmənçilikdir.»

«Təvazökarlıq, salamatçılığı sənənin üçün ərməğan gətirər».

«Təvazökarlıq sizlərə vüqar və ucalıq libasını geyindirər».

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir:

«Allah-taala təvazökar olmağı əmr etmişdir ki, biriniz digərinizin haqqını tapdayıb öyünməyəsiz».

Bütün bunları nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sülh və səmimiyyət, dostluq və qardaşlıq, sağlam həyat və gözəl əxlaqla başa vurulan həyat təvazökarlığın verdiyi müsbət nəticələrdəndir.

Dərsimizi Peyğəmbər (s) və mə'sum imamların təvazökar həyat tərzlərinə dəlalət edən iki rəvayətlə başa vururuq:

1. Bir gün Peyğəmbər (s) öz səhəbələri ilə səfər zamanı bir yerdə düşərgə qurmaları olurlar. Belə qərara gəlirlər ki, bir qoyun kəsib ətinə kabab etsinlər. Səhəbələrdən biri qoyunun kəsilməsini, başqa birisi soyulmasını, digəri isə bişirilməsini öz öhdəsinə götürür. Beləliklə, yemək hazırlamaq üçün hərə

öz üzərinə bir məs'uliyət götürdü. Peyğəmbər (s) hər kəsin bir işi üzərinə götürdüyünü görüb buyurur: Elə isə odun yığmaq da mənim boynuma. Səhabelərdən biri dedi: Ya Rəsuləllah! Sizin zəhmət çəkməyiniz lazım deyil. Biz özümüz nə lazımsa edəcəyik. Peyğəmbər (s) buyurdu: Bilirəm ki, siz bu işləri görəcəksiniz. Lakin Allah-taala özünü başqalarından fərqləndirən şəxsləri sevmir. Bunu deyib səhraya tərəf getdi və kifayət qədər quru odun yığdı.

İmam Həsən Əsgəri (ə)-dan nəql olunan digər rəvayətdə deyilir:

Bir gün Əli (ə)-ın evinə iki nəfər qonaq gəlir. Onlardan biri ata, digəri isə onun övladı idi. O həzrət onları gülmə üzlə qarşılayıb evə dəvət etdi və özü də onların qarşısında oturdu. Sonra buyurdu ki, yemək gətirsinlər. Yemək yeyib qurtardıqdan sonra həzrətin xidmətçisi Qənbər əl yumaq üçün ləyəni və su gətirdi. Əli (ə) dolçanı Qənbərin əlindən alıb özü qonaqların əlinə su tökməyə başladı. Yaşca böyük olan şəxs xəcalət çəkdiyindən nə edəcəyini bilməyib yerindən qalxaraq dedi: Ya Əmirəlmö'minin! Allah sənin mənim əlimə su tökdüyünü görürmü? Əli (ə) buyurdu: Otur əllərini yu. Allah həm səni, həm də özünü səndən üstün tutmayan və axirətdə dünya əhlinin ona on dəfə çox xidmət etmək məqsədilə sənə xidmət edən bəndəsini də görür. Sonra qonağı yerində oturdub buyurdu: Səni and verirəm Allaha! Qənbər əlinə su tökərkən özünü nə qədər rahat hiss edirsənsə, indi də özünü bir o qədər rahat hiss et və əllərini yu.

O həzrət sözlərini bitirib suyu qonağın əllərinə tökdü. Yaşca böyük olan qonaq əllərini yuyub qurtardıqdan sonra həzrət Əli (ə) dolçanı oğlu Məhəmməd Hənəfiyyəyə verib buyurdu: Əgər bu oğlan tək mənə qonaq gələydi, mən özüm onun əllərinə su tökərdim. Amma Allah-taala ata ilə oğul arasında eyni səviyyədə ehtiram qoyulmasını istəmir. Ata, atanın əlinə su tökdüyü kimi, oğul da oğulun əlinə su tökməlidir. Məhəmməd Hənəfiyyə dolçanı alıb qonağın əlinə su tökdü.

İmam Həsən Əsgəri rəvayəti nəql etdikdən sonra buyurur:

Hər kim Əlidən (ə) belə örnək götürərsə, onun həqiqi tərəfdarlarından olar.

ƏHDƏ VƏFALI OLMAQ

İctimai əlaqələrin bərqərar olunmasında hər bir müsəlmana zəruri olan digər əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri də əhdə vəfali (sadiq) olmaqdır. Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində və mə'sum imamlardan nəql olunmuş rəvayətlərdə bu məsələyə böyük əhəmiyyət verilmişdir. Bağlanılan bütün əhd-peymanlara əməl etməyi Qur'an vacib hesab edir:

«...Əhdə vəfa edin. Çünki [insan] əhd barəsində [qiyamət günü] cavabdehdir. [İnsan verdiyi əhdi yerinə yetirib-yetirmədiyini haqda sorğu-suallara tutulacaqdır]».

«Ey iman gətirənlər! Əhdlərə sadiq olun...». (Maidə-1)

Əhd-peyman əməl olunmasının zəruri olduğunu qeyd etməklə yanaşı, onun pozulmamasına da ciddi xəbərdarlıq edilir:

«Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz?...»

«Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar...». (Səf 2-3)

Bağlanılan əhd-peyman istər fərdi olsun, istərsə də ümumi, istər müsəlmanlarla olsun, istərsə də müşrik və kafirlərlə, vəfali olmaq hər bir müsəlmana vacibdir. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə Peyğəmbərə (s) xitab edərək buyurur:

«...Onlarla əhdinizə axıra qədər [müddəti bitənədək] vəfa edin...». (Tövbə-4)

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Üç halda kimsənin üzrü qəbul olunmur:

1. Əmanətin öz sahibinə qaytarılmasında (mal sahibinin əməlisaleh bir şəxs olub-olmamasından asılı olmayaraq);

2. Kimliyindən asılı olmayaraq əhdə vəfa etmədikdə;

3. Ata-anaya yaxşılıq etmədikdə (istər onlar əməli-saleh olsun, istərsə də yox).

Mə'lum məsələdir ki, cəmiyyətdə nizam-intizam yaradılması və onun sağlam bir tərzdə inkişaf etdirilməsi üçün ilk növbədə bağlanmış əhd-peymanlara riayət edilməlidir. Çünki əgər ayrı-ayrı fərdlər arasında bağlanılan əhd-peymanlara riayət olunmazsa, hərə-mərclik baş alıb gedəcək və ictimai işlər öz təbii məcrasından çıxacaqdır. Belə bir şəraitdə yalnız güclülər davam gətirəcək və öz mənafələrini müəyyən mə'nada qoruyub saxlaya biləcəklər. Bu səbəbdən də imam Sadiq (ə) bu üç şeyə (əmanətin qaytarılması, əhdə vəfali olmaq və valideynə yaxşılıq etmək) riayət etməyənlərin üzürlü hesab edilməyəcəyini buyurmuşdur.

Əli (ə) Malik Əştəri Misrə vali göndərdiyi zaman bu haqda ona xüsusi göstərişlər verib buyurur: «Əgər düşmənlərlə onlara sığınacaq verəcəyinə dair əhd-peyman bağlayarsansa, əmanətə xəyanət etmədiyin kimi bu əhd-peyman da vəfali ol. Çünki, fikir ayrılığına baxmayaraq, din və məzhəbindən asılı olmayaraq hamının yekdilliklə qəbul etdiyi şeylərdən biri də əhdə vəfali olmaqdır. Hətta müşriklər də əhd-peyman vəfali olmamağın aqibətini gördükləri üçün müsəlmanlarla bağladıkları əhd-peymanlara və sülh sazişlərinə riayət etmişlər. Bu səbəbdən də üzərinə götürdüyün mə'suliyəti üzürlü hesab etmə və düşmənlərini aldadıb bağladığın əhd-peyman qarşı çıxma. Nadanlıq üzündən Allaha qarşı yalnız inadkar və cahil insanlar çıxarlar.

Allah isə rəhmət qapılarını Öz bəndələrinin üzünə açmış və Öz rəhmət dərgahında onlara sığınacaq vermişdir. Onun pənahına sığınanlar nə aldadılar, nə də onların haqqı tapdanılar.»

ƏHDƏ VƏFA ETMƏYİN ƏHƏMİYYƏTİ

Əhdə vəfali olmağın zəruriliyi və nə qədər əhəmiyyətli olduğu artıq bizə bəlli oldu. İndi isə baxaq görək islam nöqtəyi-nəzərindən digər mə'nəvi dəyərlərlə yanaşı əhdə vəfali olmağın nə kimi əhəmiyyəti vardır?

Burada bir neçə məsələyə diqqət yetirmək lazımdır:

1. Qur'ani-Kərimdə əhdə vəfali olmaq, və'də verdikləri şeylərə əməl etdikdən sonra mö'minlərin ən başlıca xüsusiyyətlərindən biri kimi göstərilir.

«O mö'minlər ki, əmanətlərini və əhdlərini qoruyub saxlayarlar [onlara tapşırılmış əmanətə xəyanət etməz, verdikləri sözü yerinə yetirərlər]».

Məric surəsinin 33-cü ayəsi də həmin mətləbə işarə edir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Allaha və Qiyamət gününə iman gətirmiş hər bir şəxs verdiyi və'dəyə əməl etməlidir».

Əli (ə) buyurur:

«Mö'minlərin nişanələrindən biri də onların əhdə vəfali olmalarıdır.»

«Dinin sütunlarından biri də əmanətə və əhdə vəfa etməkdir».

2. Qur'ani-Kərimin başqa bir ayəsində əhdə vəfa etmək əməli-saleh insanların xüsusiyyətlərindən biri kimi göstərilir:

«Yaxşı insanlar əhd-peyman bağladığında ona vəfali olurlar.» (Bəqərə-177)

Başqa bir ayədə Allah-taala həzrət İsmayıl (ə)-ı vəsf edərkən buyurur:

«[Ya Məhəmməd!] Qur'anda İsmaili də yada sal! O öz və'dinə sadıq və [Bizim tərəfimizdən öz ümmətinə] göndərilmiş bir peyğəmbər idi».(Məryəm-54)

Həzrət İsmayıl (ə)-ın peyğəmbərliyindən də əvvəl onun əhd-peyman sadıq olduğu göstərilir. Belə ki, nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir:

«Həzrət İsmayıl (ə) günlərin bir günü onunla görüşmək istəyən bir şəxslə görüş yeri təyin edir. O Həzrət və'dinə əməl edərək hər gün həmin yerə gedir və o şəxsi gözləyir. Lakin bir il ardıcıl getməsinə baxmayaraq, həmin şəxsi görə bilmir. Onu görənlər harada olduğunu və nə üçün və'dəsinə xilaf çıxdığını soruşurlar. Həmin şəxs nəhayət həzrət İsmayıl (ə)-ın yanına gəlib görüşü unutduğu üçün bu müddət ərzində gəlmədiyini bildirir. Həzrət İsmayıl (ə) təmkinlə onu dinləyib buyurur: And olsun Allaha! Əgər bu gündə gəlməsəydin, Qiyamət gününədək buraya gələcəkdim.

Bu əhvalatdan sonra Həzrət İsmayıl (ə)-a «Sadıql və'd» (vədinə sadıq olan) ləqəbi verildi».

3. İmam Sadıq (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətlərdən birində «əhdə vəfali olmaq» hər bir müsəlmanın üzərinə düşən vəzifələrdən biri kimi göstərilir: «Mö'min mö'minin qardaşdır. Göz təkisi ona yol göstərər və heç vaxt haqqını mənimsəyib xəyanət etməz. Və'də verdiyi zaman aldatmadan əhdinə sadıq qalar».

Əli (ə) buyurur: «Əhdə vəfali olmaq sədaqətlə yanaşı olmalıdır. Və mən əhdə vəfadən möhkəm bir şey təsəvvür etmirəm. İnsan Allahın hüzuruna qayıdacağını bildiyi halda başqalarına qarşı necə hiylə işlədə bilər?!

Elə bir dövrandə yaşayırıq ki, hiyləgərlik ziriklik hesab olunur və nadan insanlar bu şəxsləri zirik və bacarıqlı adlandırırlar. Görəsən onlar bundan nə kimi mənfəət əldə edirlər? Allah onları öldürsün! Şübhəsiz ki, [həqiqi] zirik və bacarıqlı insanlar hiyləgərliyin yolunu yaxşı bilirlər. Lakin ilahi yasaq və qadağalar onları bu işdən çəkindirir. Bunu bacarsalar da heç vaxt həyata keçirmirlər. Lakin dinlə heç bir əlaqəsi olmayan şəxslər öz gündəlik həyatlarında dəfələrlə bu çirkin işə əl atırlar».

Göründüyü kimi xütbədə «əhdə vəfali olmaq» sədaqətlə eyni məna daşıyır, hiylə və məkr ilə tamamilə ziddiyyət təşkil etdiyi göstərilir. İman sahibləri verdikləri və'dəyə və bağladıkları əhd-peyman daim sadıq qalarlar. İmanı zəif olanlar, dinə inam və e'tiqadı olmayan şəxslər isə heç nədən çəkinmədən öz əhd-peymanlarına sadıq qalmaz və çox asanlıqla hər şeyi alt-üst etməyə hazır olurlar. Bu bir həqiqətdir ki, Allaha iman gətirmiş əməlisaleh şəxslər müxtəlif bəhanələrə əl atıb verdikləri və'dəyə əsla xilaf çıxmazlar. Bu səbəbdən də müşriklərin bağladıkları əhd-peymanlara riayət etməmələrinə baxmayaraq, həzrət Peyğəmbər (s) onların ardı-arası kəsilməyən təzyiqlərinə dözüür və onlarla bağladığı əhd-peymanları pozmurdu. Nəhayət Tövbə surəsinin ilk ayəsi nazil oldu və müşriklərə çox ciddi xəbərdarlıq edildi:

«[Bu,] Allahdan və Onun Peyğəmbərindən saziş bağladığınız müşriklərə [onlarla olan əhdlərin pozulması, əlaqlərin kəsilməsi haqqında] xəbərdarlıqdır!». (Tövbə-1)

Tövbə surəsinin bu və sonrakı ayələri nazil olduğundan sonra bir neçə qəbilə istisna olmaqla, müsəlmanlarla müşriklər arasında bağlanan əhd-peymanlara bir dəfəlik son qoyuldu.

4. İstər həzrət Peyğəmbər (s), istərsə də onun davamçıları olan mə'sum imamlar (ə) müsəlmanların bağladıkları əhd-peymanlara və öz və'dələrinə sadıq qalmalarına tə'kid etmiş və onların pozulmasına yol verməmələrini tövsiyə etmişlər. Peyğəmbər (s) bunu hətta münafıqların xüsusiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirib buyurur: «Bu üç şey münafıqların xüsusiyyətlərindəndir:

1. Bir şey danışıqları zaman yalan söyləyər;

2. Bağladıkları əhd-peymanı pozar;

3. Verilən əmanətlərə xəyanət edər.

Əli (ə) Malik Əştərə verdiyi göstərişlərin birində buyurur:

«Camaata və'də verdiyin zaman öz əhdinə sadıq qal. Çünki əhdə vəfa etməmək Allahla insanlar arasında düşmənçiliyə [insanların Allahdan uzaq düşmələrinə] səbəb olur. Allah-taala buyurur: «Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allahın qəzəbinə səbəb olur».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Mö'minin öz din qardaşına verdiyi və'də, kəffarəsi olmayan nəzir kimidir. (Yə'ni, verilmədikdə kəffarə ilə əvəz etmək olmur). Əhdini pozmuş şəxs Allahın qəzəbinə gələrək Onunla müxalifət etmiş olur. Allah-taala Öz kitabında buyurur: «Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz. Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar».

Əli (ə) buyurur: «Öhdəsindən gələ bilməyəcəyin hər hansı bir şey haqda əhd-peyman bağlama».

«Yerinə yetirəcəyiniz şeyin öhdəsindən gələcəyinə əmin olmayınca və'də verməyin».

SƏBİRLİ VƏ TƏMKİNLİ OLMAQ (1)

Hər bir insan gündəlik həyatında özü kimi cəmiyyətin bir çox üzvləri ilə qarşı-qarşıya gəlir və onlarla daimi ünsiyyətdə olur. Cəmiyyət üzvlərinin hər birinin özlərinə xas rəftar, davranış və təfəkkür tərzidir. Bəzən elə şəxslərlə rastlaşırıq ki, onlar bir sıra əxlaqi xüsusiyyətlərə malik olmadıqları üçün adi davranış qaydalarında və başqaları ilə ünsiyyətdə kobudluğa yol verirlər. Bu da qarşı tərəfin inciməsinə və narahatçılığına səbəb olur. Bəs bu kimi xoşa gəlməz rəftar və davranışların müqabilində nə kimi reaksiya göstərmək lazımdır?

Təbiidir ki, bu vəziyyətdə hər şeydən əvvəl insanın zehninə belə bir çıxış yolu gəlir. Ya onlarla tamamilə əlaqəni kəsməli, ya da yalnız gözəl əxlaqa malik olan şəxslərlə ünsiyyətdə olmalı. Belə təsəvvür olunur ki, insan yalnız bu yolla öz asayış və rifahını təmin edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu işi həyata keçirmək qeyri-mümkündür. Çünki hər bir cəhətdən gözəl xüsusiyyətlərə malik olan və bütün gözəl əxlaqi səciyyətlərə yiyələnən belə ideal şəxsi tapmaq demək olar ki, qeyri-mümkündür. İnsanlar mövcud olan varlıq aləmində bir-birindən fərqli ruhiyyə, zövq, istedad və s. keyfiyyətlərə malik olurlar. Belə bir fərq daim hər yerdə mövcud olmuş və olmaqdadır. Bu səbəbdən də bütün xüsusiyyətlərlə bir-birinə oxşar iki nəfər şəxsi tapmaq adətən çox çətin olur. Bütün bunlarla yanaşı, ictimai ehtiyac və tələbatlar dediklərimizə başqa cür təsir göstərir. Bundan da əlavə, heç də bizə məlum deyil ki, əgər biz yaşadığımız ictimai mühitdə bütün cəmiyyət üzvləri ilə hərtərəfli əlaqələri kəsərsək, onlar da bütün sahələrdə bizimlə öz əlaqələrini kəsəcəklərmi? Bütün bunları nəzərə alaraq qətiyyətlə deyə bilərik ki, belə bir çıxış yolu qeyri-mümkündür.

Başqa bir çıxış yolunu bütün xoşagəlməz rəftar və davranışların müqabilində müxtəlif tədbirlərə əl atmaqda, hətta lazım gələrsə həmin şəxsləri görəcəkləri işlərdən peşman olana qədər cəzalandırmaqda görmək olar. Belə təsəvvür olunur ki, onlar cəzalandırıldıqları təqdirdə bir daha kobud rəftara yol verməyəcəklər.

Belə bir çıxış yolu yalnız o zaman müsbət nəticə verə bilər ki, insan cəza tədbirinə yalnız bir dəfə əl atmış olsun və həmin şəxs (cəzalandırılan) intiqam almağa və əvəzini çıxmaq fikrinə düşməsin. Lakin bu işin qeyri-mümkünlüyü də göz qabağındadır. Tarixə nəzər saldıqda dəfələrlə bu həqiqətin şahidi oluruq ki, cəmiyyətdə narazılıq və qarşıdurmalar yaranarkən müxtəlif cəza tədbirlərinə əl atılmış, bir çox hallarda isə yüzlərlə günahsız insanların qanları tökülmüş və bu iş hətta amansız müharibələrlə nəticələnmişdir. Yaranmış kin-küdurət müvəqqəti olaraq yatırılmış, lakin ilk fürsətdə yenidən şöhlənərək daha da böyümüşdür.

Bütün bu qarşıdurmaların köklərini və yaranma səbəblərini araşdırdıqda görürük ki, onların bir çoxu olduqca əhəmiyyətsiz səbəblər üzündən meydana gəlmiş, insanların inadkarlıqları üzündən get-gedə böyümüş və bir çox hallarda qarşıdurma hətta müharibələrlə belə nəticələnmişdir.

Nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, başqalarına qarşı belə bir tədbirlərə əl atdıqda onlar da bizdən hər hansı bir xoşagəlməz rəftar gördükdə ciddi tədbirlər görmək haqda fikirləşəcəklər. Yəni, biz başqaları ilə necə davranırıqsa, onlar da bizimlə eyni tərzdə davranmalı olacaqlar. Təbii ki, yaranmış belə bir şəraitdə sülh, əmin-amanlıq əldə etmək mümkün olmayacaqdır və belə bir cəmiyyətdə yaşamaq hamı üçün olduqca ağır və təhlükəli olacaqdır.

ÇIXIŞ YOLU NƏDƏDİR?

İslam dininin belə bir şəraitdə bizlərə tövsiyə etdiyi şey, daha dəqiq desək, göstərdiyi yol «səbirli və təmkinli» olmaqdır.

Burada üç mühüm məsələyə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır:

1. Qəzəbin mahiyyəti və qəzəb qüvvəsindən istifadə etmək tərzidir;
2. İslam dinində səbirli və təmkinli olmağın dəyər və əhəmiyyəti;
3. İslam dininin səbr və təmkinliyə olan baxışı. Həzrət Peyğəmbər (s) və imamların (ə) başqalarının kobud rəftarlarının qarşısında səbr və təmkinli olmaları.

Qəzəb:

Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə qəzəbin həddən artıq mənfi xüsusiyyət olduğu göstərilmiş və müsəlmanlara bu xoşagəlməz xüsusiyyətdən uzaq olmaları tövsiyə olunmuşdur. Bəzi rəvayətlərdə qəzəbin hətta bütün pisləklərin əsas səbəbkarı (açarı) olduğu göstərilir. İmam Sadiq (ə) buyurur: «Qəzəb bütün pisləklərin açarıdır».

Əli (ə) buyurur: «Qəzəb elə bir şeydir ki, əgər onu özbaşına buraxsan, hər şeyi dağıdar və viran edər».

«Qəzəb öz sahibini həlak edər və eyblərini üzə çıxarar».

«Qəzəb gizli kinləri aşkar edər».

Digər rəvayətlərdə qəzəb şö'ləli alova bənzədilir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Qəzəb, Şeytanın alov şö'ləsindəndir».

Əli (ə) buyurur: «Qəzəb şö'lələnən bir alovdur. Onu udan şəxs söndürər, udmadıqda isə özünü onun içərisinə atar».

«Qəzəbdən uzaq olmağa çalışın, çünki qəzəb İblisin böyük qoşunlarından biridir».

Bəzi rəvayətlərdə isə qəzəb dəli-divanəliyə bənzədilir.

Əli (ə) buyurur: «Qəzəbdən uzaq olmağa çalışın, çünki qəzəbin əvvəli ağılsızlıq, sonu isə peşimançılıqdır».

«Qəzəb bir növ ağılsızlıqdır. Çünki qəzəblənən şəxs tutduğu işdən peşiman olur. Yox əgər peşiman olmazsa, ağılsızlığının daha da gücləndiyi belli olur».

«Qəzəb əql və düşüncəni korlayır və insanı düz yoldan uzaqlaşdırır».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Qəzəbinə yiyələnməyən şəxs, əqlinə də yiyələnmemişdir».

Bəs insan öz qəzəbini cilovladıqda necə? Belə bir xüsusiyyətə yiyələnməsi yenə də mənfi haldır mı?

Bu məzmununda nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə insanın belə bir xüsusiyyətə malik olması müsbət hal kimi göstərilir.

Əli (ə) buyurur: «Ən böyük var-dövlət insanın öz qəzəbini boğmasıdır». (Qəzəbləndiyi zaman özünü idarə edə bilməsidir.)

«İnsanların ən güclüsü o kəsdir ki, qəzəblənməsin (və ya qəzəbləndiyi zaman özünü ələ ala bilsin)».

«Qəzəbini boğa bilən şəxs Şeytana qalib gəlmiş olur. Şeytan isə qəzəbini boğa bilməyən kəsləri öz ixtiyarına alır».

«Qəzəb sizin düşməninizdir. Elə isə özünüzü onun ixtiyarına buraxmayın (onun qarşısında təslim olmayın)».

«Qəzəb və şəhvəti ağılına qalib gələn şəxslər dörd ayaqlı heyvanlara bənzərlər».

Nəql olunmuş rəvayətlərdə qəzəbinə qalib gələn şəxslər ən iradəli və qüdrətli insanlar kimi qiymətləndirilir.

Peyğəmbərdən (s) bu məzmununda nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Güc və qüdrət güləşməkdə və sınaqda deyil. Ən qüdrətli insan o kəsdir ki, qəzəbləndiyi zaman özünü ələ ala bilsin».

«Həqiqi pəhləvan (Həzrət (s) bu kəlməni üç dəfə təkrar edir) o kəsdir ki, qəzəbləndiyi zaman rəngi qızarır, bədəni əsir, lakin öz qəzəbini boğa bilir».

Əli (ə) buyurur: «İnsanların ən güclüsü o kəsdir ki, qəzəbləndiyi zaman özünü ələ ala bilsin».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Qəzəbini yatıran şəxsdən qüdrətli kəs yoxdur».

Peyğəmbərin (s) dövrünə dəlalət edən rəvayətlərdən birində deyilir: «Köçəri ərəblərdən biri Mədinəyə gəlib həzrət Peyğəmbərdən (s) ona nəsihət etməsini xahiş edir. Peyğəmbər (s) ona yalnız bunu deyir: «Qəzəblənmə!» Həmin şəxs ona edilən bu kiçik tövsiyə ilə qənaətlənib öz qəbiləsinin yanına qayıdır. O, öz el-obasına yetişdikdə görür ki, onun qəbiləsindən bir şəxs digər qəbilənin malını qarət etmiş, bunun üçün də iki qəbilə arasında qarşıdurma yaranmış və hər iki tərəfdən xəsarət alanlar olmuşdur. Dərhal qılıncını siyirib intiqam almaq istəyir. Lakin birdən Peyğəmbərin (s) «qəzəblənmə!» deyərək ona tövsiyə etdiyi söz yadına düşür. Bir qədər fikrə gedir və öz-özünə düşünür, nə üçün haqsız qan töküüb, ölümle üz-üzə gəlməli? O, həmin qəbilənin yanına gəlib deyir: Gəlin artıq qan tökməyə, nə qədər xəsarət almınsınızsa, mənim var-dövlətimdən götürün. Qəbilə başçıları onun bu sözlərini eşidib düşmənçiliyi kənara qoyaraq cavab verirlər: Mərdlikdə biz də səndən geri qalan deyilik. Elə isə biz də öz haqqımızdan keçirik. Beləliklə, Peyğəmbərin (s) etdiyi hikmət dolu kiçik tövsiyə haqsız qanların tökülməsinin, el-obaların viran qalıb yandırılmasının qarşısını alır.

Bu rəvayətdə iki mühüm məsələyə toxunulur:

1. Qəzəb bir mənfi xüsusiyyət kimi tənqid olunmalıdır;
2. Qəzəblənərkən insan özünü ələ ala bilməyi bacarmalıdır.

Lakin nəql olunmuş növbəti rəvayətlərdə olduqca əhəmiyyət kəsb edən üçüncü məsələ ilə də qarşılaşırıq. O da Allah yolunda qəzəblənmək və haqq-ədalət uğrunda mübarizə aparmaqdır.

Əli (ə) buyurur: «Allah yolunda qəzəb qılıncını itiləyən şəxs küfr əhlinin (haqdan uzaq düşmüş) pəhləvanlarını qətlə yetirməyə daha çox qadir olar».

«Fasiqlərlə düşmənçilik edən şəxs Allaha xatir qəzəblənərsə, Allah da ona xatir qəzəblənər və Qiyamət günü ona sevinc və şadlıq nəsib edər».

Əbuzər Rəbəzəyə sürgün olunarkən Əli (ə) onunla bu sözlərlə vidalaşdı: «Ey Əbuzər! Sən Allaha xatir qəzəbləndin. Elə isə Ona ümid bəslə. Bu insanlar dünyalarına görə sənə, sən isə dininə görə onlarla mübarizə etdin. Elə isə Ona xatir sən də qorxduqları şeyi onların özlərinə həvalə et. Qorxduğun şeydən də uzaq olmağa çalış. Onlar uzaq düşdükləri şeyə necə də möhtacdırlar. Sən isə onların səndən əsirgədikləri şeyə əsla möhtac deyilsən. Tezliklə [Qiyamət günü] kimin haqlı, kimin isə haqsız olduğunu biləcəklər. Bil ki, əgər yer və göylər insanın üzünə bağlanarsa və insan təqvanı hər şeydən üstün tutarsa, Allah-taala həmin şəxsi tezliklə səadət və xoşbəxtliyə çatdırar. Haqq daim sənə, batil isə səndən uzaq olar. Əgər onların dünyasına meyl etsəydin səni sevər və əgər dünyada [onlardan] bir şey borc istəsəydin sənə ixtiyarında qoyardılar».

Həzrət Musa (ə) Allahla etdiyi münacatların birində soruşur:

«Qiyamət günü Sənin kölgəndən başqa heç bir kölgə olmadığı bir halda, Sənin sakinlərin kimləridirlər ki, onlara Öz ərşində sığınacaq verəcəksən?»

Allah-taaladan belə bir xitab gəlir:

«O kəslər ki, haram etdiyim şeylərin halal olduğunu görüb yaralanmış pələng kimi qəzəblənərlər».

Nəql olunmuş rəvayətlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, Allah-taala qəzəb hissini insanların fitrətində ona görə qərar vermişdir ki, onlar düşmən müqabilində din və əqidələrinin qorunmasında layiqincə müqavimət göstərə bilsinlər. Deməli, bu daxili qüvvədən yalnız o zaman istifadə etməliyik ki, haqq olan dinimizə, namus və əqidəmizə düşmənlər tərəfindən təcavüz və ya hörmətsizlik edilmiş olsun. Varlığını ilahi ne'mət hesab edən hər bir saf əqidəli müsəlman Allah düşmənlərini öz düşməni sanmalı, ilahi qanunlara qarşı olan hər hansı bir hörmətsizliyi öz şərəf və namusuna qarşı hörmətsizlik hesab etməli və haqq-ədalətin müdafiəsində əlindən gələni əsirgəməməlidir. O, düşməne qarşı olduqca qətiyyətli və barışmaz mövqe tutmalıdır.

Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində də Peyğəmbərin (s) kafir və münafıqlərə qarşı mübarizə aparmasına əmr olunduğunun şahidi oluruq:

«[Ya Peyğəmbər!] Kafirlərə və münafıqlərə qarşı vuruş! [Kafirləri qılıncla, münafıqləri isə dəlil-sübutla, sözlə məhv et!] Onlarla sərt davran!...» (Tövbə-73)

Başqa bir yerdə deyilir:

«...Onunla [Peyğəmbərlə (s)] birlikdə olanlar [mö'minlər] kafirlərə qarşı sərt, bir-birinə [öz aralarında] isə mərhəmətlidirlər...» (Fəth-29)

Lakin mö'min və iman sahiblərinə gəldikdə qəzəb və digər mənfi xüsusiyyətlər kənara qoyulmalı, onlarla səmimiyyət və mehribançılıqla rəftar olunmalıdır. Dərsin əvvəlində nəql olunmuş rəvayətlər də məhz bu mətləbə dəlalət edir.

SƏBİRLİ VƏ TƏMKİNLİ OLMAQ (2)

Artıq mə'lum oldu ki, yalnız düşmənlərin müqabilində qəzəblənməli və mö'min qardaşlarla qarşı-qarşıya gəldikdə buna yol verməməli, onlarla olduqca mehribançılıqla davranılmalıdır. Bəs islam dini iman əhlinə kobud rəftarların müqabilində nə kimi reaksiya verməyi tövsiyə edir?

Bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, bu cür hallarda da islam dini mümkün qədər çox güzəştə getməyi, səbr və təmkinli olmağı tövsiyə edir. İslam, yaranmış ixtilaf və qarşıdurmaların aradan qaldırılmasını güzəştə getməkdə, səbirlə və təmkinlə olmaqda görür.

Qur'ani-Kərimdə güzəştə getmək, səbirlə və təmkinlə olmaq mö'minlərə xas olan xüsusiyyət kimi göstərilir:

«O müttəqilər ki, bolluqda da, qıtlıqda da [mallarını yoxsullara] xərcləyər, qəzəblərini udar, insanların günahlarından keçərlər. Allah yaxşılıq edənləri sevər».(Ali İmran-134)

Başqa bir ayədə Allah-taala pisliliyə pisliliklə deyil, yaxşılıqla cavab verməyi tövsiyə edir:

«Yaxşılıqla pislilik eyni ola bilməz! [Ey mö'min kimsə!] Sən pisliliyi yaxşılıqla dəf et! [Qəzəbə səbrlə, cəhalətə elmlə, xəsisliyə cömərdliklə, cəzaya bağışlamaqla cavab ver!] Belə olduqda aranızda düşmənçilik olan şəxsi sanki yaxın bir dost görərsən!

Bu [xislət] yalnız [dünyada məşəqqətlərə] səbr edənlərə verilir və yalnız böyük qismət [savab, fəzilət] sahiblərinə əta olunur!» (Fussilət 34-35)

Göründüyü kimi Allah-taala, düşmənçiliyin səmimi dostluğa çevrilməsini, pisliliklərin qarşısında səbirlə və təmkinlə olmağı, pisliliklə yaxşılıqla cavab verməyi tövsiyə edir. Çünki intiqam almaq düşmənçiliyin aradan qaldırılması deyil, insanı qıcıqlandıran daxili hissələrin yatırılmasıdır.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Günlərin bir günü bir şəxs Əli (ə)-in qarşısında o həzrətin xidmətçisi Qənbəri təhqir edir. Qənbər həmin şəxsi susdurmaq istədikdə Əli (ə) Qənbəri səsləyib deyir: «Əli saxla, onunla işin olmasın. Əgər belə etsən, Allahı özündən razı salmış, Şeytanı qəzəbləndirmiş və düşməni cəzalandırmış olarsan. And olsun insanları yaradan və dənəri göyərdən Allaha! Mö'minlər Allahı səbirlə və təmkinlə olmaqla razı saldıqları kimi başqa heç bir şeylə razı sala bilməzlər. Şeytanı sükut etməklə qəzəbləndirdikləri kimi başqa heç bir şeylə qəzəbləndirə bilməzlər. Nadan insanları e'tinasızlıqla cəzalandırdıqları kimi başqa heç bir şeylə cəzalandıra bilməzlər».

İndi isə iə'sum imamlardan bu məzmununda nəql olunmuş hədis və rəvayətləri nəzərdən keçirək. Bu rəvayətlər həmin məsələnin mahiyyətini açıqladığı üçün onların məzmununa xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

SƏBİRLİ VƏ TƏMKİNLİ OLMAQ HAQDA NƏQL OLUNMUŞ RƏVAYƏTLƏR

Əli (ə) buyurur: «Səbirlə və təmkinlə olmaq bütün pisliliklərin üzərinə pərdə çəkir».

«Səbirlə və təmkinlə olmaq parlaq bir nurdur. Əql isə onun cövhəridir».

«Səbirlə və təmkinlə olmaqdan böyük şərəf yoxdur».

«Səbirlə və təmkinlə olmağı öyrənin. Çünki səbr mö'minin ən yaxın dostu və köməkçisidir».

«Səbirlə və təmkinlə olmağı sənə tövsiyə edirəm. Çünki səbr elmin səmərəsidir».

Başqa bir rəvayətdə buyurur:

«Səbirlə və təmkinlə olan şəxs daim şad və sevinc içində olar».

«Sülh və asayiş elm və aqallığın səmərəsidir».

«Təmkinlə şəxsin ilk mükafatı səbr etdiyi üçün camaatın onu cahil və nadan şəxslərin yanında müdafiə etmələridir».

«Sənin qarşısında səbirlə və təmkinlə olan şəxs sənə qalib gəlmiş olur».

İmam Cavad (ə) bu haqda buyurur:

«Səbr, alimin geyimidir (paltarıdır). Elə isə onu üzərinizdən çıxarmayın».

QƏZƏBİN YATIRILMASI HAQDA NƏQL OLUNMUŞ RƏVAYƏTLƏR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala qəzəbini yatıra bilən şəxslərin qəlblərini imanla doldurar».

Əli (ə) buyurur: «Qəzəbini boğa bilən şəxsin Allah-taala eyb və nöqsanlarını örtər».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Qəzəbini uda bilən şəxs əgər bunu edərsə, Allah-taala Qiyamət günü onun qəlbini iman və fərəhlə doldurar (yə'ni, ona mə'nəvi rahatlıq nəsib edər).»

İmam Sadiq (ə) həzrət Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Qəzəbini uda bilən şəxs əgər bunu edərsə, Allah-taala ona səbirli və təmkinli olduğu üçün şəhid savabını verir».

Nəql etdiyi başqa bir hədisdə buyurur: «İnsanların ən ehtiyatlısı qəzəbini daha çox udan şəxslərdir».

SƏBİRLİ VƏ TƏMKİNLİ OLMAĞIN HƏDDİ-HÜDUDU

Həzrət Əli (ə) buyurur: «Qəzəbi udmaq səbr və təmkinli olmağın səmərəsidir».

İmam Həsən Müctəba (ə)-dan səbr haqda soruşduqda buyurur: «Qəzəbi udmaq, insanın özünü ələ alması deməkdir».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Qəzəbləndiyi zaman özünü ələ alan və qəzəbini uda bilən şəxslərin vurğunuyam».

Rəvayətlərdən birində deyilir: Bir şəxs imam Sadiq (ə)-ın yanına gəlib deyir: «Bundan belə qəzəblənməmək və kiminləsə sərt davranmamaq qərarına gəlmişəm. Lakin dostlarım bunu mənə məsləhət görmürlər və deyirlər ki, əgər belə etsən, hamının nəzərindən düşüb xar və rüsvay olacaqsan». İmam Sadiq (ə) həmin şəxsin cavabında buyurur: «Xar və rüsvay olan yalnız zalımlardır».

Nəql olunmuş rəvayətlərdən belə bir qənaətə gəlmək olur ki, insanların haqqa hidayət olmalarını və onlara əxlaqi dəyərləri təlim etməyi öz öhdələrinə götürmüş Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) müsəlmanlar arasında səmimi münasibətlərin bərqərar olunması, anlaşılmaqların, kin-küdurətin, ədavət və düşmənçiliklərin aradan qaldırılmasında çıxış yolunu güzəştə getməkdə, səbirli və təmkinli olmaqda görmüşlər. Onlar öz davamçılarına daim pisliklərin müqabilində yaxşılıq etməyə, qarşılaşdıqları çətinliklərdə və onlara qarşı edilən hörmətsizliklərin qarşısında səbirli və təmkinli olmağa tövsiyə etmişlər. Lakin necə olursa-olsun, daim yaranmış şəraitə nəzərə almalı və hər şeydən əvvəl çıxış yolunu hər hansı bir cəza tədbirinə əl atmaqda deyil, şər'i qanunlar çərçivəsində lazımı tədbirlər görmək lazımdır.

TƏMKİNLİ DAVRANIŞ

Burada Peyğəmbər (s) və mə'sum imamların (ə) onlara qarşı edilən hörmətsizlik və kobud rəftar müqabilində necə münasibət göstərmələri və yüksək əxlaq nümunələri nümayiş etdirmələri haqda söhbət açacağıq. Nəql olunmuş rəvayətlər və tarixi sənədlərdə onların, hətta qatı düşmənlərinə qarşı necə mülayim rəftar etmələrinin və bununla da onların qəlblərinə yol tapmalarının şahidi oluruq. Bir sözlə, o həzrətlərin başa vurduqları şərəfli həyat onların davamçıları üçün ən yaxşı nümunə, əxlaq və həyat dərəsidir.

Söhbətimizi Peyğəmbərin (s) sünnəsi ilə başlayırıq.

Ovs və Xəzrəc, Mədinənin iki böyük və nüfuza malik qəbilələrindən idi. Cahiliyyət dövründə onların arasında daimi qarşıdurmalar və illər boyu davam edən müharibələr baş verirdi. Baş vermiş döyüşlərdə hər iki tərəf ağır itkilər verir və böyük çətinliklərlə qarşılaşırdılar. Lakin Peyğəmbər (s) Mədinəyə hicrət etdikdən sonra müqəddəs islam dininin və Peyğəmbərin (s) şərəf, əzəmət və uralığı sayəsində bu iki qəbilə arasında sülh və əmin-amanlıq bərqərar oldu.

Bir gün hər iki qəbilənin adamları birlikdə məclis qurduqları zaman Şas ibn Qeys adlı bir yəhudi onların məclisinə gəlib nəzər salır. İki qəbilə arasında yaranmış səmimi dostluq əlaqələri onu olduqca narahat edir. Belə qərara gəlir ki, yəhudi gənclərindən birini onların məclisinə göndərüb sülh və asayışı pozub qarşıdurma yaratsın. Gənc yəhudi Qeysin dediyi kimi də edir. O, məclisə daxil olub bir kənarda əyləşir. Qəbilə üzvlərinin biri ilə etdiyi söhbətdə onun yadına əvvəllər baş vermiş qanlı «Buğas gününü» salır. Hər iki qəbilə yenidən köhnə ədavətlərini xatırlayaraq qarşı-qarşıya durub silaha əl atırlar. Bu xəbər tez bir zamanda bütün şəhərə yayılır. Peyğəmbər (s) bundan xəbər tutub tez özünü onların məclisinə çatdırır. Məclisə daxil olub onlara müraciət edərək buyurur:

«Ey müsəlmanlar! Allahı yada salın, Allah! Mən sizin aranızda ola-ola yenidən cahiliyyət adət-ən'ənələrinə qayıdırırsınız?! Allah-taala sizləri islam dini ilə haqqa hidayət etdiyi və cahiliyyətin zülmətindən nicat verdiyi bir halda yenidən küfrə üz tutursunuz?!»

Peyğəmbərin (s) belə bir tə'sirli çıxışından sonra hər iki qəbilə qılıncılarını yerə atıb öz peşimançılıqlarını və o həzrətə (s) bundan sonra da tabe olacaqlarını bildirdilər.

Beləliklə, yəhudi gəncin mənfur niyyəti baş tutmadı və yenidən hər iki qəbilə arasında sülh və qardaşlıq bərqərar oldu.

İkinci rəvayətdə deyilir:

Bir gün Peyğəmbər (s) öz səhabələri ilə birlikdə Mədinə məscidində olarkən bir çöl ərəbi məscidə daxil olub Peyğəmbərdən (s) pul istəyir. Peyğəmbər (s) onu əliboş qayıtarmayıb bir qədər pul verir. Lakin həmin şəxs ona verilən məbləğdən razı qalmayıb Peyğəmbəri (s) acılayır. Səhabələr bundan hiddətə gəlib onu cəzalandırmaq istəyirlər. Peyğəmbər (s) təmkinlə onları sakitləşdirib çöl ərəbini evinə aparır. Həmin şəxs evə daxil olduqda Peyğəmbərin (s) olduqca sadə bir şəraitdə yaşadığını görüb təəccüblənir. Çünki o, yanlış olaraq belə təsəvvür edirdi ki, Peyğəmbər (s) da şahlar kimi eyş-işrət içində yaşayır, onun da xəzinələri və ətrafında ə'yan-əşrafi vardır. Bunun üçün də peşimançılığını e'tiraf edərək Peyğəmbərdən (s) üzr istəyir. O həzrət onun üzrxahlığını qəbul edib buyurur: Sən dünən səhabələrin yanında məni təhqir etdin, indi isə mənə öz minnətdarlığını bildirirsən. Qorxuram onlarla qarşılaşdıqda sənə zərər yetirmiş olsunlar. Bunun üçün də yaxşı olardı ki, bu sözlərini onların yanında da təkrar edəsən. Həmin şəxs bununla razı olub Peyğəmbərlə (s) birlikdə məscidə gəlir. Peyğəmbər (s) üzünü səhabələrə tutub buyurur: Bu şəxs məndən razı qaldığını bildirir, elədimi?

Çöl ərəbi səhvini e'tiraf edib Peyğəmbərin (s) dediklərini təsdiq edir və səhabələrin qarşısında o həzrətə bir daha öz minnətdarlığını bildirir. Sonra Peyğəmbər (s) yenidən üzünü səhabələrə tutub buyurdu: Bu şəxslə mənim aramda baş vermiş əhvalat, dəvəsi hürküb qaçmış bir çöl ərəbinin hekayəsinə bənzəyir. Camaat ona kömək məqsədilə səs-küy salaraq dəvənin dalınca düşür, amma onlar dəvəni tuta bilməyib, əksinə onu daha da uzaqlaşdırırlar. Dəvənin sahibi onlardan kömək etməmələrini xahiş edir. Özü bir qədər ot götürüb dəvəyə tərəf gedir. Beləliklə, dəvənin cilovunu ələ keçirir və dəvəsinə minib yolunu davam edir. Əgər mən də dünən sizin qarşınızı almasaydım, onu ölümcül hala salardınız. Lakin mülayim rəftarla onun qəlbini ələ ala bildim.

Üçüncü əhvalat imam Həsən (ə) haqqında nəql olunmuşdur.

Bir gün imam Həsən (ə) atla yol gedərkən Şamdan olan bir nəfər onu görüb lə'nət oxumağa və təhqiramiz sözlər deməyə başladı. Qurtarıqda imam Həsən (ə) gülər üzlə ona tərəf gəlib salam verib buyurdu: Güman edirəm bu yerlərdə qəribsən və məni kiminləsə səhv salırsan. Əgər bir şeyə ehtiyacın varsa, onu ödəməyə hazırım, bu yerlərə bələd deyilsənsə, sənə bələdçilik edə bilərəm, kömək istəyirsənsə, sənə köməklik edim, acsansa sənə yemək verim, paltarın yoxdursa, sənə paltar verim, qalmağa yerin yoxdursa, sənə yer verək, bizlərə tərəf gəlmisənsə, qonağımız ol. Hər halda səni bir qonaq kimi qəbul etmək üçün kifayət qədər yerimiz və imkanımız var. Həmin şəxs imam Həsən (ə)-ın bu sözlərini eşidib peşman olur və xəcalətindən ağlamağa başlayır. Sonra üzrxahlıq edərək deyir: Şəhadət verirəm ki, sən Allahın yer üzərindəki xəlifəsisən. Allah-taala kimləri bu məqama tə'yin etdiyini çox yaxşı bilir. Bu günə qədər səni və atanı özümə ən qatı düşmən hesab edirdim. Lakin bundan belə hamıdan çox sevdiyim və hörmət etdiyim şəxs olacaqsınız.

Beləliklə, imam Həsən (ə) Bəni-Üməyyə sülaləsindən olan qatı bir Əhli-beyt (ə) düşməninə gözəl əxlaq nümayiş etdirməklə ən yaxın şəxslərdən birinə çevirir.

ƏFV VƏ GÜZƏŞT

İctimai əlaqələrin bərqərar olunmasında zəruri hesab olunan əxlaq normalarından biri də əfv etmək və güzəştə getməkdir. Doqquzuncu dərstdə qeyd etdik ki, ictimai əlaqələrdə bir çox hallarda kimlərsə bir-birinə qarşı hörmətsizlik edir və ya biri digərinin hüququnu tapdalayır. Mə'lum olduğu kimi, ayrı-ayrı fərdlərin hüquqlarının tapdalanması əksər hallarda sakitliyə riayət etməmək, başqalarının növbəsinə girmək, qanunsuz olaraq kiminsə məziyyətindən istifadə etmək və onlarla bu kimi hallarda baş verir. Əgər hər gün rastlaşdığımız belə hallarda cəmiyyət üzvləri bir-birinə güzəşt etməzsə və biri digərinin səhvinə göz yummazsa, cəmiyyətdə özbaşınalıq baş alıb gedər və hərc-mərclik ictimai problemə çevrilər.

Belə bir şəraitdə müqəddəs islam dininin öz davamçılarına tövsiyə etdiyi şey də səbirli və təmkinli olmaq və bu işdə mümkün qədər güzəştə getməkdir. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə Ə'raf surəsinin 199-cu ayəsində buyurur:

«Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı işlər görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər!»

Unutmaq olmaz ki, əfv və güzəşt dedikdə, insan yalnız bə'zi hallarda deyil, bütün şəraitlərdə daimi olaraq bu xüsusiyyətə malik olmalı və bu, onun üçün bir növ vərdiş və adət halına çevrilməlidir.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə yuxarıda qeyd olunan ayənin təfsiri haqda deyilir:

«Peyğəmbər (s) həzrət Cəbraildən ayənin anlamı haqda soruşur. Cəbrail (ə) cavab verir: Bilmirəm, gərək ayənin mə'nasını Allah-taaladan soruşum. Bir qədər sonra Peyğəmbərin (s) yanına nazil olub deyir: Ey Məhəmməd! Allah-taala sənə zülm edən (haqqını tapdalayan) şəxsi bağışlamağı, səndən nəyisə əsirgəyən şəxsə güzəşt etməyi və sənənlə əlaqəsini kəsmiş şəxslərlə səmimi münasibətdə olmağını əmr edir».

Başqa bir ayədə əfv və güzəşt etmək mö'min və əməli-saleh şəxslərin xüsusiyyətlərindən biri kimi göstərilir:

«O müttəqilər ki, bolluqda da, qıtlıqda da [mallarını yoxsullara] xərcləyər, qəzəblərini udar, insanların günahlarından keçərlər...» (Ali İmran-134)

Digər iki ayədə Allahın güzəşt etməyə əmr etdiyi və bunun müqabilində Allah tərəfindən bağışlanmalarına müjdə verildiyi göstərilir:

«...Məgər [bu yaxşılıq müqabilində] Allahın sizi [günahlarınızı] bağışlamağını istəmirsiniz? Allah, [bəndələrini] bağışlayan və rəhm edəndir!» (Nur-22)

«...Amma [tövbə edəcəkləri təqdirdə] onları əfv etsəniz, [təqsirlərdən] keçsəniz və bağışlasanız, [bilin ki] Allah günahları çox bağışlayan və rəhm edəndir!» (Təğabun-14)

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş rəvayətlərdə də bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilmiş və müsəlmanlara bu gözəl xüsusiyyətə yiyələnmələri tövsiyə edilmişdir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah çox bağışlayan, rəhm və əfv edənləri sevəndir».

«Hər kim müsəlman bir şəxsin səhvinə bağışlayarsa, Allah-taala da onun günahlarını bağışlayar».

«Əfv etməyi və güzəştə getməyi bacarın. Çünki əfv və güzəşt insanların yalnız əzəmət və ucalığını artırır. Allahın sizi ucaltmasını istəyirsinizsə, siz də başqalarını əfv edib günahlarını bağışlayın».

«Çox əfv edən şəxsin ömrü uzun olar».

Əli (ə) buyurur: «Əfv və güzəşt etmək, xüsusiyyətlərin ən yaxşısıdır».

«Bu iki şeyin savabını hesablamaq olmaz: Əfv etmək və ədalətli olmaq».

«İnsanların ən pisi səhvləri bağışlamayan və pisliklərə göz yummayanlardır».

«Ən böyük eyb intiqam almağa tələsmək və az güzəşt etməkdir».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Əfv və güzəşt üçün edilən peşmançılıq cəzalandırılma üçün edilən peşmançılıqdan daha yaxşıdır».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Biz Əhli-beytin səxavət və mərdliyi bizlərə zülm edən şəxsləri əfv etməyimizdədir».

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Bu üç şey dünya və axirətin ən gözəl xüsusiyyətlərindəndir: Sənə zülm edən (haqqını tapdalayan) şəxsi əfv etmək, əlaqəni kəsən şəxslərlə ünsiyyətdə olmaq və sənə qarşı hörmətsizlik edən şəxslərə qarşı səbr və təmkinli olmaq».(Şura-40)

ƏFV VƏ GÜZƏŞT ETMƏYİN FƏRQİ

Yuxarıda qeyd olunan rəvayətlərdə «əfv» və «güzəşt» kəlmələrinin hansı mə'nə daşdıqları ilə yaxından tanış olduq. Lakin dərsin əvvəlində gətirilən ayələrdə (ərəbcə variantında) «səfh» kəlməsinin də «əfv» və «güzəşt» kimi tərcümə olunduğunu müşahidə etdik. Hər iki kəlmə eyni mə'nada işlənsə də «səfh» kəlməsi pisləklərə göz yummaq mə'nasını da daşıyır. Belə ki, bir şəxs səhv iş gördükdə təqsirindən keçilərək əfv olunur. «Səfh» isə ümumiyyətlə insanın səhvlərinə göz yummağa deyilir. Belə bir halda həmin şəxs əfv olunsun deyə, onunla elə rəftar olunur ki, sanki o, əsla səhvə yol verməmişdir. Bu səbəbdən də deyə bilərik ki, «əfv» insanın səhv və təqsirlərinin üstünü örtmək, «səfh» isə səhvlərə göz yummaq mə'nasını daşıyır. Qur'ani-Kərimdə «əfv» haqqında deyilir:

«Hər hansı bir pisləyin cəzası onun özü kimi bir pisləkdir. Bununla belə hər kəs [pisləik edən] bağışlasa və [onunla] barışsa onun mükafatı Allaha aiddir. Həqiqətən, Allah zalımları sevməz!» (Zuxruf-89)

«[...Kin-küdurət olmasın deyə, rastlaşdıqda] «Salam» -de...» (Hicr-85)

«...Sən müşriklərdən sakitcə üz döndər [və onları alicənablıqla bağışla]...»

Göründüyü kimi birinci ayədə bütün xoşagəlməz işlər üçün [müəyyən cəza] tə'yin olunsun da əfv və güzəşt etməyə sövq edilir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olur ki, əfv, yalnız şəxsin təqsiri sübuta yetirildikdə, lakin bütün bunlara göz yumulduqda edilir. Sonrakı iki ayədə isə «səfh» kəlməsindən istifadə olunmaqla Allah-taala, Peyğəmbərin (s) müşriklərin xoşagəlməz rəftarlarının müqabilində onlara reaksiya göstərməməyə və güzəşt etməyə əmr edir. İmam Rza (ə) «Sən müşriklərdən yaxşıca üz döndər [və onları alicənablıqla bağışla]» ayəsini təfsir edərkən buyurur: «Səfh, şəxsin danlanmadan güzəşt olunmasına deyilir».

HANSI ŞƏRAİTDƏ ƏFV VƏ GÜZƏŞT OLUNMALIDIR

Diqqət yetirmək lazımdır ki, insan yalnız o zaman əfv və güzəşt etməlidir ki, intiqam almağa qadir olsun. Əks təqdirdə, günahları əfv etmək nəinki müsbət nəticə verməyəcək, əksinə, qəlbən həmin şəxsə qarşı kin-küdurət və düşmənçilik yaradacaq. Bu da yalanın, qeybət, töhmət və həsədin artmasına gətirib çıxaracaqdır. Bu səbəbdən də zəiflik üzündən kiminsə səhvə göz yummağı əfv və güzəşt adlandırmaq olmaz. Müqəddəs islam dini öz ardıcılarını əfv və güzəşt etməyə də'vət etməklə yanaşı, özlərinin və başqalarının haqlarının tapdalanmasına yol verməməyə də əmr edir. Belə bir şəraitdə nə kimsənin haqqı tapdalanır, nə də zəiflik üzündən kimsə öz haqqından keçib günahkarı əfv və güzəşt etməli olur. Deməli, əfv və güzəşt etmək yalnız o zaman öz həqiqi dəyərini tapa bilər ki, insan intiqam almağa qadir olsun, lakin alicənablıq üzündən buna yol verməsin.

Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə bu mətləbə xüsusi diqqət yetirilir. Misal olaraq burada onlardan bir neçəsini gətiririk. Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala qüdrəti çataraq əfv və güzəşt edən şəxsin səhvə yol verdiyi zaman günahlarını bağışlayar».

«Əfv və güzəşt etməkdə insanların ən yaxşısı cəzalandırmağa qüdrəti çatan, lakin əfv və güzəştə gedənlərdir».

Əli (ə) buyurur: «Düşmənin üzərində qalib gəldiyiniz zaman əfv və güzəşt etməyi qüdrətinizin şükrü hesab edin».

«Əfv etmək qüdrətin zəkətidir».

İmam Həsən (ə) bu haqda buyurur: «İnsanların ən güzəştlisi o kəsdir ki, qüdrəti çatdığı zaman əfv etməyi bacarsın».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Qüdrəti çataraq əfv və güzəşt etmək peyğəmbər və müttəqilərin xüsusiyyətlərindəndir».

Peyğəmbərin (s) zamanında müsəlmanların ən böyük qələbəsi Məkkənin fəthi olmuşdur. Böyük qüdrətə malik islam ordusu Məkkəyə daxil olarkən müşriklər artıq əvvəlki qüdrət və nüfuzunu itirib müsəlmanlardan asılı vəziyyətə düşmüşdülər. Orduya rəhbərlik edən Sə'd ibni Ubadə şəhərə daxil olarkən belə bir şüar verir: «Bu gün müharibə və mübarizə günüdür. Bu gün qadınların əsir alınacağı gündür». Bu xəbəri eşidən həzrət Peyğəmbər (s) çox narahat olur. O, Əli (ə)-a bayrağı Sə'd ibn Ubadədən alıb orduya rəhbərlik etməyi və — «Xeyr! Bu gün mərhəmət və bağışlanma günüdür!» — şüarını verməyi əmr edir.

Haqqında söhbət açacağımız məsələlərdən biri də hansı şəraitdə və kimlərin əfv və güzəşt olunmasıdır.

Güzəşt etməyə gəldikdə, biz yalnız şəxsi məsələlərdə haqqımızı tapdalayan və bizə qarşı hörmətsizlik edən şəxsləri əfv edib bağışlaya bilərik. İlahi və ictimai hüquqlara qarşı hörmətsizlik edildikdə isə, kiməsə güzəşt edib bağışlamağa heç bir ixtiyara malik deyilik.

Güzəşt və əfv nümunəsi olan həzrət Peyğəmbərin (s) həyatına nəzər saldıqda bir daha bu həqiqətin şahidi oluruq ki, o həzrət ictimai ədalətin bərqərar olunmasında — ictimai pozğunluğa yol verildikdə — kimsəyə güzəşt etməmiş və müqəssirləri əfv edərək cəzasız qoymamışdır. Həyat yoldaşı Ümmi Sələmənin kənizinin oğurluq etməsini buna misal çəkmək olar. Xəsarət çəkən şəxslər Peyğəmbərin (s) yanına şikayətə gəldikdə Ümmi Sələmənin xahişini nəzərə almadan onların hər birini təmkinlə dinləyib kənin cəzalandırılmasına dair müvafiq tədbir görür.

Başqa bir misala nəzər salaq:

Əli (ə) ətraf məntəqələrə göndərdiyi valilərdən birinin beytül-malı mənimsədiyini eşidib ona belə bir xəbərdarlıq məktubu yazır: «Allahdan qorx və camaatın malını özlərinə qaytar! Əgər bunu etməsən və Allah səni görməyimə imkan verərsə, müşrikləri cəhənnəmə vasil etdiyim bu qılıncla səni öz cəzana çatdıracağam. And olsun Allaha! Əgər Həsən və Hüseyn sənin gördüyün bu işi görseydilər, onları cəzalandırmaqda əsla peşman olmazdım».

Deməli, şəxsi məsələlərdə əfv və güzəştə yol verilsə də ilahi və ictimai hüquqların bərpa olunmasında bu iş qeyri-mümkündür. Əgər buna yol verilərsə, yalnız Allahın izni ilə Peyğəmbər (s) və onların naibləri tərəfindən ola bilər.

Bir məsələni də nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, əfv və güzəşt yalnız öyüd-nəsihətdən ibrət alan və bunun qədrini bilən şəxslərə edilməlidir. Çünki onlar xəbərdarlıq olunarkən buraxdıqları səhvə bir dəfəlik son qoyur və düzgün nəticə çıxarırlar. Nadan və inadkar insanlar isə əksinə, əvvəlkindən daha çox başqalarının haqqını tapdalayır və onlara edilən öyüd-nəsihətlərdən heç bir nəticə çıxarmırlar.

Əli (ə) bu barədə buyurmuşdur: «Əfv və güzəşt alicənab insanı nə qədər islah edirsə, nadan insanı bir o qədər fasid edir».

İmam Zeynəl-abidin (ə) buyurmuşdur: «Sənə pislik edən şəxsin haqqı onu bağışlamağından ibarətdir Əfv etməyin zərərli olduğunu bildikdə isə onun üzərində hakim ol. Allah-taala buyurur: «Haqqı tapdalanan şəxslər intiqam aldıqda günahkar sayılmazlar».

İNSAF

İctimai əlaqələrin bərqərar olunmasında insaf və ədalət islam əxalaqının əsasını təşkil edir. Burada «insaf» dedikdə, insanların özlərinə rəva bildikləri və sevdikləri hər bir şeyi başqalarına da rəva görüb onlar üçün istəmələri nəzərdə tutulur.

Xalq arasında insaf və ədalətin bərqərar olunmasına bu qədər böyük diqqət yetirilməsi cəmiyyətin sağlam qanunlar əsasında idarə olunmasından irəli gəlir. Belə ki, hər bir cəmiyyət üzvünün hüququnun qorunmasında kiçik ədalətsizliyə belə yol verilməməlidir. Təsdiq olunmuş qanunlar məcmusunun həyata keçirilməsində cəmiyyət üzvləri arasında fərq qoyulmamalıdır. Başqa sözlə desək, qanunvericilər bir şeyi özlərinin xeyrinə gördükdə qəbul edib, zərərlərinə olduqda isə orada istədikləri kimi dəyişikliklər aparmamalıdırlar. Bu bir həqiqətdir ki, insanların əksəriyyəti haqq-ədalət deyildikdə, olduqca canfəşanlıq göstərir, onun əməli olaraq həyata keçirilməsinə gəldikdə isə, ədalət onların zərərinə olarsa, ya əməl etmir, yaxud da öhdəsindən gələ bilməyib öz üzərlərindən atmağa çalışırlar.

Əli (ə) bu barədə buyurur: «Haqqın tə'rifi hər şeydən daha genişdir, əmələ gəldikdə isə hər şeydən daha məhdud və kiçik olur». Yə'ni, haqq-ədalətdən söz düşdükdə hamı bu haqda çox danışır, əmələ gəldikdə isə bir çox hallarda biri digərinin haqqını tapdalayır və ictimai ədalətin bərqərar olunmasında üzərinə düşən məs'ulyyəti lazımınca yerinə yetirmir. Bu səbəbdən də Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində ictimai ədalətin bərqərar olunmasına xüsusi diqqət yetirilmiş və bu mətləbə dəfələrlə tə'kid olunmuşdur.

Bir neçə ayədə haqq-ədalətin ən çətin icra olunan mövqələrinə, yə'ni, mənafelərin çarpazlaşdığı məqamlara, insanın özünün və ya qohum-əqrəbasının zərəri ilə nəticələnəcək hallara toxunulur. Yə'ni, insan özünün və ona yaxın olan qohum-əqrəbasının şəxsi mənafeyindən keçib haqq-ədaləti hər şeydən üstün tutaraq onu həyata keçirir:

«...Söz söylədiyiniz zaman [lehinə və əleyhinə danışdığınız adam] qohumunuz olsa belə, ədalətli olun. Allah qarşısındakı əhdi [dini vəzifələrinizi, andlarınızı] yerinə yetirin. Allah bunları sizə tövsiyə etmişdir ki, bəlkə düşüncəyə öyüd-nəsihət qəbul edəsiniz!» (Ə'nam-152)

Başqa bir ayədə buyurur:

«Ey iman gətirənlər! [Şahidliyiniz] sizin özünüzdən, ata-ananızın, yaxın qohumlarınızın əleyhinə olsa belə, ədalətdən möhkəm yapışan Allah şahidi olun! [Əleyhinə şahidlik edəcəyiniz şəxs] istər dövlətli, istərsə kasıb olsun, hər halda Allah onların hər ikisinə sizdən daha yaxındır! Nəfsinizin istəyinə uyub haqdan üz çevirməyin! Əgər dilinizi əyib-büzsəniz və ya [doğru şəhadət verməkdən, yaxud ümumən şahidlikdən] boyun qaçırsanız, [bilin ki,] Allah etdiyiniz işlərdən xəbərdardır!» (Nisa-135)

Göründüyü kimi ayədə ədalətə tə'kid olunmaqla yanaşı, iki mühüm məsələyə də işarə olunur:

1. Ayrı-ayrı şəxslərin özlərinin və ya qohum-əqrəbasının zərərinə olsa belə, ədalətli olmaq;
2. İnsanların yoxsul və ya varlı olmalarını nəzərə alıb onların istəklərinə uyğun hökm çıxarmamaq.

Məsələn yoxsulların maddi vəziyyətlərinin aşağı səviyyədə olduğunu görüb, haqq onlarla olmasa belə, rəhm edib onların tərəfi saxlanılmamalı və ya dövlətlilərin var-dövlətə olan əlaqələrini görüb onların xeyrinə hökm çıxarılmamalıdır.

Qur'ani-Kərimin başqa bir ayəsində bu mətləbə işarə olunaraq buyurulur:

«Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında [borcunuzu yerinə yetirməkdə] sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun. Hər hansı bir şəxsə qarşı olan kininiz sizi ədalətsizliyə sövq etməsin. Ədalətli olun. Bu, təqvaya daha yaxındır. Allahdan qorxun. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır!» (Maidə-8)

Göründüyü kimi bu ayədə də Allah-taala haqq-ədalətə əmr etdikdən sonra bir daha düşmənçilik, kin-küdurət üzündən insafı əldən verməməyi xatırladır. Belə ki, bir çox hallarda insanlar başqalarından bir pislik gördükdə intiqam almaqda həddi aşır və belə olduqda təbii ki, ədalətə riayət etməyə qadir olmurlar.

Əldə olunan rəvayətlərdə də bu mətləbə xüsusi diqqət yetirildiyinin şahidi oluruq.

Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsanların ən ədalətli o kəsdir ki, özünə istədiyi şeyi başqaları üçün də istəsin və özünə rəva bilmədiyi şeyi başqaları üçün də rəva bilməsin».

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Yoxsullara əl tutan və camaata köməklik edən şəxs həqiqi mö'mindir».

Həzrət Əli (ə) insafı insanın vüqar və izzəti hesab edir:

«Allah-taala camaatla insafla rəftar edən şəxsin izzət və əzəmətini daha da artırır».

Dərsin əvvəlində qeyd olunan rəvayətlərdə ədalət və insafın tə'rifi ilə tanış olduq. Növbəti rəvayətlərdə isə ədalətli olmağın hədd-hüdudu və mahiyyətinə işarə olunacaqdır. Həzrət imam Əli (ə) imam Həsən Müctəba (ə)-a etdiyi vəsiyyətində buyurur: «Ey övladım! Nəfsini özünlə başqaları arasında tərəzi qərar ver. Özünə istədiyən şeyləri onlar üçün də istə. Özün üçün istəmədiyən şeyləri başqaları üçün də istəmə. Kimsənin sənə zülm etməsini istəmədiyən kimi, sən də onlara zülm etmə. Başqalarının sənə yaxşılıq etmələrini istədiyən kimi, sən də başqalarına yaxşılıq et. Özünə məsləhət görmədiyən şeyləri başqalarına da məsləhət görmə. Özünün onlara qarşı etdiyin rəftarı bəyəndiyən kimi, onların da sənə qarşı etdiklərini bəyən və qəbul et. Bilmədiyən şey haqda bir şey söyləmə, yalnız sənə mə'lum olan şeylər haqda danış. Başqalarının sənə sevmədiyən şeyləri demələrini sevmədiyən kimi, sən də başqalarının sevmədiklərini onlara demə!»

Nəql olunmuş rəvayətlərin bir çoxunda «insafun-nasi minən-nəfsi» ifadəsindən istifadə olunur. Bu dərsdə Peyğəmbər (s) və Əli (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətlərdə də bu ifadədən istifadə olunduğunun şahidi oluruq. Mə'nası isə budur ki, insan özü ilə başqaları arasında hökm çıxardığı zaman özünü başqalarının yerinə qoymalı, özünü haqlı hesab etdiyi kimi başqalarını da haqlı hesab etməli və ya əksinə, müqəssir olduğu zaman başqaları haqda cəza tədbiri nəzərdə tutduğu kimi, özünü də cəzalandırmağa hazır olmalıdır. Bunlarla yanaşı, haqsız olduğu zaman da özünə bəraət qazandırmamağa çalışmamalıdır. Buradan belə mə'lum olur ki, həzrət Əli (ə) oğlu imam Həsən (ə)-a etdiyi vəsiyyətnamədə sözün əsl mə'nasında «insafun-nasi minən-nəfsi» cümləsini təfsir etmişdir.

Həmçinin Malik Əştərə verdiyi göstərişdə buyurur: «Özünlə Allah, camaat, yaxınlar və qohum-əqrəba arasında insafa riayət et! Belə etmədiyən təqdirdə zülmkar hesab olunarsan. Allah bəndələrinə zülm edən kəslər Allahın düşmənləridirlər. Onlar tövbə edib zülmkarlıqdan əl çəkməyincə Allahla müharibə etmiş olurlar».

Həzrət Əli (ə)-in qısa və nəsihətamiz cümlələrində insaf və ədalətin ictimaiyyətdə qoyduğu müsbət tə'sir belə izah edilir:

1. İnsaf dostluğun, səfa-səmimiyyət və məhəbbətin davam etməsinə səbəb olur.
2. İnsaf qəlblərin bir-birinə yaxınlaşmasına səbəb olur.
3. İnsaf ixtilafı aradan qaldırır və birliyə gətirib çıxarır.
4. İnsaf rahatlıq və asayiş gətirir.
5. İnsafa riayət etməklə insanlar arasındakı əlaqə və bağlılıq uzun müddət davam edir.
6. İnsafılı şəxslərin dost və yardımçıları çox olur.

ƏXLAQI İNCƏLİK

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, insaf insanın özünü bütün ictimai hüquqlarda başqaları ilə bərabər tutmasına deyilir. Əgər bütün müsəlmanlar layiqincə ictimai ədalətə riayət edərlərsə, Əli (ə)-in buyurduğu kimi cəmiyyətdə onun səmərəsini, yə'ni, əmin-amanlığın, asayiş və bərabərliyin bərqərar olunduğunun şahidi olurlar. Lakin ədalət və insafa riayət etmək ən çətin məsələlərdən biridir. Bunun əsas səbəbi insanda «özünü sevmək» hissini yaranmasıdır. İnsan zətən özünü seven və hər şeyi özü üçün istəyən varlıqdır. Bu səbəbdən də belə bir nəfsani xüsusiyyət və ruhiyyəni tərk etmək onun üçün hər şeydən ağırdır.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «İstəyirsinizmi sizin üçün Allahın tə'yin etdiyi ən ağır və vacib mə'suliyətin nədən ibarət olduğunu açıqlayım? Sonra İmam (ə) üzünü səhəbələrə tutub buyurur: Camaatla insafla rəftar etmək və onların hüquqlarını qorumaq».

Nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir:

İmam Baqir (ə)-in səhəbələri onları maraqlandıran bir neçə sualı məktuba yazaraq Əbdül Ə'la adlı bir şəxs ilə Mədinəyə göndərilər. Bu suallarla yanaşı onun imam Sadiq (ə)-dan şifahi olaraq müsəlmanın öz müsəlman qardaşının üzərində nə kimi hüquqa malik olması haqda soruşmağını da xahiş edirlər. Əbdül Ə'la deyir: Məktubu imam Sadiq (ə)-a verib ondan müsəlmanların bir-birinin üzərində hansı hüquqa malik olmaları haqda soruşdum. İmam Sadiq (ə) sonuncu (şifahi) sualımdan başqa bütün suallarımın təmkinlə cavab verdi.

Sonra buyurdu:

Allahın insanların üzərinə qoyduğu ən ağır vəzifə bu üç şeydən ibarətdir:

1. Ədalət və insafa riayət etmək. Belə ki, hər bir müsəlman öz müsəlman qardaşı ilə elə rəftar etməlidir ki, başqalarının da onunla eyni tərzdə rəftar etmələrini istəsin.

2. Müsəlman qardaşının şəraitini nəzərə almalı və öz malını onlardan əsirgəməməlidir.

3. Hər zaman Allahı xatırlamalı. Lakin bu heç də o demək deyil ki, daim «sübhanəllah» və «əlhəmdulillah» deyərək zikr etməlidir. Xeyr! O, haramla qarşılaşdığı zaman Allahın onun gördüyü bütün işlərdən agah olduğunu yə'qin edərək ondan uzaq olmağa çalışmalıdır».

Göründüyü kimi haqq-ədalətə, insafa riayət etmək insanın üzərinə düşən ən ağır vəzifələrdən biri kimi göstərilir. Bunun üçün ilk növbədə insan öz nəfsi ilə mübarizə aparmalı və lazım gələrsə başqalarını özündən üstün tutmağı bacarmalıdır.

ZARAFAT VƏ GÜLƏRÜZLÜLÜK

İctimai münasibətlərin müsbət hal tapmasında zəruri hesab olunan əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri də gülərüzlülükdür. Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) yaşadıkları cəmiyyətdə qarşılaşdıqları şəxslərlə gözəl və səmimi münasibətdə olmuş və bunu öz davamçılarına da tövsiyə etmişlər: «İnsanlara var-dövlətinizlə sevinc gətirə bilməzsiniz. Elə isə onlarla gülərüz və mehribanlıqla rəftar edin». Yə'ni, var-dövlətiniz nə qədər çox olsa da insanların [mə'nəvi] çətinliklərini həll edə bilməzsiniz. Elə isə öz səmimi rəftarlarınızla onların sevincinə səbəb olun. Əli (ə) mehriban və təbəssümlü olmağı mö'minlərin xüsusiyyətlərindən biri hesab edərək buyurur: «Mö'minlərin sevinc və şadlığı onların simasında aşkar olar, qəm-qüssləri isə qəlblərində gizləner». Bu səbəbdən də hər hansı bir çətinliklə qarşılaşan mö'min şəxslər öz mö'min qardaşları ilə ünsiyyətdə olarkən özünü kədərli göstərməklə onların qəm-qüsslərinə səbəb olmamalıdır. Belə ki, gündəlik həyatımızda hamı bir sıra çətinliklərlə qarşılaşır və təbii ki, bu, onların narahatçılıqlarına səbəb olur. Əgər hər birimiz gündəlik həyatda qarşılaşdığımız çətinliklər ucbatından öz müsəlman bacı və qardaşlarımızla soyuq münasibətdə olarıqsa, həyat bizim üçün olduqca acı və mə'nasız olacaqdır. Bu səbəbdən də cəmiyyətdə sevinc, şadlıq və yüksək əhval-ruhiyyə hiss olunsun deyər, Əli (ə)-in tövsiyə etdiyi kimi, üzlərdə sevinc və təbəssüm olmalı, kədər və qəm-qüsslə isə qəlblərdə gizli qalmalıdır.

GÜLƏRÜZLÜYÜN MÜSBƏT NƏTİCƏLƏRİ

Bu məzmununda Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) kifayət qədər hədis və rəvayət nəql olunmuşdur. Burada onlardan bir neçəsini gətiririk.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Təbəssümlü və gülərüzlü olmaq kin-küdurəti aradan aparır».

Əli (ə) buyurur: «Təbəssümlü olmaq dostluğun (möhkəm) ipidir».

O həzrət yenə də buyurur: «Təbəssümlü olmaq bir (növlü) qohumluqdur».

İnsanların dostluq əlaqələrinin daha da səmimiləşməsinə və düşmənlərin qəlblərindən kin-küdurətin götürülməsinə səbəb olacaq ən gözəl şey onların bir-biri ilə qarşılaşarkən gülərüzlü davranmaları, el-obasından uzaq düşdükdə [ailə üzvlərinə] yardım etmələridir.

Başqa bir hədisdə deyilir: «Gülərüzlülük alicənablığına dəlalət edir».

İmam Baqir (ə) gülərüzlülüğü insanları arasında dostluğun, səmimiyyətin artmasının və insanın Allaha yaxınlaşmasına səbəb olacaq ən başlıca amillərdən biri hesab edir.

O həzrət bu haqda buyurur: «Gülərüzlü insanları bir-biri ilə dostluq və səmimiyyətinə və Allaha yaxınlaşmalarına, qaraqabaqlıq isə onların bir-biri ilə düşmənçiliyinə və Allahdan uzaq düşmələrinə səbəb olur».

Əli (ə) buyurur: «Din [müsəlman] qardaşlarınızla qarşılaşdığınız zaman əl-ələ görüşüb bir-birinizdən ayrılana qədər təbəssümlü olun. Belə edərsinizsə, boynunuzdakı günahlar bağışlanar».

Yuxarıda qeyd olunan rəvayətlərdə səmimi rəftar və gülərüzlülüğün cəmiyyətdə qoyduğu müsbət tə'sirlərə işarə olunur. Nəql olunmuş növbəti rəvayətlərdə isə müsəlmanların bir-biri ilə daha da səmimi əlaqədə olmalarına sövq edən bu gözəl əxlaqi xüsusiyyətin axirətdəki nəticələrinə toxunulur.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Bu üç şeydən birinə riayət edən şəxsə Allah-taala cənnəti vacib edər:

1. Yoxsulluqda başqalarına əl tutmaq;
2. Camaatla gülərüzlü rəftar etmək;
3. İnsafılı olmaq [və ədalətə riayət etmək]».

ZARAFAT

Gülərüzlülükdən söz düşmüşkən cəmiyyətdə geniş yayılmış zarafat, duzlu və könül oxşayan atmacalardan da danışmaq lazımdır.

İslam dini necə? Gülərüzlülüklə yanaşı zarafata da yol verirmi?

Bu suallara da cavab tapmaq üçün Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş hikmətli və nəsihətamiz rəvayətlərə müraciət edirik.

Bu məzmununda nəql olunmuş rəvayətləri araşdırdıqda bə'zən zarafatın mö'minlərin müsbət xüsusiyyətlərindən biri kimi, bə'zən də bunun kin-küdurətə, düşmənçiliyə səbəb olacaq mənfi xüsusiyyət olduğu göstərilir. Biz bu rəvayətlərin hər biri haqda ayrı-ayrılıqda söhbət açacaq və söhbətimizi bu xüsusiyyətin Peyğəmbər (s) və Əhli-beytin (ə) sünnəsində müşahidə olunub-olunmadığı ilə başa vuracağıq.

ZARAFATIN MÜSBƏT XÜSUSİYYƏT OLDUĞU HAQDA NƏQL OLUNMUŞ RƏVAYƏTLƏR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Mö'min zarafatçı və xoştəbiətli, münafiq isə qəmgin və qəzəbli olur». «Zarafat edirəm, lakin həqiqətdən başqa bir şey söyləmirəm».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Allahın sevdiyi şəxslərdən biri də nalayiq sözlər demədən zarafat edən şəxsdir».

İmam Baqir (ə) üç şeyi mö'minlərin əyləncəsi hesab edir. Onlardan biri də dostlarla zarafatdır.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Elə bir mö'min yoxdur ki, onda «duabə» olmasın. Duabə nədir, soruşulduqda imam Sadiq (ə) - zarafat, deyərək cavab verir».

İmam Sadiq (ə)-ın səhabələrindən Yunis Şeybani adlı biri deyir: İmam Sadiq (ə) məndən soruşdu: Bir-birinizlə zarafat edirsinizmi? Dedim: Çox az. Buyurdu: Belə olmayın. Çünki, gözəl xüsusiyyətlərdən biri də zarafat etməkdir. Zarafat etməklə öz din qardaşlarınızı sevindirmiş olursunuz. Peyğəmbər (s) birini sevindirmək istərkən onunla zarafat edərdi».

ZARAFATIN MƏNFİ TƏ'SİR QOYDUĞU HAQDA NƏQL OLUNMUŞ RƏVAYƏTLƏR

Həzrət Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a tövsiyə edərək buyurur: «Ey Əli! Zarafat etmə ki, bununla öz dəyərini itirmiş olarsan. Yalan danışma ki, bununla iman nurun aradan getmiş olar».

Həzrət Əli (ə) buyurur: «Yalan və zarafatı, həmçinin haqlı olsa belə, mübahisəni tərک etməyincə insan xalis imana nail ola bilmir».

«Zarafat öz arxasınca kin-küdurət gətirir.

«Hər şeyin bir kökü vardır. Ədavət və düşmənçiliyin də kökü zarafatdır».

«Heybət və vüqara xələl gətirən şey zarafatdır».

«İnsan zarafat etməklə kiçilir».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Zarafat etməyin ki, camaat da cür'ət edib sizə qarşı hörmətsizlik etməsin».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Zarafat etməkdən çəkinin. Çünki zarafat kişilərin mənlilik və şəxsiyyətinə xələl gətirir».

İmam Sadiq (ə) öz səhabələrindən birinə nəsihət verərək buyurmuşdur: «Hər şeydən əvvəl sənə təqvalı olmağı və zarafat etməkdən çəkinməyi tövsiyə edirəm. Çünki zarafat şəxsiyyətinə xələl gətirir».

Nəql olunmuş rəvayətlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, zarafat islam nöqtəyi-nəzərindən nisbi (yə'ni, zaman və məkan baxımından heç də sabit olmayan) bir rəftar tərzidir.

Bir sözlə, islam mö'minlərə bütün ömürlərini zarafat və deyib-gülməklə keçirmələrini, habelə başqalarının könlünü almaq xatirinə görülən bütün işləri qətiyyətlə pisləyir və eyni zamanda yaşadığı cəmiyyətdə ünsiyyətdə olduğu şəxslərlə səmimi rəftar etmələrini və onlarla güclü üzlə davranmağı tövsiyə edir. Yə'ni, zarafat edərkən ifrata varmamalı və xoşagəlməz sözlər deməklə başqalarının qəlblərini qırmamalıdır. Bütün bunlarla yanaşı, haqdan uzaq düşərək yalan və iftiraya da yol verməməlidir.

Buradan artıq, eyni məzmununda nəql olunmuş rəvayətlərin iki hissəyə bölündüyü mə'lum olur. Onlardan birində ifrata varıldıqda zarafatın verdiyi mənfi nəticələr, digərində isə həddi aşmadan səmimiyyətin artması üçün edilən münasib zarafatlar nəzərdə tutulur. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Çox zarafat etmək insanın şəxsiyyətinə xələl gətirir».

Əli (ə) buyurur: «Çox zarafat etmək insanın şəxsiyyət və dəyərini aşağı salır».

«Çox zarafat etmək insanın şəxsiyyətinə xələl gətirməklə yanaşı düşmənçiliyə də səbəb olur».

«Çox zarafat edən şəxsin vüqar və əzəməti azalar».

Deməli, insanların təqva və şəxsiyyətinə xələl gətirməyəcəyi təqdirdə dostluq və səmimiyyətin artması üçün zarafat etməyin heç bir irad və nöqsanı yoxdur.

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamların (ə) həyat və sünnəsi bizlərə onların hansı şəraitdə, necə və kimlərlə zarafat etdikləri haqda kifayət qədər mə'lumatlar əldə etməyə imkan verir. Dərsin əvvəlində Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir hədis qeyd etmişdik. Orada deyilirdi: «Mən zarafat edirəm, lakin həqiqətdən başqa bir şey söyləmirəm».

Peyğəmbərin (s) zarafat etməsi haqda nəql olunmuş rəvayətlərin bir neçəsinə diqqət yetirin:

«Bir gün bir ağbirçək qadın Peyğəmbərin (s) yanına gəlir. Peyğəmbər (s) onu görçək buyurur: Qoca qadınlar cənnətə getməyəcəklər. Qadın bunu eşitcək ağlamağa başlayır. Peyğəmbər (s) gülümsəyərək buyurur: Sən cənnətə daxil olarkən qoca olmayacaqsan. (Peyğəmbər (s) bunu demək istəmişdir ki, cənnət əhli gənc yaşlarında olacaqlar.) Sonra o həzrət bu ayəni oxudu:

«Şübhəsiz ki, Biz cənnət qadınlarını başqa cür [yeni bir yaradılışla] yaradacağıq!

Onları bakirə qızlar [kimi] yaradacağıq». (Vəqə 35-36)

Başqa bir rəvayətdə deyilir:

«Ümmi Əymən adlı bir qadın Peyğəmbərin (s) yanına gəlib deyir: Ərimin sizinlə işi vardır. Peyğəmbər (s) soruşur: Sənin ərin gözündə ağ olan həmin şəxsdirmi? (Ümmi Əymən belə güman edir ki, Peyğəmbər (s) göz xəstəliyi olan mirvari suyunu deyir.) Bunun üçün də deyir: Xeyr! And olsun Allaha onun gözündə ağılıq yoxdur. Peyğəmbər (s) bir daha buyurur: Amma onun gözündə ağılıq vardır.

Ümmi Əymən deyir: Xeyr! And olsun Allaha!

Peyğəmbər (s) təbəssüm edərək buyurur:

Elə bir insan yoxdur ki, gözünün ağı olmasın.»

Digər bir rəvayətdə deyilir: «Bir çöl ərəbi vaxtaşırı Peyğəmbərin (s) yanına gələr və onun üçün hədiyyələr gətirərdi. Lakin Peyğəmbərdən (s) gətirdiyi hədiyyələrin pulunu istəyərdi. Həmin şəxs hər dəfə hədiyyələrin pulunu istəyəndə Peyğəmbəri (s) gülmək tutardı. Bunun üçün də qəmgin olduğu vaxt buyurardı: Kaş, həmin çöl ərəbi bir də gələydi.»

Başqa bir əhvalatda deyilir: «Bir şəxs Peyğəmbərdən (s) onu dəvəyə mindirməsini xahiş edir. Peyğəmbər (s) buyurur: Mən səni dəvənin balasına mindirəcəyəm. Həmin şəxs təəccüblə deyir: Dəvə balasının ki, mənə gücü çatmaz. Peyğəmbər (s) buyurur: Hər bir dəvə başqa bir dəvənin balası deyilmi?»

Bu hədislər və mə'sum imamların etdikləri zarafatlar haqda nəql olunmuş rəvayətlərin məzmununa nəzər saldıqda bu həqiqətin şahidi oluruq ki, onların etdikləri zarafatlar olduqca qısa və məhdud olmuş və orada yalan, qeybət və iftiraya yol verilməmişdir.

ÇƏTİNLİKLƏRİN HƏLLİ

İkinci dərstdə qeyd etdik ki, mö'minlər bir-biri ilə qardaş və həmrə'y olmalıdırlar. Bu isə o deməkdir ki, onlar bir ailə üzvləri kimi bir-birinin qayğılarına qalmalı, sevinc və kədərini birgə bölüşdürməlidirlər. Belə ki, hər bir insan özünü başqalarının sevinc və kədərində şərik hesab edirsə, başqalarından da özünə qarşı həmin rəftarı gözləyir. Deməli, insanlar bir-birinə qarşı qarşılıqlı kömək və həmkarlıq vəzifəsi daşdıqları üçün bir-birinin qarşılaşdıqları çətinliklərdə həmrə'y olmalı və əllərindən gələni əsirgəməməlidirlər.

Peyğəmbər (s) özünün məşhur hədislərindən birində buyurur: «Mö'minlər məhəbbət baxımından bir bədən üzvü kimidirlər. Bədən üzvlərindən biri ağrıdığı zaman digər bədən üzvləri də onunla həmdərd olurlar».

Mö'minlərin birlik və həmrə'yliliyə dair bundan gözəl ifadə tapmaq mümkün deyil. Əgər hər bir mö'min insan həqiqətən başqalarını öz bədən və ya ailə üzvü hesab edərsə, nəinki qarşılaşdıqları çətinliklərdə onlara köməklik edəcək, hətta əvvəlcədən öz köməkliklərini onlara göstərəcək və bütün xoşagəlməz hadisələrin qarşısını almağa cəhd edəcəkdir. Çünki hər bir vicdanlı insan özü çətinliklərlə qarşılaşdığı zaman başqalarının köməyinə ehtiyac duyduğu kimi, özü də onların çətinliklərinin aradan qaldırılmasında yaxından köməklik edir və heç vaxt razı olmur ki, yalnız başqaları onun çətinliklərində köməklik göstərsin, özü isə onlarla əlaqəsini kəsib heç bir iş görməsin.

Maddi və mə'nəvi yardım mö'minlər arasında qarşılıqlı şəkildə həyata keçirilir. Bu səbəbdən də əxlaq, tə'lim-tərbiyə mövzusunda bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir. Maidə surəsinin 2-ci ayəsində deyilir:

«...Yaxşılıq etməkdə və pis əməllərdən çəkinməkdə əlbir olun...»

Diqqət yetirmək lazımdır ki, ictimai əlaqələr, qarşılıqlı yardımlar həmrə'ylilik və həmkarlıq ruhiyyəsindən nəş'ət tapır. Həmrə'ylilik və həmkarlıq ruhiyyəsi olmadan insan başqalarına qarşı qəlbən məhəbbət hissi keçirməyəcəkdir. Nəticədə insanların aqibəti onun üçün əhəmiyyətsiz olacaqdır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Müsəlmanların xeyir və şərində iştirak etməyən və yardım diləyən müsəlmanın dadına çatmayan şəxs müsəlman deyil».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Çətinlikdə olan müsəlman qardaşını gülər üzlə qarşılamaq şəxs Allaha, həzrət Məhəmmədə (s) və Əli (ə)-a iman gətirməmişdir. İmkani çatdığı təqdirdə özü onun ehtiyacını ödəməli, çatmadıqda isə başqalarını bu işə sövq etməlidir. Buna əməl etməyən şəxs ilə bizim [Əhli-beytin] aramızda heç bir vilayət [əhd-peyman] yoxdur».

Nəql olunmuş rəvayətlərdə var-dövlətini müsəlmanların rifahı naminə onların ixtiyarına qoymayan şəxslərin acınacaqlı aqibətləri, Allahın qəzəbinə düşər olacaqları və nəticədə var-dövlətlərinin Allah düşmənlərinin yolunda sərf edəcəkləri nəql olunur.

İmam Baqir (ə) buyurur: «Müsəlman qardaşının qarşılaşdığı çətinliyin aradan qaldırılmasında və ehtiyaclarının ödənilməsində köməklik göstərməyən şəxs nəticədə günah edər və itaətsizlikdən çəkinməyən kəslərə yardım etməyə vadar olar. Bunun üçün onlar heç bir savaba nail olmazlar».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Allah-taala bizim ehtiyacı olan davamçılarımıza imkanı çatdığı təqdirdə kömək etməyən şəxsi düşmənlərimizin ehtiyaclarını aradan qaldırmağa vadar edər və həmin şəxs qiyamət günü ağır əzaba düşər olar».

İmam Musa Kazim (ə) bu haqda buyurur: «İmkani çatdığı təqdirdə yanına gələn müsəlman qardaşının ehtiyacını ödəməyən şəxs özü ilə Allah arasında olan əlaqəni kəsmişdir».

İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə ehtiyacı olan şəxslərə yardım etməyənlərin Allaha və Onun peyğəmbərinə xəyanət etdikləri göstərilir.

Allah-taala mö'min qardaşından ehtiyac duyduğu şeyi əsirgəyən və ya başqalarının vasitəsilə onun çətinliklərini aradan qaldırmayan şəxsləri qiyamət günü üzü qara və əlləri boyunlarından asılı halda məhşərə daxil edər. Onlar məhşərə daxil olarkən deyirlər: Bunlar Allaha və Onun Peyğəmbərinə xəyanət edən kəslərdirlər. Sonra onların cəhənnəmə aparılmalarına əmr olunur».

Nəql olunmuş rəvayətlərdə hər şeydən əvvəl diqqəti cəlb edən məsələ, Allaha və Onun Peyğəmbərinə iman gətirmiş hər bir mö'min insana, yardıma ehtiyacı olan müsəlman qardaşına kömək edə bilməyəcəyi təqdirdə belə, məs'uliyətin üzərindən götürülməməsidir. Belə ki, başqalarının vasitəsilə olsa da, müsəlman qardaşının çətinliklərini aradan qaldırmağa çalışmalı və bunu üzərinə düşən dini vəzifə və məs'uliyət hesab etməlidir.

Məşhur islam alimlərindən olan Vaqidi deyir: «İki nəfər şəxslə dostluq edərdim. Onlardan biri seyyid idi. Biz üç dost həddindən artıq səmimi idik. Bir il maddi vəziyyətim olduqca aşağı səviyyəyə düşdü və bütün ili yoxsulluqla başa vurmali oldum. Bayram qabağı həyat yoldaşım mənə dedi: Biz çətinliyə dözə bilirik. Uşaqlar isə qonşu uşaqlarının bayrama necə təm-təraqla hazırlaşdıqlarını və təzə paltarlar geydiklərini görüb öz köhnə paltarlarından xəcalət çəkər və qəlbləri sınar. Əgər mümkünə, bir qədər pul tap ki, uşaqlar üçün təzə paltarlar alağ.

Seyyid dostuma məktub yazıb ondan bir qədər pul göndərməsini istədim. O da tez bir zamanda mənə min dirhəm pul göndərdi. Pul kisəsinin ağzını açmağa macal tapmamış, o biri dostumdan məktub aldım. Məktubda məndən kömək istəyirdi. Pul kisəsini açmadan ona göndərdim. Beləliklə, həyat yoldaşımın yanına əliboş qayıdacağımdan xəcalət çəkib məscidə tərəf getdim. Yolda təsadüfən seyyid dostuma rast gəldim. Həmin pul kisəsi də onun əlində idi. Göndərdiyi pulu nə etdiyimi soruşduqda əhvalatı olduğu kimi ona danışdım. Dostum pul kisəsini göstərib dedi: Sən onu mənim özümə qaytarmısan. Sözü doğrusu əlimdə olan pulu sənə göndərdikdən sonra özüm olduqca ağır vəziyyətə düşdüm. Bunun üçün də dostumuza məktub yazıb ondan kömək etməsini istədim. Lakin onun da vəziyyəti ağır olduğu üçün mənə heç bir köməklik edə bilmədi. Bunun üçün də sənə məktub yazıb köməklik etməyini istəmişdir. Beləliklə, pul kisəm mənim özümə qayıtmışdır. İndi ki belədir, bu pulu üç hissəyə bölməliyik ki, hər üçümüzə ondan istifadə edə bilək.

Əhvalatı nəql etməkdən ən başlıca məqsəd təqva sahiblərinin Allaha xatir bir-birinə yardım etmələrini və din qardaşlarını özlərindən üstün tutmalarını göstərməkdir.

Əli (ə) buyurur: «Bu üç şeyə riayət etməyən şəxsi həqiqi dost hesab etmək olmaz:

1. Çətinliklərlə qarşılaşarkən yardım etmək;
2. Elindən, obasından uzaq düşdükdə ailəsinin qayğısına qalıb namusunu qorumaq;
3. Vəfat etdikdə vəsiyyətlərini yerinə yetirib dəfnində iştirak etmək və ailə üzvlərinə yardım etmək.

Qur'ani-Kərimdə mö'minlər arasındakı əlaqə haqda deyilir:

«...Özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tutarlar...». (Həşr-9)

İmam Sadiq (ə) müsəlmanları bir-birinə əl tutmağa sövq etmək məqsədilə buyurardı: «Biri məndən nə isə bir şey istədiyi zaman mümkün qədər tez onun ehtiyacını ödəməyə çalışıram. Çünki qorxuram o öz ehtiyacını başqa bir yolla tə'min edə və mənim ona köməklik etməyimə fürsət olmaya».

Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə müsəlmanların çətinliklərinin aradan qaldırılmasına və bu işin olduqca böyük savabı olduğuna da dəfələrlə işarə olunmuşdur.

Dərsin sonunda biz onlardan bir neçəsinə işarə edirik. Əli (ə) buyurur: «Müsəlman qardaşına köməklik edən şəxsin ruzisi bol olar».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «[Müsəlman] qardaşlarınıza kömək etməklə Allaha yaxınlaşın».

Allah-taala qiyamət günü, mö'min qardaşının hacətini (istək və ehtiyacını) ödəyən şəxsin min istəyini yerinə yetirər. İstədiyi ilk şey özünün və qohum-əqrəbasının cənnətə daxil olması olar. Bu şərtlə ki, onlar Əhli-beyt düşmənlərindən olmasınlar.

«Elə bir müsəlman yoxdur ki, öz müsəlman qardaşının ehtiyacını ödədikdən sonra Allah-taala tərəfindən belə bir nida gəlməsin: Sənin mükafatlandırılmağın Mənim öhdəmədir və Mən sənin üçün cənnətdən başqa heç nəyə razı deyiləm.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə buyurulur:

And olsun Allaha! Mö'min bir şəxsin ehtiyacını ödəmək bir ay oruc tutub ibadət etməkdən daha yaxşıdır.

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən Muşməil Əsədi adlı bir nəfər deyir: Bir il Həcc ziyarətinə getmişdim. Qayıtdıqda imam Sadiq (ə)-in yanına getdim. Məni görcək soruşdu: Muşməil! Harada idin? Dedim: Həcc ziyarətinə getmişdim. Buyurdu: Bilirsənmi, hacılara nə qədər savab verilir? Dedim: Siz bunu mənə deməyincə bilmərəm. Buyurdu: Allah-taala Həcc ziyarətinə gələn və orada bir həftə ərzində Kə'bəni təvaf edib Səfa və Mərvə dağları arasında sə'yləri yerinə yetirən hər bir şəxsin əməl

dəftərinə altı min savab yazılmasını əmr edir. Həmin şəxsin altı min günahı bağışlanır, altı min dəfə meqamı ucalır, altı min istəyi qəbul olunur və altı min istəyi axirət üçün saxlanılır. Dedim: Doğrudan da bu çox böyük bir mükafatdır. Buyurdu: Səni bundan da böyük savabdan agah etməyimi istəyirsən? Dedim: Bəli. Buyurdu: Mö'min bir şəxsin ehtiyacını ödəyib onun hər hansı bir istəyini yerinə yetirmək «bir Həcc ziyarətindən» (bunu on dəfə təkrar etdi) daha yaxşıdır.

Bu o deməkdir ki, bu iş on həcc ziyarətindən daha üstündür.

Növbəti dərslərimizdə yenidən bu barədə söhbət açacağıq.

MÖ'MİNLƏR ARASINDA SÜLH VƏ ƏMİN-AMANLIĞIN BƏRQƏRAR OLUNMASI

Ötən dərsdə yüksək əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri-mö'minlərə yardım və onların maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması haqda söhbət açdıq. Qeyd etdik ki, mö'min bir şəxsin öz mö'min qardaşına miqdarından asılı olmayaraq, maddi yardım etməsi onun rifahının yaxşılaşması ilə yanaşı, qəlbinə də sevinc gətirməsinə səbəb olur. Bu xüsusiyyətə hər bir müsəlman malik olmalı və bunu üzərinə düşən ən ümdə dini və insani vəzifələrdən biri hesab etməlidir. Bu dərsdə digər əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri, yə'ni, mö'minlər arasında sülh və əmin-amanlığın bərqərar olunması haqda söhbət açacaq və bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə hədis və rəvayət gətirəcəyik.

Peyğəmbərdən (s) soruşurlar: Allah yanında ən sevimli iş nədən ibarətdir?

Buyurdu: Müsəlmanları sevindirməyə çalışmaq.

Soruşdular: Müsəlmanları necə sevindirməli?

Buyurdu: Ac olduğu zaman doyurmaq, kədərli olduğu zaman qəm-qüssəsini dağıtmaq və borclu olduğu zaman borcunu ödəməklə.

Əli (ə) səhabələrindən olan Kumeylə tövsiyə edərək buyurur: Ey Kumeyl! Ailə üzvlərini gündüzlər fəzilət (savab) qazanmağa və gecələr yuxuda olan camaatın ehtiyaclarını ödəməyə vadar et. And olsun hər şeyi eşidən Allaha! Yad bir dəvə sürüdən ayrıldığı kimi, Allah-taala qəlblərə sevinc gətirən şəxslərin qəblərindən qəm-qüssə ilə qarşılaşdıqları zaman dərdi uzaqlaşdırar.

İmam Baqir (ə) buyurur: Müsəlman qardaşınızın üzünə gülüb onun dərd- qəmini dağıtmaq ən xeyirxah işlərdəndir. Və Allah yanında ən xeyirxah (sevimli) iş mö'min bir şəxsi sevindirməkdir.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Sizlərdən heç biriniz belə güman etməsin ki, mö'min bir şəxsi sevindirməklə yalnız onu sevindirmiş olur. And olsun Allaha, həmin şəxs həm biz Əhli-beyti, həm də Peyğəmbəri (s) sevindirmiş olur.

Peyğəmbər (s) buyurur: Mö'min bir şəxsi sevindirən insan məni sevindirmişdir və məni sevindirən şəxs Allahı sevindirmişdir.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Allah-taala Davud (ə)-a belə bir vəhy nazil etdi: Bəndələrimdən xeyirxah iş görənin hər birini cənnətə daxil edəcəyəm.

Davud (ə) soruşdu: İlahi! Həmin xeyirxah iş nədən ibarətdir?

Buyurdu: Bir xurma ilə olsa belə, mö'min bəndələrimin qəblərinə sevinc bəxş edib onları razı salmaq.

Davud (ə) sonra dedi: İlahi! Səni tanıyan bəndələrin Sənin üzərində olan haqları da bundan ibarətdir ki, bəslədikləri ümidi onlardan kəsməyəsən.

Peyğəmbər (s) buyurur: Könül açan sözlərlə müsəlman qardaşının qəlbinə sevinc gətirən və qəm-qüssəsini dağıdan şəxs bu müddət ərzində Allahın rəhmət kölgəsində olar.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən mö'minlərin qəblərinə sevinc gətirməyin nə qədər fəzilətli və Allah yanında sevimli bir iş olduğu artıq bizə mə'lum oldu.

Bu gözəl xüsusiyyətə hər bir müsəlman adət etməli və hansı şəraitdə olursa-olsun, ona əməl etməyə cəhd göstərməlidir.

Maddi vəziyyəti imkan verməyən şəxslər bunu bəhanə gətirərək öz mö'min qardaşlarına sevinc bəxş etməkdən boyun qaçırmamalıdırlar. Belə ki, bir qədər əvvəl nəql olunmuş rəvayətlərdə bu mətləbə işarə olundu ki, maddi vəziyyəti imkan verməyən şəxslər öz mö'min qardaşlarını hətta ürəyəyatan xoş bir söz demək və ya bir xurma verməklə sevindirə bilər.

Axırda belə bir nəticəyə gəlirik ki, öz müsəlman qardaşının çətinliklərinin aradan qaldırılmasında əlindən gələn köməklili edən, onların qəblərinə sevinc və sadlıq gətirən şəxslər Allahın, Peyğəmbərin (s) və onun Əhli-beytinin məhəbbət və razılığını qazanmış olurlar.

İctimai çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri də onun mö'minlər arasında sülh və əmin-amanlıq, asayiş və səmimiyyətin bərqərar olunmasında əlindən gələn köməkliliyi göstərməsidir. Bu məzmununda nəql olunmuş rəvayət və Qur'an ayələri haqda söhbət açmazdan əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, mö'minlərin bir-biri ilə əlaqələrini kəsmələri və yaranmış cüzi ixtilaflar nəticəsində bir-birinə düşmən kəsilərək soyuq münasibət

bəsləmələri heç də müsəlmana xas olan xüsusiyyətlərdən deyil Peyğəmbər (s) bu barədə buyurur: İki nəfər müsəlman şəxs üç gündən artıq bir-birindən küsülü qalsa, dindən xaric olmuş olarlar. Onlardan biri digəri ilə barışmayınca aralarında dini münasibətlər bərqərar olunmayacaq. Axirətdə isə həmin şəxs cənnətə daha tez daxil olar.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Bir-birindən küsən iki nəfər müsəlman şəxs (xüsusilə müqəssir olanı) qəzəb və nifrətdən savayı bir şey əldə etməz.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə müsəlmanlar arasında kin-küdurət və düşmənçiliklərin şeytani vəsvəşələrdən meydana gəldiyi göstərilir. Bu rəvayətlərdə müsəlmanlara Şeytanın vəsvəşələrinə uymamaq tövsiyə olunur və bunun verdiyi ağır nəticələr haqda ciddi xəbərdarlıqlar edilir.

Maidə surəsinin 91-ci ayəsində deyilir:

«Şübhəsiz ki, Şeytan aranızda ədavət və kin salmaq, sizi Allaha yada salmaqdan və namaz qılmaqdan ayırmaq istər...»

İmam Baqir (ə) buyurur: Dinindən çıxmayınca Şeytan müsəlmanlar arasında düşmənçilik yaratmağa çalışır. İstəyinə nail olduqda arxası üstə uzanıb dərinə nəfəs alıb deyər: Qalib gəldim. İmam (ə) sonra əlavə edərək buyurur: Allahın rəhmət və mərhəməti olsun o kəslərə ki, bizim dostlar arasında səmimiyyətin artmasına səbəb olur. Ey mö'minlər! Bir-birinizlə mehribanlıqla rəftar edin və aranızdakı səmimiyyətin güclənməsinə çalışın.

İmam Sadiq (ə) buyurur: İki nəfər müsəlman bir-biri ilə küslü olduğu zaman İblis sevinc hissi keçirər. Barışdıqda isə dizləri titrəyib yerə yıxılaraq fəryad edər: Vay halıma, artıq həlak oldum!

Yuxarıda qeyd olunan rəvayətlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, müsəlmanlar arasında kin-küdurətin yaranmasına səbəb olan ən başlıca amil onların bir-biri ilə əlaqələrini kəsmələri və qəlblərində şeytani vəsvəşələrin güclənməsidir. Onlar dostluq və səmimiyyətin güclənməsinə nə qədər çalışırlarsa, şeytani vəsvəşələrin və kin-küdurətin aradan qaldırılması üçün də bir o qədər cəhd göstərməlidirlər.

Qur'ani-Kərimdə buyurulur:

«Həqiqətən, mö'minlər [dində] qardaşdılar. Buna görə də [aralarında bir mübahisə düşsə] iki qardaşınızın arasını düzəldin...» (Hucurat-10)

«...Buna görə də əgər [həqiqi] mö'minsinizsə, Allahdan qorxun, aranızdakı münasibətləri düzəldin...» (Ənfal-1)

«Onların gizli söhbətlərinin çoxunda xeyir yoxdur. Xeyir ancaq sədəqə verməyə, yaxud yaxşılıq etməyə və ya insanlar arasında sülh yaratmağa əmr edən şəxsin söhbətindədir. Allahın razılığını qazanmaq üçün belə işlər görənlər şəxsə [axirətdə] böyük mükafat verəcəyik!» (Nisa-114)

Peyğəmbər (s) buyurur: Allahın və Onun peyğəmbərinin sevdiyi sədəqənin nədən ibarət olduğundan sizi agah etməyimi istəyirsinizmi? Bu, mö'minlər arasında soyuq münasibətlərin aradan qaldırılması və yenidən səmimiyyətin bərpa olunmasına cəhd göstərməkdir.

Şeybə həmin hədisi imam Sadiq (ə)-dan nəql edir: Allah-taalanın sevdiyi sədəqə mö'minlər arasında soyuq münasibətlər yarandığı zaman yenidən onların dostluq və səmimiyyətlərin artması üçün çalışmaqdan ibarətdir.

Əli (ə) vəfat etməzdən əvvəl oğlanları Həsən və Hüseyin (ə)-a bu vəsiyyəti edir: Sizləri, övladlarınızı, bütün qohum-əqrəbalarımı və mənim vəsiyyətnaməmi oxuyan bütün şəxsləri işlərində nizam-intizama hidayət etməyə, pərhizkar olmağa və bir-birinizə səmimi münasibət bəsləməyə tövsiyə edirəm. Babanız Peyğəmbər (s) buyurardı: [Dost və qohum-əqrəbanın bir-biri ilə] gözəl münasibətdə olmaları bir illik qılınan namaz və tutulan orucdan daha yaxşıdır.

Qeyd olunan ayə və rəvayətlərdən müsəlmanlar arasında kin-küdurətin aradan qaldırılmasının, dostluq və səmimiyyətin yenidən bərpa olunmasının əhəmiyyəti açıq-aşkar bəlli olsa da bu xeyirxah işin nə dərəcədə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi haqda iki mühüm mətləbə işarə etmək lazımdır:

1. Mə'sum imamlar bu məsələyə o qədər əhəmiyyət vermişlər ki, hətta müsəlmanlar arasında yaranmış ixtilafın aradan qaldırılması üçün müəyyən büdcə də ayırmışlar. Belə ki, imam Sadiq (ə) Məfzəm adlı səhabəsinə belə bir göstəriş verir: «Müsəlmanlar arasında ixtilaf və qarşıdurmanın yarandığını gördüyün zaman onların xəsarətini mənim pulumdan ödə».

Bu məzmununda nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: İmam Sadiq (ə)-in tərəfdarlarından olan Əbu Hənifə Həcc ziyarətinə gələn zəvvarların karvanlarına baxar və onlara xidmət edərdi. O deyir: Bir gün kürəkənimlə aramda irs barədə mübahisə meydana gəldi. Elə bu zaman Məfzəl bizə tərəf gəlib işin nə yerdə olduğu haqda maraqlanmağa başladı. O bizimlə bir qədər söhbət etdikdən

sonra hər ikimizi evinə də'vət etdi. Evinə getdikdə dörd yüz dirhəm gətirib aramızdakı narazılığı həll etdi və razı qaldığımızı soruşduqda biz də tam razı qaldığımızı iqrar etdik. Məfzəl üzünü bizə tutub dedi: Sizə verdiyim pullar mənim öz pullarım deyil. Onları mənə imam Sadiq (ə) həvalə edib ki, mö'minlər arasında narazılıq yarandığı zaman bu pullardan məsələni həll etmək üçün istifadə edim.

2. Bildiyimiz kimi yalan ən böyük günahlardan biri hesab olunmuş və Qur'ani-Kərimin bir çox ayə və nəql olunmuş onlarla hədis və rəvayətlərdə müsəlmanlara bu çirkin işdən çəkinmələrinə əmr edilmişdir.

Lakin bə'zi hallarda yalan danışmaqla müsəlmanlar arasında yaranmış ixtilaf və qarşıdurmaları həll etmək və bu kimi hallarda yalan danışmaq zəruri hala çevrilir. İmam Sadiq (ə) bu barədə buyurur: İki nəfər müsəlman şəxsin arasını düzəldən şəxs heç də yalançı deyil. (Yə'ni, onların arasını düzəldərkən yalan danışmış olarsa, onu yalançı hesab etmək olmaz).

İmam Sadiq (ə) bu sözləri öz səhabələrindən birinə tövsiyə etmiş və onu digər iki nəfərin arasını düzəltməyə göndərmişdir. Həmin şəxs imam Sadiq (ə)-dan özündən də bə'zi şeyləri əlavə etdikdə, bunun yalan olub-olmadığını soruşur. İmam Sadiq (ə) cavabında buyurur: Xeyr! Sənin niyyətin onların arasını düzəltmək olduğu üçün söyləyəcəyiniz şeylər heç də yalan deyil.

YETİM VƏ KİMSƏSİZLƏRƏ QAYĞI GÖSTƏRMƏK

Mö'minlərə sevinc bəxş etməklə yanaşı, islam dininin tövsiyə etdiyi xeyirxah işlərdən biri də yetim və kimsəsizlərin qayğısına qalmaq və onları himayəyə götürməkdir. Ata-anasını itirmiş kimsəsiz uşaqların qayğısına qalan müqəddəs islam dini bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş və müsəlmanlara valideyn himayəsindən məhrum qalan uşaqlara qarşı qayğıkeş olmalarını və onlara nəvaziş göstərmələrini tövsiyə etmişdir. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə Peyğəmbərə (s) xitab edərək buyurur: «Məgər o səni yetim ikən tapıb sığınacaq vermədimi?!». (Zuha-6)

Sonra Peyğəmbərə (s) tövsiyə edərək buyurur:

«Elə isə yetimə zülm etmə!» (Zuha-9)

Bildiyimiz kimi, Peyğəmbər (s) dünyaya gəldiyi ilk gündən e'tibarən ata qayğısından məhrum qalmış və kiçik yaşlarından anasını itirərək yetimlik acısını dadmışdır. O həzrət (s) yetim uşaqlara qarşı mehriban olmaqla yanaşı, onlara qayğı göstərər və müsəlmanlara kimsəsiz uşaqları öz himayələrinə almalarını və imkan daxilində onların məişətlərini tə'min etmələrini tövsiyə edərdi. Bu haqda buyurardı: Allahın ən sevdiyi ev, o evdir ki, orada yetim bir uşaq hörmət və nəvazişlə yaşamış olsun. Yetim uşaqlara qarşı olduqca mehriban ol və bil ki, hər nə əksən, onu da biçərsən.

O Həzrət yenə də buyurur: Cənnətdə [olduqca gözəl] bir saray vardır. Ora fərəh və şadlıq adı ilə tanınmışdır. Oraya daxil olan şəxslər yalnız mö'minlərin yetim uşaqlarına sevinc bəxş edən şəxslər olacaqdır. Üç nəfər yetim uşağı öz himayəsinə alan şəxs sanki gündüzlər oruc tutub, gecələri ibadətlə keçirmiş və səhərdən axşamədək Allah yolunda cihad etmişdir. (Sonra iki orta barmaqlarına işarə edib buyurdu): Bunlar iki bacı olduqları kimi, qiyamət günü mən də onunla cənnətdə qardaş olacağam.

Diqqət yetirmək lazımdır ki, yetim uşaqların himayə və tə'minatı islam dinində böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün vergi olaraq zəkatın bir hissəsi məhz yetim və kimsəsizlərə aid edilmişdir. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə xeyirxah işlərdən biri yetim və yaxın qohum-əqrəbaya maddi yardım göstərilməsi olduğunu bildirir. Bir şərtlə ki, bu yardım yalnız Allahın razılığı xatirinə olmalı və başqa heç bir məqsəd nəzərdə tutulmamalıdır.

Xeyirxahlıq ona deyər ki, insan Allaha xatir öz var-dövlətindən yetim uşaqlar və ehtiyacı olan yaxın qohum-əqrəbalarına sərf etmiş olsun.

Qur'ani-Kərim üç gün ardıcıl olaraq ailəsinin iftar yeməyini yoxsul bir kimsəyə verən Əli (ə)-in belə bir xeyirxah və insanpərvər əməlini bu gözəl ifadələrlə vəsf edir:

«Onlar öz iştahaları çəkdiyi, özləri yemək istədikləri halda [və ya Allah rizasını qazanmaq uğrunda] yeməyi yoxsula, yetimə və əsirə yedirdilər.

[Və sonra da yedirdikləri kimsələrə belə deyər]: Biz sizi ancaq Allah rizasından ötrü yedirdik. Biz sizdən [bu ehsan müqabilində] nə bir mükafat, nə də bir təşəkkür istəyirik». (Dəhr 8-9)

Bu səbəbdən də yetim və kimsəsiz uşaqların məişətlərinin tə'min olunması hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ictimai vəzifələrdən biri hesab olunur. Lakin onların maddi tə'minatlarını aradan qaldırmaqla üzərinə düşən məs'uliyətin öhdəsindən gəldiyini hesab etməməlidir. Belə ki, maddi ehtiyaclarının ödənilməsi ilə yanaşı, ata-ana nəvazişinə, mehr-məhəbbətə də ehtiyacları vardır. Bu səbəbdən də onlarla güləruz və mehribanlıqla davranmalı və valideyn nəvazişindən məhrum olduqlarını hiss etməmələrinə çalışmalıdır. Bir qədər əvvəl qeyd olunan ayədə biz «Elə isə yetimə zülm etmə» — əmr olunduğunun şahidi oluruq. Deməli, yetim və kimsəsiz uşaqların maddi tə'minatı əsas şərt deyil. Bununla yanaşı onlara nəvaziş göstərən köməklərini də almaq lazımdır.

Qur'ani-Kərimin başqa bir ayəsində buyurulur:

«Xeyr! [Belə deməyin]. Doğrusu siz özünüz yetimə hörmət etməirsiniz [yetimin haqqını vermirsiniz].

Bir-birinizi yoxsulu yedirtməyə rəğbətləndirmirsiniz». (Fəcr 17-18)

Göründüyü kimi, birinci ayədə yetim və kimsəsizlərin nəvaziş olunmasına xüsusi əhəmiyyət verilir. Belə ki, bə'zən valideyn nəvazişindən məhrum olan şəxslər onlardan kifayət qədər irs apardığı üçün heç bir maddi yardıma ehtiyac duymurlar. Onların ehtiyac duyduqları yeganə şey, başqalarının onlara qarşı münasib rəftarı və gözəl davranışdır. İkinci ayədə isə söhbət yoxsullardan gətirdiyi zaman onlara göstərilən mehr və məhəbbətin kifayət etmədiyinə işarə olunur. Çünki onlara maddi yardımın göstərilməsi hər şeydən mühüm və önəmlidir.

Maun surəsinin 1-3-cü ayələrində bu məsələyə işarə olunaraq deyilir:

«[Ya Peyğəmbər!] Dini [haqq-hesab gününü] yalan hesab edəni [Əbu Cəhli] gördünmü?

O elə adamdır ki, yetimi itələyib qovar [haqqını verməz];

Və [xalqı] yoxsulu yedirtməyə rəğbətləndirməz [nə özü fəqiri yedirdər, nə də özgəsini qoyar]».

Göründüyü kimi, burada da yetim və kimsəsizlərin qovulmalarına, yoxsul və fəqirlərin isə maddi yardımdan məhrum olmalarına toxunulur. Diqqət yetirmək lazımdır ki, yetim və kimsəsizlərin, o cümlədən yoxsul və fəqirlərin maddi və mə'nəvi yardımdan məhrum olmaları dini nöqtəyi-nəzərdən küfr və dinin özünün təkzib olunması hesab olunur.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə də müsəlmanlara yetim və yoxsullara maddi və mə'nəvi dayaq olmağa xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Allah-taala mehribançılıqla yetim bir uşağın başını sıgallayan şəxsin əməl dəftərinə əlinin altındakı tükün sayı qədər savab yazar.

Peyğəmbərin (s) səhəbələrindən biri deyir: Bir gün Peyğəmbərin (s) yanında oturmuşduq. Bir oğlan uşağı Peyğəmbərin (s) yanına gəlib dedi: Atam vəfat etmiş, anam, mən və bacım yoxsulluq içində yaşayırıq. Allahın sənə bəxş etdiyi şeylərdən bizə də ehsan et ki, sənə Öz tükənməz ne'mətlərindən razı qaldığın qədər əta etsin. Peyğəmbər (s) üzünü oğlana tutub buyurdu: Necə də gözəl sözlər dedin. Sonra Bilal çağırılıb buyurdu: Evdə olanlardan bu oğlan üçün gətir. Bilal evdən cəmi iyirmi bir dənə xurma gətirir və onları Peyğəmbərə (s) verir. Peyğəmbər (s) onları oğlana verib buyurdu: Yeddisi sənə, yeddisi ananın, yeddisi də bacının olsun. Orada olanlardan Məaz ibn Cəbəl adlı şəxs ayağa qalxıb oğlanın başına sığal çəkib dedi: Allah-taala səni atanın yerinə layiqli bir şəxs etsin. (Oğlanın atası mühacirlərdən idi). Peyğəmbər (s) üzünü Məaza tutub soruşdu: Bunu etməkdə məqsədin nə idi? Dedi: Heç, sadəcə olaraq ona mehribanlıq göstərmək istədim. Peyğəmbər (s) buyurdu: Sizlərdən hər hansı biriniz mehribanlıqla yetim və kimsəsiz uşaqları nəvaziş edib başına sığal çəkərsə, Allah-taala əlinizin altındakı tükün sayı qədər məqamınızı ucaldar və bütün pislikləri sizlərdən uzaq edər.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: Yetim bir uşaq ağladığı zaman Allah-taalanın ərşi lərzəyə gələr və Ondan belə bir xitab olunur: Kiçik yaşında ata-anasını aldığı bəndəmi kim ağlatmışdır? And olsun izzəti-cəlalıma, uşağı sakit edən şəxsə cənnəti vacib edəcəyəm.

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Bir şəxs özünün daş qəlbliyi və rəhimsizliyi Peyğəmbərə (s) şikayətlənir. Peyğəmbər (s) onu axıradək təmkinlə dinlədikdən sonra buyurdu: Qəlbini yumşalmasını və hacətinin rəva olmasını istəyirsənsə, yetim və kimsəsizlərə mehribanlıq et! Onların başlarına sığal çəkib nəvaziş et. Öz yeməyindən onlara da yedizdir. Belə etsən, həm qəlbini yumşalar, həm də istəyinə çatarsan.

İndi isə mə'sum imamlardan birinin həyatına nəzər salaq:

Həzrət Əli ibn Əbi Talib (ə) öz xəlifəliyi dövründə günlərin bir günü küçədə zəhmətlə su daşıyan bir qadınla rastlaşır. Əli (ə) kömək məqsədilə qadına yaxınlaşıb su dolçasını alıb onun evinə gətirir. Yolda qadının güzəranı ilə maraqlanır və ailəsinin hansı vəziyyətdə olduğu haqda soruşur. Qadın Əli (ə)-ı tanımadığı üçün deyir: Əli ibn Əbi Talib ərimi sərhəd məntəqlərini qorumaq üçün göndərdi və orada qətlə yetirildi. Əli uşaqlarımı yetim qoydu. Bunun üçün də uşaqlarımın və özümün təminatımı ödəyim deyər, başqalarına xidmətçilik etməli oluram.

Həzrət Əli (ə) bir söz deməyib suyu qadının evinə gətirib öz evinə qayıtdı. Lakin iztirab və nigarançılıq hissi onu rahat buraxmadı. Beləliklə, gecəni səhərədək oyaq qaldı. Həmin günün səhəri bir bağlama yemək hazırlayıb qadının evinə gətirdi. Həzrət Əli (ə) yolda səhəbələrdən bir neçəsi ilə rastlaşır və onlar bağlamayı onun əvəzinə həmin evə aparmalarını istəyirlər. Lakin Əli (ə) onlara cavab verərək buyurur: Qiyamət günü mənə günahlarımı kim öz üzərinə götürəcək? Əli (ə) nəhayət həmin dul qadının evinə çatır və qapını döyür. Qadın içəridən səslənərək — kimdir? — deyər soruşur. Əli (ə) cavab verir: Dünən sənə su dolçasını evinə gətirən şəxsəm. Qapını aç, uşaqların üçün bir qədər yemək gətirmişəm. Qadın qapını açıb dedi: Allah səndən razı olsun və mənə Əli ibn Əbi Talibin arasında Özü qəzavət etsin. Əli (ə) içeri daxil olub buyurdu: Savab bir iş görmək istəyirəm. Bu iki işdən birini seç, ya mən uşaqlarını saxlayım, sən isə buğda üydüb çörək bişir, ya da uşaqları sən saxla, mən buğdanı üydüb çörəyi bişirim. Qadın dedi: Yəqin ki, çörəyi mən səndən yaxşı bişirərəm. Elə isə uşaqlardan muğayat ol. Qadın buğdanı üydüb xəmir yoğurduğu zaman Əli (ə) gətirdiyi ətdən bir qədər bişirib uşaqları yedizdirməyə başladı. O, hər bir tikəni uşaqların ağızına qoyduğu

zaman deyirdi: Oğul! Əli sizi çətinliyə saldığı üçün onu bağışlayın. Xəmir hazır olduğu zaman qadın səsləndi: Ey Allah bəndəsi, təndiri qala ki, çörək bişirim. Əli (ə) təndiri qalayıb üzünü şö'lələnən oda yaxınlaşdırıb buyurdu: Əli, dad alovun dadını! Bu, dul qadınların və yetim uşaqların haqqını ödəməyən şəxsin cəzasıdır.

Elə bu zaman yaxın bir qonşu, qadının həyətinə daxil olub Əli (ə)-ı görçək tanıdı və üzünü qadına tutub dedi: Vay sənin halına! Heç bilirsən kimi özünə xidmətçi tutmusan?! O, mö'minlərin əmiri Əli ibn Əbi Talib (ə)-dır. Qadın Əli (ə)-ı tanıdıqdan sonra tələm-tələsik ona tərəf gəlib dedi: Xəcalətliyəm, ey Əmirəl-mö'minin! İmam cavabında buyurdu: Xəcalətə qalsa haqqınızı ödəmədiyim üçün sizin yanınızda xəcalətli olan mənəm.

Bura qədər dediklərimiz yetim və kimsəsizlərin hüquqlarının qorunmasına dair mö'minlərin üzərinə düşən məs'uliyət və vəzifələrə dəlalət edirdi. Cəmiyyətdə yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün müqəddəs islam dini var-dövlət sahiblərinə müəyyən vəzifələr tə'yin etmişdir. «Zəkat» adlanan dini verginin vaxtlı-vaxtında ödənilməsi bu məsələnin həllinə xidmət edir. Hətta Qur'ani-Kərimin iki ayəsində bu xislət mö'min və pərhiszkarların xüsusiyyətlərindən biri kimi göstərilir. «Zariyat» surəsinin 19-cu ayəsində deyilir:

«Mallarında da dilənçinin və [abrına qısılib dilənməyən] yoxsul haqqı [payı] var idi [şəriətə müvafiq olaraq var-dövlətlərinin müəyyən hissəsini ehtiyacı olanlara paylayırdılar]».

«Məaric» surəsinin 24-25-ci ayələrində Allah-taala həqiqi namaz qılanların xüsusiyyətlərini vəsf edərkən buyurur:

«O kəslər ki, onların mallarında müəyyən bir haqq [pay] vardır.

Dilənən və [hər şeydən] məhrum olan [lakin abrına qısılib dilənməyən] kimsə üçün».

Hər iki ayədən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, yoxsul və imkansızlara maddi yardımın göstərilməsi hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ictimai vəzifədir. Ayələrdə istifadə olunan «haqq» kəlməsi yoxsul və maddi imkanı olmayan şəxslərə dəlalət edir. Yə'ni, var-dövlət sahibi olan hər bir müsəlman malının bir hissəsinin ona aid olmadığını və sözün əsl mə'nasında bunu yoxsullara ödəməli olduğunu Allah tərəfindən ona verilmiş bir əmanət hesab etməlidir. O, malının müəyyən bir hissəsini yoxsullara verdikdə əmanəti öz sahibinə çatdırmış olur və bütün bunlarla yanaşı o, kimsəyə minnət qoymamalıdır.

Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində yoxsullara maddi yardım etdikdən sonra onlara minnət qoyulmaması tə'kid edilərək iman sahiblərinə bununla öz əməllərini batil etməmələrinə ciddi xəbərdarlıq olunur. «Bəqərə» surəsinin 264-cü ayəsini buna misal çəkmək olar:

«Ey iman gətirənlər! Sədəqələrinizi malını riyakarlıqla [özünü xalqa göstərmək üçün] sərf edən, Allaha və axirət gününə inanmayan şəxs kimi, minnət qoymaq və əziyyət verməklə puça çıxarmayın...»

XƏSTƏLƏRLƏ GÖRÜŞ

Xəstələrin görüşünə gedib onların qəblərinə sevinc bəxş etmək islam dininin müsəlmanlara tövsiyə etdiyi digər əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri hesab olunur.

Bu dərsimizdə xəstələrin görüşünə getməyin zəruriliyi və onların qəblərinə sevinc bəxş etmək haqda söhbət açacağıq.

Haqqında söhbət açacağımız şey ilk növbədə islam dininin bu məsələyə olan baxışı, müsəlmanların bu xeyirxah işə necə sövq olunmaları və bütün bunlarla yanaşı görüşə gedərkən hansı şərtlərə riayət olunmasıdır.

İslam nöqteyi-nəzərindən xəstələrlə görüşə getmək hər bir müsəlmanın üzərinə düşən və olduqca əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir.

Əvvəlki dərsimizdə qeyd etdik ki, başqalarının haqqı hesab etdiyimiz hər hansı bir məslədə onun [yə'ni haqqın] öz sahibinə çatdırılması hər bir müsəlmanın bir növ üzərinə düşən vəzifəsidir. Başqa sözlə desək, hər bir şəxs üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən gəlməklə əmanəti öz sahibinə çatdırmış və əhdə vəfa etmiş olur. Bunu da qeyd etdik ki, bu kimi məsələlərdə yardım etmiş şəxs, kimsənin boynuna minnət qoymamalı və onlardan təşəkkür etmələrini gözləməməlidir. Bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə rəvayətə diqqət yetirin. Peyğəmbər (s) buyurur: Hər bir müsəlmanın digər müsəlman üzərində olan haqqı bundan ibarətdir ki, görüşdüyü zaman onlarla salamlaşsın, xəstə olduğu zaman görüşünə getsin və dünyasını dəyişdikdə dəfn mərasimində iştirak etsin.

Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: Hər bir müsəlmanın müsəlman qardaşının üzərində otuz haqqı vardır. O, üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirməyincə və ya müsəlman qardaşı onu bağışlamayınca (haqqını halal etməyincə) böyük məs'uliyət daşıyır. (Müsəlmanın üzərinə düşən otuz vəzifədən biri də) müsəlman qardaşı xəstələndiyi zaman onun görüşünə getməsidir.

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən olan Məəlla ibn Xənisə deyir: İmam Baqir (ə)-dan müsəlmanın öz müsəlman qardaşının üzərində nə kimi haqqı olduğu haqda soruşdum. Buyurdu: Hər bir müsəlmanın öz müsəlman qardaşının üzərində yeddi haqqı vardır. Onların hər birini yerinə yetirmək onun üçün vacib və zəruridir. O, öz müsəlman qardaşının hər hansı bir haqqını tapdaladıqda (yə'ni, üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən gəlmədikdə) Allahın bəndəliyindən xaric olur və Allah-taala onun bəndəliyindən heç bir bəhrə əldə etmir (yə'ni, sanki o, Allaha bəndəlik etməmişdir). Sonra mən imam Sadiq (ə)-dan o yeddi haqqın nədən ibarət olduğunu soruşdum. Buyurdu: Ey Məəlla! Mən sənə üçün çox narahatam. Qorxuram onları sənə deyim və sən də onları bilə-bilə əməl etməyib başqalarının haqqını tapdalamış olasan. Məəlla deyir: Heyrətə gəldiyimdən nə edəcəyimi bilməyib dedim: (La hövlə vəla quvvətə illa billah) — Allahdan böyük qüdrət sahibi yoxdur. Sonra imam Sadiq (ə) üzünü mənə tutub buyurdu: Onlardan ən sadəsi bundan ibarətdir ki, özün üçün istədiyən hər bir şeyi öz müsəlman qardaşın üçün də istəyəsən və özünə rəva bilmədiyən şeyləri onlara da rəva bilməyəsən... Sonuncu, yeddinci haqqı isə odur ki, and içdiyən zaman [inanıb] andını, evinə çağırdığın zaman isə də'vətini qəbul edəsən. Xəstə olduğu zaman görüşünə, vəfat etdiyi zaman isə dəfn mərasiminə gedəsən. Həmçinin bir şeyə ehtiyacı olduğunu bildikdə onun üçün əlindən gələni edəsən və öz ehtiyacını sənə deməsinə vadar etməyəsən...

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən olan Muaviyə ibn Vəhəb deyir: İmam Sadiq (ə)-dan bizimlə dostlar, qohum-əqrəba və gediş-gəliş etdiyimiz qonşular arasında mövcud olan əlaqələrin necə olmasını soruşdum. Buyurdu: Əmanətlərini onların özlərinə qaytarın və onların yolunda şəhid olmağa hazır olun. İstər onların xeyirinə olsun, istərsə də zərərlərinə, xəstələrinin görüşünə gedin və vəfat etdikləri zaman dəfn mərasimlərində iştirak edin.

Yuxarıda qeyd olunan rəvayətlərdən belə mə'lum olur ki, mö'minlər öz xəstə müsəlman qardaşının görüşünə getməklə sözün əsl mə'nasında üzərlərinə düşən ilahi vəzifənin öhdəsindən layiqincə gəlmiş olurlar. Onlar belə bir xeyirxah işləri ilə həm müsəlman qardaşlarının qəlbinə sevinc bəxş etmiş olur, həm də özlərində rahatlıq hiss edirlər. Çünki onlar üzərlərinə düşən vəzifəni yerinə yetirməklə Allahın razılığını qazanmış olurlar. Allahın razılığını qazanan şəxslər isə böyük savab və mükafata [əbədi cənnətə] nail olurlar. Bu haqda isə bir qədər sonra söhbət açacağıq.

MÜSƏLMANLARIN XƏSTƏLƏRİN GÖRÜŞÜNƏ GETMƏLƏRİNƏ SÖVQ OLUNMALARI

Bunun hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ilahi və dini vəzifə olduğunu bəyan etdikdən sonra, nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə müxtəlif üsullarla bu xeyirxah işə sövq olunduqlarına toxunulur. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Müsəlman bir şəxs öz xəstə müsəlman qardaşının görüşünə getdiyi zaman Allah-taala tərəfindən ona belə bir xitab olunur: Cənnətin uca məqamlarından birinə nail oldun. [Bu xeyirxah işinlə] həm özünü, həm də müsəlman qardaşını pak və rahat etdin (yə'ni, günahlarını yudun).

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Səhər çağı xəstə müsəlman qardaşının görüşünə gedən mö'minləri yetmiş min mələk müşayiət edir. O, xəstənin yanında bir qədər oturarsa, Allahın rəhməti onun üçün nazil olar və mələklər axşamədək Allahdan onun bağışlanmasını diləyirlər. Əgər axşam çağı xəstənin görüşünə gedərsə, mələklər səhərədək Allahdan onun bağışlanmasını diləyirlər.

Qiyamət günü Allah-taala Öz bəndələrindən birini danlayıb deyər: Ey bəndəm! Nə üçün xəstələndiyim zaman məni yoluxmağa gəlmədin? O deyər: İlahi! Sən aləmlərin Rəbbi, pak və münəzzəhsən. Eyb və nöqsandan uzaq olduğun bir halda ağrı və xəstəliyə tutularsanmı? Allah-taala buyurur: Filan mö'min qardaşın xəstələndiyi zaman onun görüşünə getmədin. And olsun izzətçələlimə, əgər onun görüşünə getsəydin, Məni orada görürdün. Bəndəmin xatiri əziz olduğu üçün Mən sənə istək və həcətini yerinə yetirərdim. Mən bağışlayan və rəhm edən Allaham.

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: Həzrət Musa (ə) öz münacatlarının birində Allah-taaladan soruşdu: İlahi! Xəstə bir şəxsin görüşünə gedən bəndələrini necə mükafatlandırırısan? Allah-taala belə buyurdu: Bir mələk ayıraram ki, qəbirdən məhşərə qədər ona baş çəkib halını soruşar.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Hər kəs Allaha xatir (Onun razılığını əldə etmək üçün) xəstələrin görüşünə gedərsə, Allah-taala xəstənin onun üçün etdiyi bütün duaları qəbul edir.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, vaxtaşırı xəstələrin görüşünə gedib onların qəlblərinə sevinc bəxş etmək Allahın razılığına, mələklərin Allahdan həmin şəxsin bağışlanmasını diləmələrinə, bu xeyirxah insanların əbədi cənnətə daxil olmalarına və nəhayət xəstələrin mə'nəvi rahatlıqlarına səbəb olur.

GÖRÜŞ ZAMANI RIAYƏT OLUNMASI LAZIM OLAN ŞƏRTLƏR

Bütün ictimai münasibətlərdə olduğu kimi xəstələrin görüşünə getdikdə müəyyən şərtlərə riayət etmək lazımdır:

1. Hədiyyə;

Xəstələrin görüşünə gedilən zaman tövsiyə olunan şərtlərdən biri də hədiyyələrin aparılmasıdır.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Hər bir şəxs özünün sevdiyi yeməklərdən xəstələrə də verərsə, Allah-taala cənnətin [tükənməz] meyvələrini onun ixtiyarına qoyar.

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən biri deyir: Dostlarımızdan biri xəstələnmişdi. Ona baş çəkməyə gedərkən yolda imam Sadiq (ə) ilə qarşılaşdıq. Bizi gördükdə hara getdiyimizi soruşdu. Dedik: Xəstə dostumuzu görməyə gedirik. Buyurdu: Onun üçün alma, heyva, üzüm və ya ətir almırsınız mı? Dedik: Xeyr. Buyurdu: Məgər bilmirsiniz ki, xəstənin qəlbi onun yanına gətirilən hədiyyələrlə təskinlik tapır?

2. Xəstənin yanında mümkün qədər az oturulmalı və onun rahatlığı pozulmamalıdır;

Xəstələr ağrı və narahatçılıq keçirdikləri üçün istirahət və təkliyə çox ehtiyac duyurlar. Yanlarında çox oturub vaxtlarını almaq isə təbii ki, onların narahatçılıqlarına səbəb olur. Bu səbəbdən də Peyğəmbər (s) bu məsələyə tövsiyə edərək buyurur: Ən gözəl görüş, qısa və az müddətli olan görüşlərdir.

Başqa bir yerdə buyurur: Xəstənin yanında dəvə yerə çökən qədər (yə'ni çox az müddətdə) oturun.

Əli (ə) buyurur: Xəstə yanına gedən şəxslərin ən çox savaba nail olanı o kəslərdir ki, onun yanında çox az oturmuş olsunlar. Xəstə özü çox oturmağını istədikdə xahişini qəbul edib bir qədər də onunla həmsöhbət və həmdərd olmaq lazımdır.

3. Xəstələrin halını soruşub onlar üçün dua etmək;

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Xəstələrin görüşünə getdiyiniz zaman əlinizi onların üzərinə qoyub səhhetini və gecəni sübhədək necə yatdıqlarını xəbər alın. İstər gəldikdə, istərsə də ayrılıb gəldikdə əl-ələ verib onlarla salamlaşın.

Xəstələrinizi vaxtaşırı yoxlayıb onlar üçün dua edərək, deyin: İlahi! Onu dərd və bələdan uzaq et və Özün ona şəfa, sağlamlıq bəxş et.

4. Xəstələrə ürək-dirək verib onların ruhiyyələrinin qaldırılması;

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Xəstələrin görüşünə getdiyiniz zaman onlara ürək-dirək verib sağalmağına ümidvar edin. Bu heç nəyi dəyişməsə də onlarda ruhi arxayınçılığa səbəb olur.

5. Ev sahibindən təm-təraqlı süfrə açmasını gözləməməli, əksinə, onları imkan daxilində bu işdən çəkəndirməyə çalışmaq lazımdır.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Peyğəmbər (s) mö'minlərə xəstələrin yanında yeyib-içməyi qadağan edər və bunun onları savabdan məhrum etdiyini bildirərdi.

MÜSƏLMANLARIN SEVİNC VƏ KƏDƏRİNƏ ŞƏRİK OLMAQ

Mö'minlər öz sevinclərini bir-biri ilə bölüşdükdükləri kimi, qarşılaşdıqları çətinliklərin aradan qaldırılmasında, dərd-qəmlərində də bir-biri ilə həmrə'y və şərik olmalıdırlar.

Ümumiyyətlə həqiqi dostluq və qardaşlıq yalnız o zaman özünü büruzə verir ki, müsəlman bir şəxs öz müsəlman qardaşının sevincində sevinc və fərəh, dərd-qəmində isə kədər hissi keçirmiş olsun. Əvvəlki dərsimizdə işarə etdiyimiz kimi belə bir gözəl xüsusiyyət mö'minlərin qəlblərinə sevinc və şadlıq gətirir.

Həyatımızda sevinc və kədərə səbəb olan bir çox hadisələr baş verir. Bu kimi hallarda adətən başqalarının bizimlə həmrə'y və şərik olmasını istəyirik. Çünki onların sevinc və kədərində şərik olmaları bizə mə'nəvi rahatlıq verir. Bu səbəbdən də başqalarının bizim sevinc və kədərində şərik olmalarını istədiyimiz kimi, biz də onlara qarşı həmin münasibətdə olmalıyıq. Yə'ni, sevinclərində şad, qəm-qüssələrində isə kədərli olmalıyıq. Ümumiyyətlə birtərəfli münasibətin müsbət nəticə verməsi qeyri-mümkündür. Çünki biz başqalarından bu kimi münasibət gözlədiyimiz kimi, onlar da bizdən qayğı və mərhəmət umur, qarşılıqlı münasibətlər onlara da belə tə'sir bağışlayır.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə müsəlmanların qarşılıqlı münasibətləri, onların bir-birinin qayğılarına qalmaları «uxuvvət»—yə'ni, qardaşlıq adlandırılır. Həyatın bütün sahələrində ədalət və bərabərlik əsas me'yar götürüldüyü kimi, müsəlmanlar bir-birinin sevinc və kədərində də bu me'yarı əsas tutmalı və aralarındakı qardaşlıq əlaqələrini daha da gücləndirməlidirlər.

Burada iki mühüm mətləbə işarə etmək yerinə düşərdi:

1. Də'vəti qəbul etmək;

Hər bir müsəlmanın üzərinə düşən vəzifələrdən biri də müsəlman qardaşının də'vətini qəbul etməsidir. Nəql olunmuş rəvayətlərdə müsəlmanların bir-birinin də'vətini qəbul etmələri «haqq» adlandırılır. İmam Cə'fər Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Müsəlman bir şəxsin üzərinə düşən vəzifələrdən biri də müsəlman qardaşı də'vət etdiyi zaman onun də'vətini qəbul etməsidir».

Başqa bir rəvayətdə isə də'vətin qəbul olunmaması müsəlman qardaşına qarşı cəfa və hörmətsizlik kimi göstərilir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) atasından Peyğəmbərin (s) buyuruqlarından birini nəql edərək deyir: «Bu üç şey [müsəlmana qarşı] cəfa və hörmətsizlik hesab olunur: Də'vəti qəbul etməmək və ya qəbul edib süfrədən bir şey yeməmək.....»

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Hər bir mö'min şəxsin üzərinə düşən vacib vəzifələrdən biri də müsəlman qardaşının də'vətini qəbul etməsidir».

Göründüyü kimi, nəql olunmuş rəvayətlərdə də'vətin qəbul olunmasının zəruriliyindən söhbət açılır. Çünki olunan də'vətlər müxtəlif məqsədlər daşıya bilər. O cümlədən borc istəmək, əmanət vermək və ya hər hansı bir əşyanı müvəqqəti istifadə üçün təhvil alınmasını buna misal göstərmək olar. Lakin bir çox hallarda təşkil olunan ziyafətlər və bu ziyafətlərdə iştirak etmək nəzərdə tutulur. Təbii ki, bir şəxs qonaqlıq təşkil etdiyi zaman özünü zəhmətə salır və nəzərdə tutduğu şəxslərin sayına müvafiq olaraq müəyyən qədər xərc çəkməli olur. Bir sözlə o, də'vət etdiyi şəxslərin məclisdə iştirak edəcəyini nəzərə alıb lazımı tedarük görür. Də'vət olunan şəxslərin məclisdə iştirak etmələri bir tərəfdən ev sahibinin sevincinə, digər tərəfdən isə ona göstərilən hörmət və qayğıya dəlalət edir. Bunun üçün də həm mö'min bir şəxsin sevinci, həm də qarşılıqlı hörmət və ehtiramın artması üçün üzürlü səbəblər istisna olmaqla ev sahibinin də'vəti qəbul olunmalıdır. Də'vətin qəbul olunmasının böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə özünü bir daha büruzə verir:

«Ümmətimin burada olan və olmayanlarına tövsiyə edirəm ki, müsəlman qardaşlarının də'vətini qəbul etsinlər. Aranızdakı məsafə beş mil olsa belə (bir mil=900 metr), də'vəti qəbul edib məclisdə iştirak edin. Çünki bu, dinin yarısidir».

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Də'vəti qəbul etməyən şəxs sanki Allahın və Peyğəmbərin (s) itaətindən çıxmışdır. Yalnız dövlətlilər iştirak etdikləri məclislərə edilən də'vətlərin qəbul olunması məkrüh və bəyənilməzdir».

Hədəsdə mö'minlərin də'vətinin qəbul olunmaması Allaha və Peyğəmbərə (s) itaətsizlik kimi qələmə verilir. Bunun isə mə'na və məfhumu bundan ibarətdir ki, mö'minlərin də'vətlərinin qəbul olunması eyni zamanda Allahın əmrinə itaət etmək deməkdir.

Peyğəmbərin (s) müsəlmanlara tövsiyə etdiyi şeylərdən biri də yalnız varlıların iştirak etdiyi məclislərdə iştirak etməməkdir. Belə ki, bəşəriyyətin son ilahi mənbəyi olan islam dini, maddi dəyərlər və insanların tutduqları dünyəvi mövqe baxımından bir-birinə fəxr etmələrini qətiyyətlə rədd və batil hesab edir. Üstünlük me'yarı varsa, o da insanların təqva və mə'nəviyyətidir. Nə var-dövlət, nə də ad-san islam dinində insanlar üçün üstünlük me'yarı hesab olunmur.

Bütün bunları nəzərə alaraq, Peyğəmbər (s) məclislərə yoxsul təbəqənin də də'vət olunmasını tə'kid edir və səhabələrə var-dövlət, ad-san xatirinə təşkil olunan məclislərdə iştirak etməmələrini tapşırır.

Bir anlıq tarixə nəzər saldıqda, Peyğəmbərin (s) sadıq davamçıları olan Əhli-beytin (ə) bu məsələyə xüsusi diqqət yetirdiklərinin şahidi oluruq. Belə ki, Əli (ə) Bəsrə valisinin (Osman ibn Huneyf) belə bir qonaqlığa də'vət olunduğunu və onun bu də'vəti qəbul etdiyini eşitdikdə bərk narahat olur və göndərdiyi məktubda ona ciddi xəbərdarlıq edərək buyurur: «Ey Huneyfin oğlu! Eşitdim Bəsrə gəncləri səni ziyafətə də'vət etmiş və orada müxtəlif çeşidli yeməklər tədarük görmüşlər. Güman etməzdim ki, fəqirləri qapısından qovan və yalnız oraya dövlətliyə üçün ziyafət təşkil edən şəxslərin də'vətini qəbul edəsən».

Bu haqda növbəti dərsimizdə söhbət açacağıq. Haqqında danışdığımız məsələ də'vətin qəbul olunmasıdır. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisə və Əli (ə)-in məktubuna işarə etməkdən məqsəd də'vətin qəbul olunmasının zəruriliyini göstərmək idi.

2. Başsağlığı vermək və dəfn mərasimində iştirak etmək:

Mö'minlərin üzərinə düşən vəzifələrdən biri də [müsəlman qardaşlarının] dəfn mərasimində iştirak etməkdən ibarətdir. Mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş rəvayətlərdə dəfn mərasimlərində iştirak etmək və dünyadan köçmüş şəxsin qohum-əqrəbasına başsağlığı vermək haqda dəyərli tövsiyə və məsləhətlər verilmişdir. Bu rəvayətlərin böyük bir hissəsi müsəlmanları dünyasını dəyişmiş şəxsin qüsl və kəfən edilib dəfn olunmasında yaxından iştirak etməyə sövq edir və onlara bu işin müqabilində böyük axirət mükafatına nail olacaqları müjdəsi verir. Belə ki, islam fiqhində bu kimi məsələlər «vacibi-kifayi» adlanır. Burada Əhli-beyt (ə) tərəfindən nəql olunmuş bir neçə rəvayəti gətirir və xahiş edirik ki, onların məzmununa bir qədər dərinə diqqət yetirəsiniz.

İmam Baqir (ə) buyurur: «Müsəlman bir şəxsin dəfn mərasimində iştirak edən şəxslər qiyamət günü dörd şəfaətə nail olurlar. O, dünyadan köçmüş şəxs üçün hər nə dua edərsə, mələk [ona] belə cavab verir: Dediklərin sənə də aid olsun».

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Kim müsəlman bir şəxsi qəbr evinə qədər müşayiət edərsə, Allah-taala yetmiş min mələyi onun ardınca göndərər və [qiyamət günü] qəbrdən çıxdıqda Allah-taaladan onun bağışlanmasını diləyərler».

«Mö'min bir şəxsin dəfn mərasimində iştirak edən şəxsin iyirmi beş böyük günahı bağışlanır».

İmam Sadiq (ə) özünün sadıq səhabələrindən olan Xeyseməyə tövsiyə edərək buyurur: «Ey Xeysemə! Dostlarımıza salam çatdır və onları O böyük Allahın haram etdiyi şeylərdən çəkinmələrini və dünyasını dəyişən müsəlman qardaşlarının dəfn mərasimlərində iştirak etmələrini tövsiyə et».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Mö'min bir şəxs öz mö'min qardaşına qüsl verib çevirdiyi zaman bu duanı edərsə, «İlahi! Bu mö'min bəndənin ruhunu bədənindən çıxarıb ruhu ilə bədəni arasında fasilə qərar verdin. Elə isə ona rəhm et və bağışla!» Allah-taala da onun bir illik böyük günahlarını bağışlayar».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Allah-taala bir mö'minə qüsl verib əmanətini qoruyan şəxsin günahlarını bağışlayar. İmam Sadiq (ə)-dan əmanət deyərək nəyi nəzərdə tutduğunu soruşduqda, buyurdu: «Onda gördüklərini başqalarına söyləməmək».

İmam Həsən Müctəbə (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Münafiq və ata-ananın üzünə ağ olan şəxslər istisna olmaqla, Allah-taala mö'min bir şəxsə meyit namazı qılan şəxslərə cənnəti vacib edər».

İmam Sadiq (ə) atasından və o da Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «[Müsəlmana] meyit namazı qılan şəxslərə yetmiş min mələk namaz qılar və Allah-taala onun günahlarını bağışlayıb əfv edər. Əgər dəfn olunmasını gözlərsə, atdığı hər addıma görə Ühdə dağı boyda savaba nail olar».

Müsəlmanların dəfn mərasimində iştirak etmək və bunun savab və fəzilətləri haqda nəql olunmuş rəvayətlərin bir qismi ilə tanış oldunuz. Bunu da bilməliyik ki, savab, görülən işin əhəmiyyəti müqabilində verilir. Bunun üçün də hər bir müsəlman gördüyü hər bir xeyirxah işin əhəmiyyətini dərk edib, onu Allaha xatir və məhz Onun razılığını əldə etmək üçün həyata keçirməlidir.

Müsəlmanların üzərinə düşən digər ilahi vəzifələrdən biri də dünyasını dəyişmiş mö'min qardaşlarını xoş xatirələrlə yad etmək, Allah-taaladan onun bağışlanmasını diləmək, vaxtaşırı qəbrini ziyarət etmək və yaxın qohum-əqrəbasına başsağlığı verməkdən ibarətdir.

Mə'sum imamlardan (ə) və Peyğəmbərdən (s) bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə rəvayətə diqqət yetirin. Peyğəmbər (s) buyurur: «Matəm sahiblərinə toxtaqlıq verən şəxslər onun özü qədər savab qazanar».

«Yaxınlarını itirmiş mö'min qardaşına toxtaqlıq verən şəxslərə Allah-taala qiyamət günü böyük mükafat verər».

Əli (ə) buyurur: «Allah-taala övladını itirmiş anaya toxtaqlıq verən şəxslərə pənah veriləcək yer olmayan zaman [qiyamət günü] Öz ərşinin kölgəsində sığınacaq verər».

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Dünyadan köçmüş [müsəlman bacı və qardaşlarınızın] qəbrlərini ziyarət edin. Çünki onlar sizin gəlişinizdən sevinəcəklər. Hər kimin hacət və diləyi olsa, ata-anasının qəbrlərini ziyarət etdikdən sonra Allah-taaladan dualarının qəbul olunmasını istəsin».

Rəvayətlərdən birində deyilir: «İmam Sadiq (ə)-ın səhabələrindən biri o həzrətdən soruşur: Valideyinlərimizin və qohum-əqrəbalarımızın qəbrlərini ziyarət etməyimizin onlara bir xeyiri varmı? İmam Sadiq (ə) həmin şəxsin cavabında buyurdu: «Bəli! Verilən hədiyyələr sizi sevindirdiyi kimi, sizin də onların qəbrlərini ziyarət etməyiniz onlara sevinc bəxş edir».

GÖRÜŞ VƏ QONAQLIQ

Mö'minlərin vaxtaşırı bir-birinin görüşünə gedib hal-əhval tutmaları islam dininin tövsiyə etdiyi digər ünsiyyət növlərindən biridir. Müsəlmanlar bir-birinə yaxın olduqları halda vaxtaşırı görüşüb hal-əhval tutmalı və gündəlik işlərində bir-biri ilə həmkarlıq etməyə çalışmalıdırlar. Çünki, fasilə düşdükdə dostluq əlaqələri getdikcə soyuyur, qəlblər bir-birindən uzaq düşür və nəhayət, ayrılıq onların arasında adi hala çevrilir. Dostlar bir-birindən uzaq məsafədə yaşadığıda isə məktub, telefon və sair vasitələrlə əlaqə saxlayaraq aralarındakı dostluq və səmimiyyətin daha da güclənməsinə çalışmalıdırlar. Müqəddəs islam dini dostluq və səmimiyyətə böyük əhəmiyyət verdiyi üçün bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməyə təkid etmiş, hətta müsəlmanların bir-birinin görüşünə getmələrini Allahın görüşünə getmək kimi qiymətləndirmişdir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Zəruri bir işi olmamasına baxmayaraq, mö'min qardaşının evinə gedərək onları ziyarət edən şəxs Allah zəvvarlarından (ziyarət edənlərdən) sayılır. Allah isə Öz zəvvarlarını daim əziz tutur».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Mö'min qardaşlarının evinə onları görmək üçün gedən şəxslərə Allah-taala belə xitab edər: Sən Mənim qonağım və Mənim ziyarətçimsən. Bunun üçün də səni Mən qarşılamalıyam. Mö'min qardaşına sevgi və məhəbbət göstərdiyin üçün bil ki, cənnəti sənə vacib etdim».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Allaha xatir mö'min qardaşlarının görüşünə gedən şəxslərə Allah tərəfindən belə bir xitab olunur: Mənim görüşümə gəldiyin üçün mükafatını da Mən verəcəyəm və Mən cənnətdən başqa sənə üçün heç nəyə razı deyiləm».

İmam Baqir (ə)-in Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi başqa bir hədisdə deyilir: «Allah-taala mələklərdən birini insan surətində yerə göndərir. O, qapının astanasında dayanmış bir şəxsdən soruşur: Bura gəlməkdən məqsədin nədir? Deyir: Məqsədim müsəlman qardaşımı görməkdir. Mələk dir daha soruşur: Yalnız onun görüşünə gəlmək? Şəxs deyir: Bəli, onu görməkdən savayı heç bir məqsədim yoxdur. Mələk deyir: Mən Allah tərəfindən göndərilmişəm. Allah-taala salam göndərir və cənnəti sənə vacib etdiyini bildirir. O deyir: Yalnız görüş məqsədilə müsəlman qardaşının evinə gedən şəxs təkəcə onu deyil, Məni də ziyarət etmiş kimidir və onun mükafatı Mənim öhdəmədir».

Nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərin bir-biri ilə görüşü böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün «Liqaullah — yə'ni, Allahla görüş adlandırılmışdır. Bununla yanaşı diqqəti cəlb edən başqa bir məsələyə toxunulmuşdur. O da mö'minlərin yalnız Allaha xatir bir-birinin görüşünə gedib mə'nəvi dəyərləri qoruyub saxlamalarıdır. Belə ki, ehtiyac üzündən müsəlman qardaşının görüşünə gedən hər hansı bir şəxs bunu Allaha xatir etdiyi və Onun razılığını qazanmaq istədiyini iddia etməməlidir.

Ümumiyyətlə bu kimi görüşlərdə heç bir mə'nəvi və əxlaqi dəyər görmək olmaz.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərin bir-biri ilə görüşlərinin bir çox müsbət tə'sir qoyduğu və mə'nəvi dəyərlərin güclənməsinə səbəb olduğu göstərilir.

İmam Sadiq (ə) bunu qəlbləri bir-birinə daha da yaxınlaşdıran vasitə hesab edərək buyurur:

«Qəlblərinizdə bir-birinizə sevgi və məhəbbət artsın deyə, vaxtaşırı bir-birinizin görüşünə gedin və məclislərinizdə bizim (Əhli-beytin) hədislərimizi nəql edin. Belə etsəniz, aranızdakı dostluq və səmimiyyət daha da artacaqdır. Hədislərimizi unutduqda isə haqdan uzaq düşüb fəlakətə sürüklənəcəksiniz. Mənəm sizin hidayətçiniz, hədislərimizi oxuyub onlara əməl edin».

İmam Baqir (ə) buyurur: «Bir-birinizin görüşünə getməyə tələsin. Çünki bu, biz Əhli-beytin adət-ən'ənəsinin davamına səbəb olur. Allah rəhmət etsin o kəslərə ki, daim bizim adət-ən'ənələrimizi yaşatmağa çalışsınlar».

Nəql olunmuş rəvayətlərdə diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də Əhli-beytin öz davamçılarına onların nəql etdikləri hədisləri bir-biri ilə görüşdükləri zaman xatırlamalarını tövsiyə etmələridir. Belə ki, bu hədisləri yaşatmaq onların arasındakı dostluq və səmimiyyəti daha da artırır, günahdan uzaqlaşdırıb hidayət olunmalarına böyük tə'sir göstərir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Mö'minlərin [vaxtaşırı] bir-biri ilə görüşmələri aralarındakı dostluq və səmimiyyətin daha da güclənməsinə səbəb olur».

Əli (ə) bu gözəl adət-ən'ənəni hər bir insan üçün böyük qənimət hesab edərək buyurur: «Dostlar az olsa belə, onlarla görüşmək böyük qənimətdir».

ZİYAFƏT (QONAQLIQ)

Yaxın dost və tanışlar görüşümüzə gəldikləri zaman imkan daxilində süfrə açıb onlara qonaqlıq vermək istəyirik. Vaxtaşırı bu kimi məclislərin təşkil olunması müsəlmanlar arasında dostluq və səmimiyyətin artmasına səbəb olur. Onlar hal-əhval tutub bir-birinin vəziyyətləri ilə maraqlanırlar. Bütün bunları nəzərə alaraq, Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) müsəlmanları bu xeyirxah işə də'vət edərək bu işlərin davam etdirilməsini tövsiyə etmişlər.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Qonaq gəlməyən evlərə mələklər də daxil olmaz».

«Qonaqlıq verməyən şəxslərin [malında, dövlətində] xeyir-bərəkət olmaz».

Peyğəmbər (s) qonaqdan (qonaq qəbul etməkdən) razı qalmayan və onları sevməyən şəxslərin Allahdan narazı qaldıqlarını hesab edir. Bu haqda buyurur: «Qonaq gəldikdə özünü çox zəhmətə salmayın ki, onlara qarşı qəlblərinizdə kin-küdurət yaratmış olarsınız. Qonaqdan narazı qalan şəxslər Allahdan narazı qalmış olarlar və kim Allahdan narazı qalsa, Allah da ondan narazı qalar».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Qonaq öz ruzisini özü ilə gətirir və gedərkən ev sahibinin günahlarını özü ilə aparır».

Əli (ə) buyurur: «Allah-taala bir şəxsi var-dövlət sahibi edərsə, qohum-əqrəbaya əl tutub onlara ziyafət verməlidir».

QONAQLIQDA RİAYƏT OLUNMASI LAZIM OLAN ŞƏRTLƏR

İslam nöqteyi-nəzərindən qonaqlıqda riayət olunması lazım olan müəyyən şərtlər vardır. Onlardan daha çox əhəmiyyət kəsb edən şərtlərdən bir neçəsini qeyd edirik:

1. Hər bir müsəlman təqvanı ən başlıca me'yar götürərək ziyafət və qonaqlıq verdikdə də bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməlidir. Belə ki, o, fasiq və günahkar şəxsləri öz məclisinə gətirməməli və eyni zamanda onların da də'vətini qəbul etməməlidir. Qonaqlığa çağırdığı şəxslər mö'min, pərhişkar və əməlisaleh şəxslər olmalıdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Pərhişkarlardan başqa bir kimsənin yeməyini yeməməli və onlardan savayı bir kimsə də sənə yeməyini yeməməlidir. Fasiq insanların verdiyi yeməkləri yeməyin».

«Allaha xatir sevdiyiniz şəxslərə yeyib-içdiyiniz şeylərdən qonaqlıq verin».

Digər me'yarlardan biri də əvvəlki dərslərimizdə qeyd etdiyimiz kimi, varlıların yoxsullardan üstün tutulmamasıdır.

2. Qonaqlığa də'vət etdikdə də adi halda olduğu kimi məclisdə iştirak edənlərin yoxsul və ya varlı olmalarına diqqət yetirilməməlidir. Əgər ev sahibi mö'min və təqvalı olarsa, onun varlı və ya yoxsul olmasına baxmayaraq də'vətini qəbul edib, təşkil etdiyi ziyafət məclisində iştirak etmək lazımdır. Nəql olunmuş rəvayətlərin birində deyilir: «Bir gün imam Həsən Müctəba (ə) bir məhəllədən keçərkən bir neçə yoxsul dilənçinin yolun kənarında yemək yediğini görür. Onlar imam Həsən (ə)-ı öz kasıb süfrələrinə də'vət edirlər. İmam (ə) onların də'vətini qəbul edib buyurur: «Bəli, Allah-taala lovğaları, özünü başqalarından üstün tutanları sevmir». O həzrət (ə) atından enib onlarla birlikdə yemək yeyir, sonra atına minib yoluna davam edir.

Yolun uzaqlığı da də'vətin qəbul olunması üçün bəhanə olmamalıdır. Əvvəlki dərslərimizdə qeyd etdik ki, Peyğəmbər (s) yolun və fasilənin uzaq olmasına baxmayaraq müsəlmanların də'vətinin qəbul olunmasına tə'kid etmişdir.

3. Qonaq məclisə daxil olarkən məclisin yuxarı başında və ən yaxşı yerdə oturmaq fikrində olmamalıdır. Təvazökarlıqla ev sahibinin göstərdiyi yerdə əyləşib başqalarını əziyyətə salmamalıdır.

4. Ev sahibi qonağa iş buyurmamalıdır. Qonaq hər hansı bir iş görmək istədikdə İmam Sadiq (ə) ona mane olar və həmin işi özü görüb buyurardı: «Peyğəmbər (s) qonağa iş buyurmağı qadağan etmişdir».

5. Ev sahibi özünü və ailə üzvlərini qonağa görə məşəqqətə salmamalıdır. Rəvayətlərdən birində deyilir: Bir şəxs Əli (ə)-ı evinə də'vət edir. O həzrət buyurur: «Də'vətini o zaman qəbul edərim ki, bu üç şərtə riayət etmiş olasan». Onların nədən ibarət olduğunu soruşduqda Əli (ə) buyurur: «Mənə görə nə eşikdən bir şey alacaqsan, nə bir şey ehtiyatda saxlayacaqsan və nə də ailəni məşəqqətə salacaqsan». Həmin şəxs razılığını bildirdikdə Əli (ə) onun də'vətini qəbul edir.

Ümumiyyətlə böyük xərc tələb edən ziyafət və qonaqlıqlar həqiqi dostluq və qardaşlıq prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edir. Çünki bu kimi qonaqlıqları təşkil etmək hər zaman hamıya müyəssər olmur. Bu isə onların utanıb xəcalet çəkməsinə səbəb olur. Nəticədə dostlar arasında soyuqluq yaranır və gediş-gəliş azalır. Bu kimi qonaqlıqların qoyduğu mənfi tə'sirlərdən biri də varlı təbəqə arasında rəqabətin yaranmasıdır. Belə ki, onlardan hər biri təşkil etdikləri məclislərin mümkün qədər təmtəraqlı və başqalarından daha rəngarəng olmasına can atır. Beləliklə, səmimiyyət və mehribançılıq vasitəsi olan qonaqlıq rəqabət və qarşıdurma amilinə çevrilir.

6. Ev sahibi hamıdan tez yeməyə başlamalı və hamıdan gec süfrədən çəkilməlidir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Peyğəmbər (s) süfrə başında məclis əhli özünü rahat hiss etsin deyə hamıdan tez yeməyə başlar və əlini hamıdan gec süfrədən çəkərdi ki, doymayanlar süfrədən uzaq düşməsinlər».

7. Ev sahibi qonağı qapıyacan ötürməli və ondan tez-tez gediş-gəliş etməsini xahiş etməlidir. Qonaq da öz növbəsində ev sahibindən icazə aldıqdan sonra getməli və oranı gülərüzlə tərk etməlidir.

SALAM

İnsanlar qədim zamanlardan bəri hansı millət və mədəniyyətə mənsub olmalarından asılı olmayaraq, bir-biri ilə görüşərkən sevinc, istək və rəğbətlerini bildirmək üçün özlərinə məxsus ünsiyyət formaları seçmiş, öz hiss və duyğularını müxtəlif hərəkətlərlə çatdırmaq istəmişlər.

İslam mədəniyyətində bu xoş məram və rəğbət hissi «salam» sözü ilə ifadə olunmuş və tərəf müqabillərin əl-ələ və ya çiyin-çiyinə görüşmələri ilə bildirilmişdir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Salam bizim ümmətin salamlaşma tərzü və Allahın bizim üçün pənah və sığınacağıdır».

Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində müsəlmanlara «salam» vermək islami və ilahi bir alqış kimi xatırladılır:

«...Evlərə daxil olduğunuz zaman özünüzü [bir-birinizi, qohum-əqrəbanızı, dostlarınızı və dindaşlarınızı] Allah dərgahından bərəkət və xoşluq diləyən bir salamlarla salamlayın. Allah Öz ayələrini sizə belə izah edir ki, bəlkə düşünüb daşınasınız» (Nur-61)

«Rəhmanın [əsil] bəndələri o kəslərdir ki, onlar yer üzündə təmkinlə, təvazökarlıqla gəzər, cahillər onlara söz atdıqları [xoşlarına gəlməyən bir söz dedikləri] zaman onlarla gözəl, yumşaq danışarlar»(Furqan-63).

Yə'ni, cahillər onlara [müsəlmanlara] xoşa gəlməz sözlər dedikdə onlarla gözəl və mülayim danışarlar.

Ibrahim (ə)-in əhvalatında (dastanında) deyilir: İbrahim (ə) bütlərə boyun əymədikdə əmisi onu daşqalaq olunacağı ilə hədələyir.

«İbrahim (ə) belə cavab verir: Sənə salam olsun! [Allah Özü sənə rəhm etsin. Məndən sənə heç bir pislik gəlməz]. Mən Rəbbimdən sənə bağışlanmağımı diləyəcəyəm. O, mənə qarşı çox mehriban, lütfkardır [duamı qəbul edər!]». (Məryəm-47)

Elə həmin əhvalatda deyilir: Mələklər İbrahim (ə)-in yanına nazil olub salam verdikdə onlarla salamlaşaraq belə cavab verir:

«Həqiqətən, elçilərimiz [mələklər] İbrahimin yanına müjdə [İshaqın anadan olacağı xəbəri] ilə gəlib: Salam! — dedilər. İbrahim də: Salam!—deyə cavab verdi...» (Hud-69)

Qur'anın bir çox ayələrində əməlisaleh şəxs və ya təqvalı qövmlər haqda söhbət açıldıqda Allah-taala onlara salam göndərir:

«[Onu belə yad edirlər]: İlyasın [İlyasa] salam olsun!» (Saffat-130).

Qur'anın bir çox ayələrində Allah tərəfindən Cənnət əhlinə salam verildiyi bildirilir. Rə'd surəsinin 23-24-cü ayələrini buna misal çəkmək olar:

«...Mələklər də hər bir qapıdan [cənnət qapılarından] daxil olub onlara:

[Dünyada Allah yolunda bütün çətinliklərə] səbr etdiyinizə görə sizə salam olsun!...»

Həmçinin Nəhl surəsinin 32-ci ayəsində deyilir:

«O kəslər ki, mələklər onların canlarını pak olduqları halda alıb: Sizə salam olsun! Etdiyiniz [gözəl] əməllərə görə Cənnətə daxil olun! — deyərlər».

Bə'zi ayələrdə isə cənnət əhlinin bir-birlərinə salam verdikləri göstərilir:

«Mö'minlərin Cənnətdəki duası: Pərvərdigara! Sən pak və müqəddəssən! — demək, salamlaşmağı: Salam! - sözü, duasının sonu isə: Həmd olsun ələmlərin Rəbbi Allaha!-söyləməkdir.» (Yunus-10)

Bunlarla yanaşı Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində «salam!» ifadəsinin islamın şüarı olması bildirilir.

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə bu məsələyə dəfələrlə toxunulmuş və müsəlmanlar bu gözəl adət-ən'ənəyə sövq olunmuşlar.

Misal olaraq onlardan bir neçəsinə işarə edirik.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Cənnətdə elə evlər vardır ki, içəridən çölü, çöldən isə içərisini görmək olur. Bu evlərə ümmətimdən yalnız o kəslər sakin olar ki, camaatla yumşaq davranıb uca səslə onlara salam versin və yoxsullara yemək verib gecələri namaz [gecə namazı] qılıb ibadətə keçirmiş olsunlar».

Peyğəmbər (s) Əbdülmüttəlib övladlarına müraciət edərək buyurdu: «Ey Əbdülmüttəlib övladları! [Bir-birinizlə] uca səslə, açıq-aydın salamlaşın, qohum-əqrəbalarınızdan hal-əhval tutun, camaat şirin

yuxuda olduqları zaman gecələri ibadətlə keçirin, yoxsullara yemək verin, camaata gözəl sözlər deyən ki, Cənnətə daxil olasınız».

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Qarşılaşdığınız hər bir şəxs və ev sakinləri ilə salamlaşın ki, Allah-taala yaxşı işlərinizi və xeyir-bərəkətinizi artırsın».

Yenə də o həzrət buyurur: Sizi dünya və axirət sakinlərinin ən gözəl əxlaqı ilə aqah edimmi? Səhabələr dedilər: Bəli, ey Allahın Peyğəmbəri!

Peyğəmbər (s) buyurdu: Bu, açıq-aşkar uca səsle salam verməkdir.

Peyğəmbər (s) buyurur: Salam Allah-taalanın adlarından biridir. Elə isə onu uca səsle deyən.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Allahın salam və rəhməti sənə şamil olsun — deyən şəxslərin əməl dəftərlərinə iyirmi beş savab yazılır».

Başqa bir rəvayətdə buyurur: «Günahların bağışlanmasına səbəb olan şeylərdən biri də [camaata] gözəl sözlər deyib [gözəl davranıb] onları [uca səsle] salamlamaqdır».

«Təvazökarlığın əlamətlərindən biri də budur ki, görüşdüyün şəxslərlə salamlasınız».

Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsanların ən paxılı o kəsdir ki, salam verməkdən çəkinsin».

SALAM VERMƏYİN QAYDALARI

Salamın əhəmiyyəti ilə tanış olduqdan sonra onun necə verilməsi və qaydaları haqda da ümumi mə'lumat əldə etmək yerinə düşərdi.

1. Salamlamaq xeyirli iş olduğu üçün Allah-taala Qur'ani-Kərimdə bu haqda buyurur:

«...Yaxşı işlər görməkdə bir-birinizi ötməyə çalışın...»

Elə isə mö'minlər salam verməkdə bir-birini qabaqlamağa çalışmalıdırlar. Peyğəmbərin (s) həyatına nəzər saldıqda bu həqiqətin şahidi oluruq ki, o həzrət qarşılaşdığı bütün şəxslərdən əvvəl salam verər və onları qabaqlamağa qoymazdı.

Əli (ə) bu haqda buyurur: «Salamın yetmiş savabı vardır, altmış doqquzu salam verənin, biri isə salama alanın payına düşür».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «[Sözünü] salamlamaqla başlayan şəxs Allaha və Onun Peyğəmbərinə (s) daha yaxındır».

2. Salam və onun cavabı uca səsle verilməlidir ki, həmin şəxs salamın cavabını eşidə bilsin.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Salama uca səsle verin ki, (qarşı tərəf onu eşitməmək ucubətindən cavab verməsin) və sonra deməyəsiz ki, salam verdim, amma salamaımı almadı. Çünki salama asta verdiyiniz üçün onlar da onu eşitməyə bilərlər. Başqalarının salamaını aldıqda da uca səsle dillənin ki, (onlar da) deməsinlər ki, salam verdim, amma cavab vermədi».

3. Salam hər sözə başlamazdan əvvəl deyilməlidir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Salam vermədən sözə başlayan şəxslərə cavab verməyin».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Salam verməyəndək bir kəsi süfrənə də'vət etmə».

İmam Hüseyin (ə) buyurur: «Salam vermədən bir kəsə iş görməyə icazə verməyin».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Sözə başlamazdan əvvəl salam verilməlidir».

3. Hər bir şəraitdə salam vermək gözəl xüsusiyyətdir.

Peyğəmbər (s) yol gedərkən hətta küçədəki azyaşlı uşaqlara da salam verərdi. Peyğəmbər (s) özü bu haqda buyurur: «Beş şeyi ömrümün sonunadək tərk etməyəcəyəm. Onlardan biri uşaqlara salam verməkdir. Onlara salam verirəm ki, bu məndən sonrakılar üçün də adət halını alsın».

İslam dinində kimlərin əvvəl salam vermələrinə də müəyyən şərtlər qoyulmuşdur.

Peyğəmbər (s) bunu belə izah edir: «Atlı piyadaya, atlı qatıra minənə, kiçik böyüyə, az kütlə özündən sayca çox olan kütləyə, ayaq üstə olan oturana salam verməlidir».

Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, ictimai mövqeyi və ya mövcud şəraiti başqalarından üstün olan şəxslər daha tez salam verməlidirlər. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə onların hər biri haqda ayrı-ayrılıqda danışılmışdır.

5. Salamın cavabı daha gözəl tərzdə və ya heç olmasa həmin qaydada alınmalıdır.

Nisa surəsinin 86-cı ayəsində bu haqda deyilir:

«Sizə salam verildiyi zaman onu daha gözəl alın və ya [eynilə sahibinə] qaytarın! Şübhəsiz, Allah hər şeyi hesaba alandır».

Rəvayətlərdən birində deyilir: Səhəbələrindən biri Peyğəmbərin (s) yanına gəlib o həzrətə «əssəlamu ələyk» ifadəsi ilə salam verir. Peyğəmbər (s) cavabında buyurur: «Ələykəs-səlam və rəhmətullah». Başqa birisi «əssəlamu əlyəkə və rəhmətullah»—deyərek salam verir. Peyğəmbər (s) cavabında buyurur: «Əssəlamu ələykə və rəhmətullahi və bərəkatuh». Üçüncü bir şəxs gəlib «əssəlamu əlyəkə və rəhmətullahi və bərəkatuh»—deyərek salamlaşır. Peyğəmbər (s) həmin qaydada «əssəlamu əlyəkə və rəhmətullahi və bərəkatuh»—buyuraraq salamın cavabını verir. Orada olan və Peyğəmbərin (s) verdiyi bütün cavabları eşidən səhəbələrdən biri o həzrətə deyir: Ya Rəsulləllah! Birinci və ikinci şəxsin verdiyi salamın cavabına bir söz artırdınız, üçüncü şəxsin salamını isə olduğu kimi qaytardınız. Peyğəmbər (s) buyurdu: «Çünki o, artırmaq üçün bir şey qoymadı. Mən də ona həmin qaydada cavab verdim».

Qeyd etmək lazımdır ki, «salam» müsəlmanların bir-birinə xitab etdikləri islami adət-ən'ənələrdən biridir və nəql olunmuş rəvayətlərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, müsəlmanlar kafir və fasiqlərə [soyuq münasibət bəsləyərək] salam verməməlidirlər.

ƏL-ƏLƏ VƏ YA ÇİYİN-ÇİYİNƏ GÖRÜŞMƏK

«Salam»dan sonra islam adət-ən'ənəsində böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də müsəlmanların bir-biri ilə qarşılaşdıqları zaman əl-ələ və ya çiyin-çiyinə görüşmələridir.

Əli (ə) bu haqda buyurur: Müsəlman qardaşlarınızla üz-üzə gəldiyiniz zaman gülər üz göstərib əl-ələ görüşün ki, ayrıldığınız zaman günahlarınız bağışlansın.

İmam Məhəmməd Baqir (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: Bir-birinizlə görüşdüyünüz zaman əl-ələ verib salamlaşın. Ayrıldığınız zaman isə Allah-taaladan bağışlanmağınızı diləyin.

Peyğəmbər (s) buyurur: Bir-birinizlə əl-ələ görüşüb salamlaşın, çünki bu gözəl rəftarınız kin-küdurəti aradan aparır.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Mö'minlər bir-biri ilə çiyin-çiyinə görüşərkən Allahın rəhmət və mərhəmətinə qərq olurlar».

Başqa bir hədisdə deyilir: «Gündəlik gördüyünüz şəxslərlə əl-ələ, səfərə gedən şəxslərlə isə qucaqlaşaraq görüşün».

Peyğəmbər (s) adətən salam verib görüşdüyü şəxslərin əlini ayrılana qədər buraxmazdı. Əslində o həzrət bu hərəkəti ilə tərəf müqabilinə öz rəğbət və səmimiyyətini göstərirdi.

İmam Baqir (ə)-dan nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Mö'minlər bir-biri ilə əl-ələ görüşdükləri zaman Allah-taala əlini onların əllərinin arasına salar». Yə'ni, mö'min qardaşlarına sevgi və məhəbbət göstərən şəxslər Allahın lütf və mərhəmətindən bəhrələner və sanki əlini Allahın əlinin içinə qoymuş olurlar.

HÜQUQ VƏ QANUNLARA RİAYƏT ETMƏK

Allah-taala yaradılış aləmində insan və digər məxluqlar üçün müəyyən qanun və hüquqlar təyin etmişdir ki, onlara riayət etmək vacib və zəruridir. Qayda-qanunlara riayət etmək hər şeydən əvvəl ictimai həyatda başqalarının əmin-amanlıqlarının təmin olunmasına səbəb olur. Asayiş və sabitlik baxımından insanların canı, malı, tutduqları mövqe və digər məsələlər yalnız o zaman təmin oluna bilər ki, hər bir şəxs yaşadığı cəmiyyətdə üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirsin və başqalarının hüququna riayət etmiş olsun. Yalnız belə olduqda ictimai asayiş və əmin-amanlığa nail olmaq olar. Sabitlik hökm sürən cəmiyyətdə insanlar ictimai münasibətləri daha asanlıqla tənzim edir və qarşılıqlı qoyduqları məqsədlərə daha tez nail olurlar. Yox əgər cəmiyyətdə hərə-mərclik hökm sürərsə, insanlar bir-birinə qarşı e'tinasız olarlarsa və bir-birinin hüququnu tapdalayıb qanunsuz şəkildə digərlərinin var-dövlətlərini mənimsəyərlərsə, gələcəyə olan ümid çırağı zəifləyər və cəmiyyət fəlakətə doğru sürüklənər. Belə bir acınacaqlı şəraitdə nəinki ideal və mədəni cəmiyyət qurmaq olmaz, hətta insanların ibtidai hüquqlarının təminatı üçün heç bir şərait yaranmaz. Bu səbəbdən də Allah-taala bəşəriyyət üçün müəyyən hüquq və qanunlar təyin etmiş və bu qanunlara hörmətlə yanaşaraq bir-birinin hüquqlarına təcavüz etməmələrini əmr etmişdir. Əlbəttə, Allah-taala Özü ümumbəşəri hüququn qorunması və qanun pozuntuluğuna yol verilməməsi üçün müxtəlif yollar müəyyənləşdirmişdir. Hər şeydən əvvəl Allah-taala təlim yolu ilə insanları digərlərinin hüququna riayət etməyə dəvət edir. Sonrakı mərhələdə isə onları qanun pozuntuluqlarına yol verdikləri təqdirdə müvafiq cəza tədbirləri ilə qorxudur.

Söhbətimizin mövzusu əxlaq və ədəb qaydaları haqda olduğundan üçün bu bərdə geniş şəkildə söhbət etməyəcək və nəzərdə tutulan hüquq və qanunlar haqda ümumi məlumat verəcəyik. Çünki qanun pozuntuluğuna yol verən şəxslərin cəzalandırılması olduqca geniş bir məsələdir və bu haqda ayrı-ayrılıqda söhbət açmaq lazımdır.

1. Şəxsi toxunulmazlıq:

Şəxsi toxunulmazlıq deyildikdə hər bir şəxsin gündəlik həyatı üçün nəzərdə tutduğu və onun ixtiyarında olan şəxsi mülkiyyət nəzərdə tutulur. Hər bir şəxsin evini, heyət-bacasını və ev əşyalarını buna misal çəkmək olar. Belə ki, onların sahibi kənar şəxslərin istədikləri vaxt onun evinə, heyətinə daxil olmalarına və oradan istədikləri kimi istifadə etmələrinə icazə vermir.

Nur surəsinin 27 və 28-ci ayələrində bu haqda deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Başqalarının evlərinə [sizin olmayan evlərə] sahiblərinə icazə almadan və onlara salam vermədən girməyin. Bu, [ədəb-ərkan baxımından] sizin üçün daha yaxşıdır. Bəlkə, [Allahın bu əmrinin hikmətinə] düşünüb anlayasınız [və həmişə yadda saxlayıb ona əməl edəsiniz].

Əgər orada heç kəsi tapmasanız, sizə icazə verilməyənədək içeri girməyin. Sizə: Geri dönün! — deyilsə, geri dönün. Bu, Allah yanında sizin üçün daha yaxşıdır. Allah nə etdiklərinizi bilir!»

İmam Sadiq (ə) başqalarının evinə girərkən üç dəfə icazə almağı tövsiyə edir: [Ev sahiblərinə] üç dəfə icazə alın. Birinci dəfə icazə [ev sahibi gəlişinizi bilməkdən] ötürü, ikinci dəfə hazırlıq [ev sakinləri özlərini və evi sahmana salmaqdan] ötrü, üçüncü dəfə isə ev sahibinin icazəsini almaq üçün. Ev sahibi icazə vermədiyi təqdirdə isə bir söz deməyib geri qayıdın.

Evlərə qapılardan deyil, divar, pəncərə və bacadan daxil olmaq şəxsi toxunulmazlığın pozulmasının digər bir növüdür. Belə ki, islamın meydana gəldiyi ilk illərdə cahil ərəblər ev sahiblərinə öz səmimiyyətlərini bildirmək üçün onların xəbəri olmadan pəncərə və ya bacadan daxil olurdular. Bəqərə surəsinin 189-cu ayəsi nazil olmaqla Allah-taala mö'minlərə bu işi yasaq etdi. Orada buyrulur:

«...Evlərinizə [Cahiliyyət dövründə olduğu kimi] arxa tərəfdən girməyiniz yaxşı iş deyil. Yaxşı iş insanın pis əməllərdən çəkinməsidir. Evlərə qapılardan daxil olun və Allahdan qorxun ki, bəlkə nicat tapasınız!»

2. Məhdudiyətin başqa bir növü ev sahiblərinə, hətta ata-ana kimi məhrəm şəxslərə şamil olunur:

Nur surəsinin 58-59-cu ayələrində bu haqda deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Sahib olduğunuz kölə və kənzilər, həddi-buluğa çatmayanlar [yanınıza daxil olmaq istədikdə] bu üç vaxtda sizdən icazə alsınlar: Sübh namazından əvvəl, günorta [yatıb, istirahət

etmək üçün] paltarınızı çıxartdığınız zaman və gecə namazından sonra. [Bu vaxtlar insan paltarını çıxarda bilər, zövcəsi ilə bir yerdə uzanıb ixtilat edə bilər və s.] Bu üç vaxt sizin üçün xəlvət vaxtdır [paltarsız ola bilərsiniz]. Qalan vaxtlarda bir-birinizin yanına [icazəsiz] girib çıxmaqda sizə də, onlara da heç bir günah yoxdur. Allah Öz ayələrini sizə belə izah edir. Allah [hər şeyi biləndir və hikmət sahibidir!

Sizdən olan uşaqlar da həddi-bülüğa çatanda [yanınızda daxil olmaq istədikləri zaman] özlərindən əvvəlkilər kimi izn istəsinlər. Allah [hər şeyi] biləndir və hikmət sahibidir».

EYB VƏ NÖQSANLAR

Həzrət Peyğəmbər (s), qızı həzrət Fatimə (s.ə) və on iki mə'sum imam istisna olmaqla, hər bir insan bə'zi eyb və nöqsanlara malikdir. Heç bir şəxs başqalarının onların eyb və nöqsanlarını aşkar etmələrini istəməz. Allah-taala da öz eyblərini başqalarından gizli saxlayan şəxslərin eyb və nöqsanlarını daim gizli saxlayır. Allahın müqəddəs adlarından biri də «Səttarul-uyub»—yə'ni, «eybləri örtən»dir. Allah-taala insanlara başqalarının eyb və nöqsanları ilə maraqlanıb onları aşkara çıxarmağı qətiyyətlə qadağan edir. Nəzərə çarpan nöqsanlar istər cismi, istər əxlaqi, istər şəxsi xüsusiyyət və ya var-dövlətdə olsun, insanların şəxsiyyət və mə'nəviyyətinə xələl gəlməsin deyər, aşkar olunmamalıdır. Bu məsələ şər'i nöqtəyi-nəzərdən də təbii ki, qətiyyətlə yasaq olunmalıdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Müsəlman qardaşının günahlarından xəbərdar olub onu aşkara çıxarmayan şəxslərin [günahlarını] Allah-taala [qiyamət günü] aşkara çıxarmayacaqdır.

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Peyğəmbərin (s) səhəbələrindən biri o həzrətə deyir: İstəyirəm ki, Allah-taala mənim eyblərimi daim gizli saxlasın. Peyğəmbər (s) ona tövsiyə edərək buyurur: Müsəlmanların eyb və nöqsanlarını ifşa etmə ki, Allah-taala da sənin eyblərini aşkara çıxarmasın.

Mö'minlərin şəxsiyyətinə xələl gətirəcək və onun başqalarının gözündən düşməsinə səbəb olacaq sözlər danışan şəxsləri Allah-taala Öz bəndəliyindən xaric edib, Şeytanın bəndəliyinə daxil edər. Şeytan da onları qovaraq özündən uzaqlaşdırmaq istəyər.

İmam Baqir (ə) buyurur: İnsan küfr və imansızlığa o zaman daha çox yaxın olur ki, bir gün kimisə bədnam və rüsvay etmək üçün din adı ilə onunla dostluq etsin, onun eyb və çatışmazlıqlarını öyrənsin.

Əli (ə) Malik Əştəri Misirə vali göndərdiyi zaman verdiyi göstərişlərdən biri də məhz bu idi: «Başqalarının eyb və nöqsanlarını axtaran şəxsləri özündən uzaq saxlamalı və onlar sənin nifrət etdiyin kəslər olmalıdırlar. Çünki camaatın elə çatışmazlıqları vardır ki, vali hamıdan daha çox onları gizli saxlamalıdır. Elə isə səndən gizli saxlanan eyb və nöqsanları aşkara çıxarmağa cəhd etmə. Çünki sənin vəzifən sənə aşkar olan çatışmazlıqları aradan qaldırmaqdır. Allah-taala səndən gizli qalan eyb və nöqsanlar barədə Özü hökm verəcəkdir. Elə isə bacardığın qədər camaatın sirr və eyblərini gizli saxla ki, Allah-taala da sənin camaatdan gizli saxlamaq istədiyini şeyləri ifşa etməsin».

ƏMANƏT

Hüquq məsələlərindən biri də əmanətdir. Əmanət müxtəlif şəkillərdə ola bilər: Hər hansı bir əşya və ya pul, gizli saxlanılmalı sirr və mə'lumat və ya qorunub saxlanılmasında mə'suliyət tələb olunan hər hansı bir şey. Əmanət tapşırılan adam da e'tibarlı, e'timadlı və düz danışan olmalıdır. Əmanət qəbul olunduqdan sonra tam mə'suliyətlə qorunmalı və sahibi istədikdə olduğu kimi geri qaytarılmalıdır. Əmanətə xəyanət böyük günah və başqalarının hüququna təcavüz hesab olunur.

Qur'ani-Kərimdə mö'minlərin ən başlıca xüsusiyyətlərindən biri də onların «əmanətdar» olması göstərilir.

Mu'minun surəsinin 8-ci ayəsində deyilir:

«O mö'minlər ki, əmanətlərini və əhdlərini qoruyub saxlayarlar [onlara tapşırılmış əmanətə xəyanət etməz, verdikləri sözü yerinə yetirərlər]».

Başqa bir ayədə Allah-taala əmanətin öz sahibinə qaytarılmasını əmr edir:

«Allah sizə əmanətləri öz sahiblərinə qaytarmanızı və insanlar arasında hökm etdiyiniz zaman ədalətlə hökm etməyinizi əmr edir...». (Nisa-58)

Peyğəmbər (s) buyurur: Əmanətə xəyanət edən şəxslərin dini yoxdur.

Əmanətə xəyanət edən kəslər bizdən deyil.

Münafıqlıq və ikiüzlülüğün üç əlaməti vardır: Bir şey deyərkən yalan söyləmək, və'də verdikdə və'dəyə əməl etməmək və əmanətə xəyanət etmək.

İmam Sadiq (ə) buyurur: İnsanları tanımaq üçün [namaz qılarkən] rüku və səcdələrinin uzun olmasına baxmayın. Çünki bə'zən bu, onlar üçün adət halına çevrilir və adətlərini pozduqda özlərində narahatçılıq hiss edirlər. Onları tanımaq istəyirsinizsə, düz danışımlarına və əmanətə vəfadar olmalarına diqqət yetirin.

Əmanət islam dinində o qədər böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş rəvayətlərdə əmanətin qorunub saxlanılmasında əməlisaleh və fasiq şəxslər arasında heç bir fərq qoyulmamışdır. Hansı şəraitdə olursa olsun, əmanət lazımınca qorunmalı və vaxtı çatdıqda öz sahibinə qaytarılmalıdır.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: Əmanəti öz sahibinə qaytarın, istər onlar əməlisaleh olsunlar, istərsə də fasiq. Əgər Əli (ə)-in qatili mənə bir şey əmanət versəydi, [istədikdə] onun özünə qaytarardım.

Əmanəti öz sahibinə qaytarın, hətta əgər o, Hüseyin ibn Əli (ə)-in qatili olmuş olsa belə.

Əli (ə) buyurur: Bir şəxs sənə xəyanət etsə, onun sənə verdiyi əmanətə xəyanət etmə və əgər o sənənin sirrini açsa belə, sən onun sirrini açıb ifşa etmə».

Əmanətə sadıq və vəfalı olmaq barədə də kifayət qədər hədis və rəvayət nəql olunmuşdur.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir: Əmanətə sadıq və vəfalı olmaq ehtiyacsızlığa, xəyanət isə fəqir və yoxsulluğa səbəb olur.

Buna oxşar başqa bir rəvayət Əli (ə)-dan nəql olunmuşdur. Orada deyilir: Əmanətə sadıq və vəfalı olmaq ruzinin artmasına, [əmanətə] xəyanət etmək isə fəqir və yoxsulluğa səbəb olur.

Başqa bir hədisdə deyilir: Əmanətə sadıq və vəfalı olmaq gücləndikdə sədaqət və düzgünlük də artır».

Söhbətimizin əvvəlində qeyd etdik ki, əmanət baha və ucuzluğundan asılı olmayaraq, hər hansı bir şey və ya gizli saxlanılması zəruri olan sirr, əhd-peyman və s. ola bilər. Bu kimi əmanətlərin lazımınca qorunub saxlanılması xəyanət hesab olunur və xəyanətkarlar Allahın qəzəb və narazlığına düçar olurlar.

DOST VƏ YOLDAŞ (1)

Hər bir insan yaşadığı cəmiyyətdə təbii olaraq, kimlərlə dostluq edir, gediş-gəliş əlaqələri yaradır və səmimi münasibətlər bərqərar edir. O, əlaqə yaratdığı şəxslərlə fikir mübadiləsi edir, qarşılaşdığı çətinliklərdə onlarla məsləhətləşir, özünün və onların ehtiyaclarının aradan qaldırılmasında müxtəlif tədbirlərə əl atır. Nəhayət onlara lazımı köməklik göstərir.

İslam dininin dostluq əlaqələrinin bərqərar olunmasına və dostlar arasında səmimiyyətin güclənməsinə böyük əhəmiyyət verdiyi haqda əvvəlki dərslərimizdə söhbət açdıq. Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində və Əhli-beyt (ə)-dan nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə dəfələrlə bu mətləbə toxunulmuş və bu haqda dəyərli məsləhətlər verilmişdir. Əli (ə) bu haqda buyurur: Dostu, sirdaşı olmayan kəslər heç nə əldə etməmişlər.

Dostlar müxtəlif bədənlərdə vahid ruhdurlar.

Lakin islam, dostluğa ləyaqəti olmayan şəxslərlə dostluq etməyi məsləhət görmür. Yaxın dost insana yaxın qohumlardan daha yaxın olduqda təbii ki, ona başqalarından daha çox tə'sir göstərəcəkdir.

Peyğəmbər (s) buyurur: İnsan, dostunun dinində olur. Elə isə kiminlə dostluq etdiyinizə diqqət yetirin. Yə'ni, insan dostluq etdiyi şəxsin tə'siri altına düşür. Bə'zən onun müsbət xüsusiyyətlərindən bəhrələnilir, bə'zən də mənfi xüsusiyyətlərindən zərər çəkir.

İnsanları dostluq etdiyi şəxslərlə tanıyın. Çünki hər bir şəxs xoşuna gəlidiyi kəslərlə dostluq edir.

Əli (ə) buyurur: Hər bir adam öz səviyyəsində olan şəxslərə doğru meyl edir».

Başqa bir hədisdə buyurur: Yaxşı insanlarla yalnız özləri kimi əməlisaleh şəxslər, fasiq və nadanlarla da günahdan çəkinməyən kəslər dostluq edir.

Nəql olunmuş rəvayətlərin məzmunundan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, hər bir insan özünə dost və yoldaş seçdiyi zaman hər şeydən əvvəl onun kimliyinə və xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməlidir.

Bu dərslərimizdə Qur'an ayələrindən və mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş rəvayətlərdən istifadə edərək dostluğa seçilən şəxslərin ən başlıca xüsusiyyətləri haqda söhbət açacağıq.

Növbəti dərslərimizdə isə kimlərin dostluğa layiq olmadıqları haqda danışacağıq.

1. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə iki yerdə daim Onu yad edən kəslərlə dostluq etməyi tövsiyə edir:

«[Ya Rəsulum!] Rəbbinin camalını diləyərək səhər-axşam Ona dua edənləri yanından qovma...».
(Ən'am-52)

«Səhər-axşam Rəbbinin rızasını diləyərək Ona ibadət edənlərlə birlikdə özünü səbrli apar [nəfsini qoru]...» (Kəhf-28)

2. Peyğəmbər (s) alicənab şəxslərlə dostluq etməyi tövsiyə edərək buyurur:

İnsanların ən xoşbəxti o kəsdür ki, alicənab şəxslərlə əlaqə saxlamış olsun.

3. Başqa bir hədisdə Peyğəmbər (s) təqvalı və pərhişkar insanlarla yoldaşlıq etməyi tövsiyə edir:

«O kəslərlə dostluq edin ki, onları görməklə Allahı yada salasınız və onların söylədikləri şeylər və gördükləri hər bir iş sizlərə axirəti xatırlatsın».

4. İmam Həsən Əskəri (ə) imam Səccad (ə)-dan nəql etdiyi hədisdə insanların tanınması üçün lazım olan me'yarları ətraflı izah edir. İnsanların xüsusiyyətlərini tanımaq üçün bu me'yarlar olduqca lazım və faydalıdır.

İmam Zeynəlabidin (ə) buyurur: İnsanların zahiri davranışlarında təvazökarlıq, zahidlərə xas olan davranış gördükdə onlara məftun olmayın. Çünki insanların bir çoxu aciz, qorxaq və zəif iradəli olduqları üçün haram mal yeyər və mümkün qədər çox dünya malı əldə etmək istəyər. Bunun üçün də camaatı aldatmaq məqsədilə dinlərindən tələ kimi istifadə edər və bir çoxlarını öz zahiri rəftarları ilə özlərinə cəlb edirlər. Qarşılaşdıqları bütün haram işləri bacardıqları qədər yerinə yetirər və haram bataqlığında qərq olurlar. İnsanların haramdan göz yummaları da sizləri aldatmasın. Çünki insanların nəfsani istək və tələbləri bir-birindən fərqli olur. İnsanların bir çoxu bə'zən haram yeməkdən çəkinsələr də lakin nəfsləri onları digər günahlara vadar edər və bu yolla harama düşürlər. Onların bütün bunlardan da çəkindiklərini görüb hansı əqidəyə yiyələndiklərini bilməyincə, yenə də onlara aldanmayın. Çünki insanların bir çoxu haram işlərdən çəkinsələr də sağlam əqidə və tefəkkür tərzinə yiyələnməzlər. Bu

səbəbdən də islah olmaq əvəzinə bir çox hallarda nadanlıq üzündən haqq yoldan uzaq düşərlər. Onların sağlam əqidəyə yiyələndiklərini görüb yenə də aldanmayın. Baxın görün onlar öz nəfslərinə qalib gələ bilməmişlər, ya nəfsləri onları özünə əsir etmişdir? Baxın görün onların təqva və pərহizkarlıqları batil əqidəyə hansı münasibət bəsləyir. Çünki insanların bir çoxu həm dünya, həm də axirətlərini itirmişlər. Onlar batil hakimiyyətin sərvət və halal ne'mətlərdən üstün olduğunu güman edərək, dünyanı dünyaya xatir tərk etmişlər və bu ayəyə əsasən — «Onlara “təqvalı olun” deyildikdə təkəbbür onları günaha sürükləyir. Cəhənnəm onların məskəni olacaqdır. Ora necə də pis yerdir» onlar gecənin zülmətində heç nəyi görmədən zəlalətə doğru gedərlər və ilk batil istəkləri onları uçuruma sürükləyər. Allah-taala da onlara tövbə edib təqvalı olmadıqları təqdirdə haqdan uzaq düşüb tüğyan etməkdə köməklik edər. Belə olduğu təqdirdə onlar Allahın haramını halal, halalını da haram edər.

Onlar istədiklərinə nail olduqda (yüksək məqama çatdıqda) dinlərini nə qədər itirsələr də heyfislənməzlər. Onlar Allahın qəzəbinə gələn, Onun lə'nət etdiyi və [axirətdə] böyük əzaba düçar edəcəyi kəslərdir.

Lakin kamil insan o kəsdir ki, bütün istək və arzuları Allahın əmrinə tabe olmuş olsun. Bütün istə'dad və bacarığını Allahın razılığını əldə etmək üçün sərf edər. O haqq yolunda bütün çətinliklərə sinə gərməyi hər şeydən üstün tutar və bilir ki, haqq yolunda çətinliklərə dözüb sinə gərmək onu əbədi ne'mətə [axirət dünyasına] hidayət edəcəkdir.

Bir çox nəfsani istəklər isə onu sonu bilinməyən əzaba sürükləyəcəkdir. Belələri insanların ən təqvalı və ən xeyirlisidir. Onların tutduqları yolu gedin və onların vasitəsilə Allaha təvəssül edin. Çünki Allah onların dualarını geri qaytarıb arzularını nakam qoymur.

Göründüyü kimi imam Səccad (ə) zahiri davranışı, günah və haram şeylərdən çəkinməyi həqiqi təqva sahibinin və kamil insanın tanınması üçün əsas me'yar hesab etmir. Yeganə me'yar varsa, o da insanın nəfsani istəklərinə qalib gəlib, günah və Allahın haram etdiyi şeyləri özünə haram etməsi, Onun razılığını əldə etmək üçün haqq yolunda bütün çətinliklərə sinə gərməsidir. Bu işdə nümunəvi və yollarını davam etdirməli şəxslər varsa, o da məhz bu xüsusiyyətlərə malik olan kəslərdir.

5. Peyğəmbər (s) başqa bir hədisdə yoxsullar və hikmət sahibləri ilə yoldaşlıq etməyi tövsiyə edir: [Bilmədiklərinizi] alimlərdən soruşun və hikmət sahibləri ilə ünsiyyətdə olub yoxsullarla həmsöhbət olun.

Başqa bir hədisdə Əli (ə) buyurur: Hikmət sahibləri ilə yol yoldaşı, alimlərlə həmsöhbət olun. Dünyadan uzaq olun ki, cənnəti özünüze məskən edəsiniz.

Ən çox xeyir və dəyərli məsləhətlər hikmət və düşüncə sahibləri ilə ünsiyyətdə olmaqla əldə olunur.

6. İmam Həsən Müctəbə (ə) xütbələrinin birində öz səhabəsi Cünadə ibn Əbi Ümeyyəyə başucalıq gətirəcək və onların vasitəsilə çatışmazlıqlarını aradan qaldıra biləcək şəxslərlə ünsiyyətdə olmağı tövsiyə edir: Ünsiyyətdə olmaq istərkən o kəsləri özünə dost və yoldaş seç ki, onlarla dostluq etmək sənə vüqar və başucalıq gətirsin. Onlara xidmət etdikdə şəxsiyyətini qiymətləndirsin, bir söz dedikdə söylədiklərini təsdiq edib, onlara xeyir əlini uzatdıqda yardım etsinlər. Hər hansı bir çatışmazlığını gödükdə göz yumsun, gözəl rəftar və ya xüsusiyyət gördükdə isə qiymətləndirməyi bacarsın. Bir şey istədikdə səxavətli və əliaçıq olsun, ehtiyac duyduğun, lakin ondan istəmədiyən şeyləri ixtiyarına qoysun və nəhayət [səndən] xoşagəlməz rəftar gördükdə inciməsin.

7. Həqiqi dostluq odur ki, dostlar bir-birinin eyb və nöqsanlarını gizlədib, qarşılıqlı olaraq müsbət xüsusiyyətlərindən bəhrələne bilsinlər. Sadiq dostlar daim bir-birinin çətinliklərini aradan qaldırmağa çalışar və yalnız tə'rif, hörmət və ehtiram məqsədilə dostluq etməzlər.

İmam Baqir (ə) bu haqda buyurur: O kəslərlə dostluq et ki, səni ağladar, lakin xeyirini istər. Güldürüb aldatmaq istəyən şəxslərdən isə daim uzaq olmağa çalış. Bilin ki, tezliklə hamı Allaha tərəf qayıdacaq və orada hər şeydən agah olacaqsınız.

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: Dostların arasında hamıdan çox sevdiyim o kəslərdir ki, eyb və nöqsanlarımı mənə hədiyyə etmiş olsunlar.

İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş hədisdə diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də bundan ibarətdir ki, verilən hədiyyələr insana sevinc bəxş etdiyi kimi, sadiq dostların bir-birinin eyb və nöqsanlarını xatırlamaları da onlara sevinc bəxş etməlidir.

DOST VƏ YOLDAŞ (2)

Ötən dərsdə qeyd etdik ki, insan özünə dost seçdiyi zaman onların əxlaq və davranışlarına, şəxsiyyət və kimliyinə diqqət yetirməlidir. Deməli o kəslərlə dostluq etməliyik ki, ilk növbədə mə'nəvi inkişafımıza və yaşadığımız cəmiyyətdə başucalığımıza səbəb olsunlar. Bu dərsdə Əhli-beytin (ə) bizlərə kimlərlə dostluq etməmək barədə buyurduğu tövsiyələr haqda söhbət açacağıq.

Hər şeydən əvvəl bilmək lazımdır ki, insan Allah-taala tərəfindən heç də mütləq şəkildə azad və muxtar bir varlıq kimi öz ixtiyarına buraxılmamışdır. Bu səbəbdən də o, istədiyi şəxslərlə ünsiyyət yaradıb öz əlaqələrini istədiyi kimi bərqərar edə bilməz.

İmam Zeynəlabidin (ə) bu haqda buyurur: Heç də elə deyil ki, insan istədiyi şəxslərlə ünsiyyətdə olub onlarla dostluq əlaqələri bərqərar edə bilsin. Çünki Allah-taala buyurur:

«[Ya Rəsulum!] Ayələrimizi istehza edənləri gördüyün zaman onlar söhbəti dəyişənə qədər onlardan üz çevir. Əgər Şeytan [bu qadağan əmrini] sənə unutdursa, xatırlayandan sonra o zalim tayfa ilə bərabər oturma.». (Ən'am-68)

Və heç də belə deyil ki, insan istədiyi hər bir şeyi dilinə gətirib iqrar etsin. Çünki Allah-taala buyurur:

«[Ey insan!] Bilmədiyin bir şeyin ardınca getmə [bacarmadığın bir işi görmə, bilmədiyin bir sözü də demə]...» (İsra-36)

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Allahın rəhməti şamil olsun o kəslərə ki, özü və başqaları bəhrələnsin deyə, danışdığı hər bir söz xeyirli olsun və ya [özünə və başqalarına zərər yetirməsin deyə] sükutu hər şeydən üstün tutsun.

Və heç də belə deyil ki, insan istədiyi hər bir şeyə qulaq assın. Çünki Allah-taala buyurur:

«...Çünki, qulaq, göz və ürək—bunların hamısı [sahibinin etdiyi əməl, dediyi söz barəsində] sorğusual olunacaqdır».

Bunu da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, haram işlərdən çəkinməyən və günah etməyə adət edən şəxslərlə ünsiyyətdə olmaq qısa bir zamanda bizə də öz mənfi tə'sirini göstərəcək və onlar kimi bizim də qəlbimizi qaraldıb ilahi əzaba düçar edəcək.

Tarixdə deyilir: İmam Rza (ə)-ın yaxın səhabələrindən olan Süleyman Cə'fəri nəql edərək deyir: Bir gün imam Rza (ə) atama dedi: Nə üçün Əbdürrəhman ibn Yə'qub ilə gediş-gəliş edirsən? Atam dedi: O, mənim dayımdır. İmam Rza (ə) buyurdu: O, Allah vəsf olunmadığı bir halda Allahın vəsf və məhdud olduğu haqda xoşagəlməz fikirlər irəli sürür. Atam dedi: Onun dediklərindən mənə nə, mən ki, bu əqidədə deyiləm. İmam Rza (ə) atamın cavabında buyurdu: Qorxmursanmı ki, onun üçün nazil olan bəla sizə də şamil olsun? Atası Fir'onun tərəfdarlarından olan Musa (ə)-ın səhabələrindən birinin əhvalatını eşitmisənmi? Fir'onun qoşunu Musa (ə) və ona iman gətirmiş şəxsləri tə'qib edərkən o, atasına nəsihət etmək və onu da özlərinə qoşmaq üçün Fir'onun dəstəsinə tərəf gəldi. Atası onu gördükdə onunla müxalifət edib özündən uzaqlaşdırdı. Beləliklə onlar deryaya yaxınlaşdılar. Elə bu zaman ilahi əzab nazil oldu və onların hər ikisi [Fir'onun qoşunu ilə birlikdə] dənizdə boğuldu. Musa (ə) bundan xəbər tutduqda Cəbrail (ə)-dan onun aqibətini soruşdu. Cəbrail (ə) buyurdu: Qərq oldu, Allah rəhmət etsin. Onun əqidəsi atasından tam fərqli idi, lakin ilahi əzab nazil olduqda günahkarların kənarında olan kəslər nicat tapmazlar.

İndi isə dostluğa layiq olmayan şəxslər haqda nazil olmuş Qur'an ayələrinə və mə'sum imamlardan nəql olunmuş rəvayətlərə nəzər salaq:

1. Birinci dəstəyə Qur'an ayələrinə və dinə istehza ilə yanaşan şəxslər aiddir. Dərsin əvvəlində imam Səccad (ə)-dan nəql olunan rəvayətdə Ən'am surəsinin 68-ci ayəsini buna misal çəkmək olar. Göründüyü kimi burada Allah-taala mö'minləri Qur'an ayələrini istehza edən şəxslərlə dostluq münasibətlərində olmağı qətiyyətlə qadağan edir. Maidə surəsinin 57-ci ayəsində də kafir və dini məsxərə edən şəxslərlə dostluğun qətiyyətlə qadağan olunduğu göstərilir:

«Ey iman gətirənlər! Sizdən əvvəl kitab verilmiş olanlardan dininizi oyun-oyuncaq hesab edənləri və kafirləri özünüzdə dost tutmayın...»

2. İkinci dəstəyə aid olanlar Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlara (ə) töhmət və tə'nə vuran kəslərdir.

Həzrət Məhəmmədə (s) peyğəmbərlik verildiyi ilk illərdə Hicaz büt-pərəstlərindən olan Üqbə ibn Əbi Mui adlı bir şəxs var idi. O, müşrik və büt-pərəst olmasına baxmayaraq, olduqca qonaqpərvər idi.

Bir gün Peyğəmbər (s) onun evinin kənarından keçdiyi zaman nahara dəvət edir. Peyğəmbər (s) ayaq saxlayıb buyurdu: Səninlə yalnız o zaman bir süfrə arxasında əyləşərəm ki, islamı qəbul edib müsəlman olasan. Üqbə, Peyğəmbərin (s) süfrə arxasında oturmaq üçün onun qarşısına belə bir şərt qoyduğunu görüb kəlmeyi-şəhadətini deyib müsəlman oldu. Üqbənin Ubeyy adlı başqa bir dostu da var idi. Üqbənin müsəlmanlığı qəbul etməsi xəbərini eşidib olduqca narahat oldu və əsəbi halda onun yanına gəlib bir xeyli danlayaraq dedi: Sən öz dinindən çıxırsan? Üqbə cavabında dedi: Elə bir şəxs mənə qonaq oldu ki, müsəlman olmasaydım, süfrəmin kənarında oturmağa razı olmazdı. Ubeyy dedi: İndi ki, belədir, mən öz dotluğumu səninlə kəsirəm. Əgər dostluğumuzun davam etməsini istəyirsənsə, öz dininə qayıdıb Peyğəmbərə töhmət vurmalsan. Ubeyy çox ısrar etdikdən sonra Üqbə onun dediyi kimi edir, islam dinindən xaric olur və «Bədr» döyüşündə müsəlman fədailəri tərəfindən qətlə yetirilir. Ubeyy isə bir il sonra «Ühd» döyüşündə qətlə yetirilir. Beləliklə hər ikisi müşrik olduqları halda dünyalarını dəyişirlər.

Furqan surəsinin 27-29-cu ayələrində Üqbənin aqibəti belə bəyan edilir:

«O gün zalim [küfrə düşməklə özünə zülm edən, peşmançılıqdan] əllərini çeynəyib deyəcəkdir: Kaş ki mən Peyğəmbər vasitəsilə [özümə] doğru bir yol tutaydım;

Vay halıma! Kaş filankəsi özümə dost etməyeydim;

And olsun ki, Qur'an mənə gəldikdən sonra məni ondan [Qur'ana iman gətirməkdən] o sapdırdı. Şeytan insanı [yoldan çıxartdıqdan, bəlaya saldıqdan sonra] yalnız buraxar [zəlil, rüsvay edər]».

Ayələrin məzmununa nəzər saldıqda fasiq insanların dostluqda qoyduqları mənfi təsir açıq-aşkar bəlli olur.

Göründüyü kimi burada bir daha Peyğəmbərə (s) müsbət münasibət bəsləməyən şəxslərlə dostluq əlaqələrinə son qoyulmasına əmr olunur.

İmam Cəfər Sadiq (ə) bu haqda buyurur: Nasiblərlə ünsiyyətdə olduğun və ya onların məclislərində iştirak etdiyin zaman özünü elə apar ki, sanki səni qaynar daşın üzərində oturtmuşlar (yəni, mümkün qədər onların məclislərini tez tərk etməyə çalış). Çünki Allah-taala onları lə'nətləmiş və nifrət etmişdir. Mə'sum imamlar (ə) haqda xoşagəlməz sözlər söylədikdə tez onların məclislərini tərk edin. Çünki Allah-taala elə həmin an onlara belə nazil edər.

İlahi övliyalara təhqir edib onlara xoşagəlməz sözlər deyən şəxslərlə eyni məclisdə iştirak etmək günah və Allaha itaətsizlik sayılır.

Allaha və axirət gününə iman gətirən şəxs mə'sum imamlara və mö'minlərə eyb və nöqsan tutulan, onların ünvanına xoşagəlməz sözlər deyilən məclislərdə iştirak etməməlidir.

3. Üçüncü dəstəyə aid olan şəxslər dinin əsaslarına şəkk ilə yanaşanlar və bid'ətçilərdir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Məndən sonra dinə şəkk ilə yanaşanlara və bid'ətçilərə qarşı öz nifrət hissini aşkar edin. Tənqid və təhqir etməklə onların cavabını verin ki, dində fitnə-fesad törətməyə və insanları dindən uzaqlaşdırmağa cəsaret etməsinlər. Allah-taala sizin üçün böyük mükafatlar və axirət dünyasında yüksək meqamlar nəzərdə tutmuşdur.

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: Bid'ətçilərlə ünsiyyətdə olub məclislərində iştirak etməyin ki, camaat sizi onlardan biri hesab edər.

Peyğəmbər (s) buyurur: Hər bir şəxs özünə layiq şəxslərlə dostluq və yoldaşlıq edər.

4. Dördüncü dəstəyə aid olanlar fasiq və günahkarlar, Allahın hökm və əmrindən çıxan şəxslərdir.

Əli (ə) buyurur: Müsəlman bir şəxsə fasiq və dinsiz adamlarla dostluq və qardaşlıq münasibətləri bərqərar etmək yaraşmaz. Çünki onun gördüyü bütün işlər öz nəzərində gözəl və tərifləyicidir. Bunun üçün də dostluq etdiyi əməlisaleh müsəlmanında özü kimi olmasını istər. Nə dünya, nə də axirətdə onun müsəlmana bir xeyiri dəyməyəcəkdir. Əksinə, vaxtaşırı müsəlmanın yanına gediş-gəliş etməsi ona rüsvayçılıqdan savayı bir şey nəsis etməyəcəkdir.

İmam Cəfər Sadiq (ə) bu haqda buyurur: Müsəlmanlara [tərk etməyə qadir olduqları təqdirdə] haram məclislərdə iştirak etmək yaraşmaz.

Əli (ə) buyurur: Əməlisaleh insanların fasiqlərlə ünsiyyətdə olmaları camaatda əməlisaleh şəxslər haqda yanlış təsəvvür yaranmasına səbəb olur. Əməlisaleh şəxslərin bir-biri ilə ünsiyyətdə olması isə fasiqləri əməlisaleh və xeyirxah insanlara yaxınlaşdırır. Əməlisaleh insanların günahkarlarla ünsiyyətdə olması onları günahkarlara daha da yaxınlaşdırır. Hansı dinə mənsub olduğunuzu bilmədiyiniz bir şəxs sizinlə [qısa bir zamanda] ünsiyyətdə olduğu zaman onun yoldaşlıq etdiyi şəxslərin kimliyinə diqqət yetirin. Əgər ilahi dində olarlarsa, bilin ki, o da dindar və iman sahibidir. Yox əgər ilahi dinlərdən uzaq olarlarsa, bilin ki, o da dindən heç bir bəhrə əldə edə bilməyib.

Peyğəmbər (s) buyurur: Allaha və axirət gününə iman gətirən şəxs kafirlərlə dostluq etməz, fasiqlərlə ünsiyyətdə olmaz. Kafir və fasiqlərlə dostluq və ünsiyyətdə olan şəxslər özləri kafir və fasiq olacaqlar.

Başqa bir hədisdə buyurur: Fasiqlərlə ünsiyyətdə olmaq pislik ardınca pislik gətirir. Yə'ni, onlarla ünsiyyətdə olduqda insanın özü də fasiq olacaqdır.

5. Beşinci dəstəyə aid olan şəxslər din, əxlaq, davranış və düşüncələrində nöqsan və çatışmazlıq olan kəslərdir. Onlar [dində] fitnə-fəsad törətməsələr də [fasiq olmasalar da] yalan, paxıllıq, vəfasızlıq, həyasızlıq kimi mənfi və xoşagəlməz xüsusiyyətlərə malik olurlar.

Əli (ə) bu haqda buyurur:

Müsəlman bu üç [xüsusiyyətə malik olan] şəxslərlə - yalançı, nadan və əxlaqsız adamlarla səmimi [qardaşlıq] münasibətdə olmamalıdır.

Həmçinin imam Baqir (ə) buyurur: Atam Əli ibn Hüseyn bir gün mənə yanına çağırıb dedi: Oğlum, beş şəxslə ünsiyyətdə olmamağı sənə tövsiyə edirəm. Onlarla nə həmsöhbət ol, nə də yoldaşlıq et. Atamdan onların kim olduğunu soruşduqda buyurdu: Yalançılarla həmsöhbət olma. Onların söylədikləri hər bir söz ilğıma bənzər. Yaxını sənə uzaq, uzağı isə yaxın göstərir. Fasiqlərlə də ünsiyyətdə olmaqdan çəkin. Onlar səni bir tikə yeməyə və ya ondan da dəyərsiz bir şeyə satmağa hazır olurlar. Paxıllardan uzaq olmağa çalış. Çünki bir şeyə ehtiyac duyduğun zaman öz mallarını səndən əsirgəyərlər. Nadan və cahillərlə də ünsiyyətdə olma. Çünki onlar sənə xeyir vermək istəyərlər, lakin ziyan yetirirlər. Qohumluq əlaqələrini kəsən şəxslərdən də uzaq olmağa çalış. Çünki Allah-taala onları Öz kitabında [Qur'ani-Kərimdə] lə'nətləmişdir.

Sonra imam Baqir (ə) misal olaraq Məhəmməd surəsinin 22-23-cü, Rə'd surəsinin 25-ci və Bəqərə surəsinin 27-ci ayələrini tilavət etdi.

Dörd şey hədəre gedər, onlardan birincisi vəfasızlarla dostluqdur.

İmam Baqir (ə) buyurur:

Bu dörd şəxsdən - nadan, paxıl, qorxaq və yalançı adamlardan daim uzaq olmağa çalışın. Nadanlar sənə xeyir vermək istəyər, amma zərər yetirirlər, paxıllar daim səndən almaq istəyər, verməyə gəldikdə isə xəsislik edirlər, qorxaqlar (xətlərlə üzləşdikdə) səni və öz doğma ata-anasını qoyub qaçmağa belə hazır olurlar. O ki, qaldı yalançılara, onlar düz danışsalar da dediklərinə inanma».

QEYBƏT (1)

Altıncı dərstdə qeyd etdik ki, islam cəmiyyətində sağlam ünsiyyət və münasibətlər bir sıra əxlaqi me'yarlar əsasında formalaşmışdır. Onlardan bir qismi müsəlmanların [gündəlik] ictimai həyatlarında riayət etməli olduqları ədəb qaydalarıdır. Təvazökarlıq, insaf, gülərüzlük, əhdə vəfa və s. xüsusiyyətləri buna misal göstərmək olar. Ötən dərslərimizdə biz onların hər biri haqda ətraflı söhbət açdıq.

Digər dəstəyə isə o xüsusiyyətlər daxildir ki, müsəlmanların bu xoşagəlməz xüsusiyyətlərə malik olmaları ictimai əlaqələrin pozulmasına səbəb olur. Bu səbəbdən də bu xüsusiyyətlərin tərkin olunması islam ictimai ədəb qaydalarının əsas şərtlərindən biri hesab olunur. Hər bir müsəlman şər'i vəzifə olaraq bu xüsusiyyətlərdən uzaq olmağa çalışmalıdır. Onlar buna nail olduqda qurduqları ictimai əlaqələr möhkəm və sağlam olacaqdır. Bu dərstdən e'tibarən kitabın sonunadək bu xüsusiyyətlər haqda söhbət açacağıq.

Bu xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən ən başlıcası «qeybətdir». Bu haqda bir neçə məsələ barəsində danışmaq lazımdır.

QEYBƏTİN MƏNASI

Qeybətin leksik mə'nası «iştirakı olmadan kiminsə [və ya kimlərinə] ünvanına [ya onlar haqda] xoşagəlməz sözlər deməkdir». Şər'i termin olaraq isə «qeybət» - müsəlmanın öz müsəlman bacı-qardaşının iştirakı olmadan onun eyb və nöqsanları haqda danışmasından ibarətdir. Belə ki, əgər həmin şəxs onun haqda deyilən sözləri eşitsə, inciyib narahat olar. Eyb və nöqsan deyildikdə istər əxlaqi, istər cismi, istərsə də məişət çatışmazlıqları və s. nəzərdə tutulur.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Qeybət, müsəlman bacı-qardaşınızın eşitmək və ya başqalarının bilməsini istəmədiyi hər hansı bir şey haqda danışmağa deyilir».

Peyğəmbərdən (s) soruşurlar: Əgər onun haqda deyilənlər doğru olsa, yenə də qeybət hesab olunur?

Həzrət (s) buyurdu: Əgər həmin eyb və nöqsan onda olarsa və onu başqalarına deyərikse qeybət, əks təqdirdə isə ona töhmət vurmuş olarıq.

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Peyğəmbərin (s) səhabələri bir şəxs barədə söhbət edir və bir-birinə deyirdilər: Filankəs nə qədər də aciz və bacarıqsızdır. Peyğəmbər (s) onların söhbətini eşidib buyurur: Onun qeybətini etdiniz! Dedilər: Biz yalnız onda olanları dedik. Buyurdu: Əgər onda olmayanları desəydiniz, ona töhmət vurmuş olardınız.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Qeybət ona deyilir ki, Allah-taalanın mö'min bacı-qardaşınızın gizli saxladığı eyb və nöqsanlarını başqalarına bildirəsiniz».

Nəql olunmuş rəvayətlərdə qeybətə verilən tə'riflərdən bir neçə məsələnin meydana çıxdığı mə'lum olur:

1. Bu söhbət həmin şəxsin gizli eyb və nöqsanlarını aşkara çıxarmaq məqsədi daşsın. Belə ki, aşkar eyb və nöqsanlar heç də qeybət hesab olunmur (hərçənd günahın başqa bir növü ola bilər).

İmam Musa Kazim (ə) buyurur: Əgər bir şəxs orada olmayan başqa birisinin camaatın bildiyi eyb və nöqsanları haqda danışarsa, qeybət etməmişdir. Lakin camaatın bilmədiyi hər hansı bir çatışmazlıq haqda bir söz deyərsə, onun qeybətini etmişdir. Onda olmayan hər hansı bir şey haqda bir söz dedikdə isə ona töhmət vurmuş olur.

2. Kiminsə eyb və nöqsanları haqda bir söz demək [əgər həqiqətən həmin eyb və nöqsanlar onda olarsa] qeybət, əks təqdirdə isə töhmət hesab olunur.

3. Haqqında danışılan şəxsin xeyrinə olması istisna olmaqla, qeybət kiminsə narahatçılığına səbəb olmaq məqsədilə olsun. Əks təqdirdə deyilən sözlər qeybət hesab olunmur. Xəstənin eyb və nöqsanlarının həkimə deyilməsini buna misal çəkmək olar.

4. Qeybəti olunan şəxs mö'min və müsəlman olsun. Kafir və müşriklərin qeybətini etməyin isə heç bir nöqsanı yoxdur.

5. Qeybəti olunan şəxsin kimliyi mə'lum olsun və dinləyicilər onu tanımış olsunlar. Haqqında danışılan şəxsin kimliyi bəlli olmadıqda isə, deyilən sözlər qeybət hesab olunmur.

6. Haqqında danışılan şəxs açıq-aşkar günah edib fitnə-fəsad törətməmiş olsun. Çünki açıq-aşkar günaha mürtekib olan şəxslər heç nədən çəkinməz və başqalarının onun eyb və nöqsanlarından xəbərdar olmalarından əsla narahat olmazlar.

QEYBƏTİN HARAMLIĞI

Qeybətın haram və böyük günahlardan biri olduğu haqda bir çox Qur'an ayələrinə və Əhli-beyt (ə)-dan nəql olunmuş hədis və rəvayətlərə istinad etmək olar.

Bunu da qeyd etməliyik ki, Allahın, Peyğəmbərin (s) və mə'sum imamların narazılıqlarına səbəb olan bütün günah və xoşagəlməz xüsusiyyətlər ayə və rəvayətlərdə xüsusi ifadələrlə bəyan edilmişdir. Allah-taala Qur'ani-Kərimdə buyurur:

«...Bir-birinizin qeybətini qırmayın! Sizdən biriniz ölmüş qardaşının ətini yeməyə razı olarmı?! Bu sizdə ikrah hissi oyadar [qeybət də belədir]...» (Hucurat-12)

Göründüyü kimi ayədə müsəlmanın qeybətini onun qətlə yetirilməsinə və qeybət edən şəxsin onun ətini yeməsinə bənzədilir. Bu da günahın böyüklüyünə dəlalət edir. Günahsız bir şəxsin qətlə yetirilməsi haram olduğu kimi, onun qeybətini etmək də bir o qədər haram və böyük günahlardandır. Qan tökülməklə bir şəxs qətlə yetirildiyi və onu bir daha həyata qaytarmaq qeyri-mümkün olduğu kimi, qeybət olunan şəxsin haqqında da xoşagəlməz sözlər deməklə onun şəxsiyyətinə xələl gəlir və mə'nəviyyatının qorunması qeyri-mümkün olur. Müsəlmanların qanı, canı və malı toxunulmaz olduğu kimi, onların şəxsiyyət və mə'nəviyyatı da qorunmalı və onlara qarşı hörmətsizliklərə yol verilməməlidir.

Peyğəmbər (s) buyurur: Müsəlmanın canı (qanı), malı və şəxsiyyəti müsəlmana haramdır.

Can və malına təcavüz olunmaqla müsəlmanın haqqı tapdalandığı kimi, qeybət etməklə də sözün əsl mə'nasında müsəlmanın şəxsiyyətinə xələl gəlmiş olur. Deməli, hər bir müsəlmanın üzərinə düşən vəzifələrdən biri də öz müsəlman qardaşına qarşı hörmətsizliklərə yol verməmək və onu namus və şəxsiyyətinə xələl gətirəcək hər bir şeydən müdafiə etməkdir. Üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirən hər bir şəxs Allahın razılığını əldə etmiş olur. Üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirməyə qadir olan, lakin bundan boyun qaçıran şəxslər isə Allahın qəzəb və narazılığına düçar olurlar.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Kim müsəlman qardaşının xar və rüsvay olduğunu görüb onu müdafiə etməyə qadir olduğu bir halda sükut edərsə, qiyamət günü Allah-taala onu bütün məxluqatın qarşısında xar və rüsvay edər.

Mö'min qardaşını özü olmadan müdafiə edən şəxslərin abır və həyasını qiyamət günü Allah-taala Özü qoruyar.

Mö'min qardaşını özü olmadan müdafiə edən şəxsləri Allah-taala cəhənnəm odundan qurtarar.

Qeyd etməliyik ki, qeybətın nə qədər böyük günah olduğunu nəzərə alıb Qur'ani-Kərimdə heç bir günah belə bir tük ürpədicə ifadələrlə bəyan edilməmişdir. O ki qaldı qeybət edən şəxslərə, onlar məhşərə həmin surətdə daxil olacaqlar. Yə'ni məhşərdə onlara ölmüş qardaşının ətini yeməyə əmr olunur və onlar məhşər əhlinin qarşısında böyük rüsvayçılıqla qarşılaşarlar.

Peyğəmbər (s) buyurur: Dünyada qardaşının ətini yeyən şəxsləri (qeybət edənləri) qiyamət günü onun (qeybət olunan) yanına aparıb belə əmr edərler: Diri olduğu halda ətini yediyin kimi, indi də onun ölmüş cəsədinin ətini ye! O da məcbur olub fəryad çəkərək ölmüş qardaşının ətini yeyər.

Me'rac gecəsi səmaya qalxdığım zaman üz-gözlərini dırnaqları ilə cıran bir dəstə insanla qarşılaşdım. Cəbrail (ə)-dan onların kim olduğunu soruşdum. Dedi: Onlar camaatın qeybətini edən və abır-həyalarına xələl gətirən kəslərdir.

Qeybətın böyük günah olması haqda nəql olunmuş rəvayətlərin arasında Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş elə rəvayətlərə rast gəlmək olur ki, orada qeybətın zinadan da böyük günah olduğuna işarə olunur.

Peyğəmbər (s) buyurur: Qeybət etməkdən çəkinin! Çünki qeybət zinadan daha da pisdir. Zinakar tövbə etməklə günahlarını bağışlatdıra bilər, lakin qeybət edən şəxs qeybətini etdiyi şəxsi özündən razı salmayınca (halallıq almayınca) bağışlanmır.

Başqa bir hədisdə Peyğəmbər (s) qeybətın sələmçilikdən daha böyük günah olduğunu bildirir. Sələm yolu ilə bir dirhəm əldə etmək, otuz altı dəfə zina etməkdən daha pisdir. Ən pis sələm isə müsəlmanların abır-həyası ilə (müamələ etməkdir). Yə'ni, onların qeybətini etməkdir.

Qeybətın mənfi nəticələrindən biri də «pozğunluğun yayılması və aşkara çıxmasıdır». Bu isə islam dinində böyük günahlardan biri hesab olunur. Nur surəsinin 19-cu ayəsində bu haqda deyilir:

«Mö'minlər arasında [onları nüfuzdan, hörmətdən salmaq məqsədilə] pis söz yaymaq istəyənləri dünyada və axirətdə şiddətli bir əzab gözləyir...»

İmam Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: Gözü görüb, qulağı eşidən mö'min bir bəndənin eyb və nöqsanlarını aşkara çıxaran şəxslər Allahın buyurduğu — Onlar o kəslərdirlər ki, mö'minlər arasında pozğunluq və nalayiq işlərin yayılmasını istərlər — kəslərdir.

«Gözləri görüb qulaqları eşidən» dedikdə, imam Sadiq (ə) mö'min bir şəxsin kimsənin bilmədiyi eyb və nöqsanları nəzərdə tutur. Kiminsə bu eyb və nöqsanlardan agah olub onu başqalarına çatdırması da təbii ki, qeybət hesab olunur və onlar ayənin aşkar nümunəsinə çevrilirlər.

Başqa bir rəvayətdə qeybətin böyük günah olduğu «Cəhənnəm itlərinin yeməyi» ifadəsi ilə bəyan olunur.

Əli (ə) buyurur: Qeybət etməkdən çəkinin! Çünki o, cəhənnəm itlərinin yeməyidir.

İmam Hüseyin (ə) başqa birisinin qeybətini edən şəxsə tövsiyə edərək buyurur: Qeybət etmə! Çünki qeybət cəhənnəm itlərinin yeməyidir.

İmam Zeynəl-abidin (ə) öz səhabələrinə tövsiyə edərək buyurur: Sizləri qeybət etməkdən uzaq olmağa tövsiyə edirəm. Çünki o, cəhənnəm itlərinin yeməyidir. Bilin ki, kim camaatın eyb və çatışmazlıqlarını başqalarına bildirməkdə ifrata vararsa, onun ifrata varması öz eyblərini başqalarında axtarmağa səbəb olar.

Başqa sözlə desək, hər bir şəxs özündə olan eyb və nöqsanları başqalarında da axtarmaq istəyər.

Əli (ə) bu haqda buyurur: Eyb və çatışmazlıqları olan şəxslər başqalarının da eyblərinin aşkara çıxmasını istəyər və bununla da öz eyblərinə bəhanə gətirmiş olurlar.

Nəql olunmuş digər rəvayətlərdə qeybətin din, iman və xeyir-bərəkəti (savabını) aradan aparması haqda danışılmışdır.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Qeybət hər bir müsəlmana haramdır. Ateş odunu yandırdığı kimi, qeybət də insanın gördüyü xeyirli işləri (savabını) məhv edib aradan aparır.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: Qeybət öz tə'sirini müsəlmanın dininə cuzam xəstəliyinin qoyduğu tə'sirdən daha tez qoyur.

Qiyamət günü bə'zi şəxsləri Allah-taalanın hüzuruna gətirib əməl dəftərini əlinə verərlər. O, əməl dəftərini açıqda orada heç bir xeyirli iş görməyib təəccüblə Allah-taaladan soruşar: İlahi! Bu mənim əməl dəftərim deyil. Çünki burada mənim ibadətlərim yazılmamışdır. Ona deyilər: Sənin Allahın nə bir şeyi unudur, nə də səhvə yol verir. Əməllərini camaatın qeybətini etməklə məhv edib aradan aparmısan. Sonra məhşərə bir başqasını gətirər və əməl dəftərini onun özünə verərlər. O, öz əməl dəftərində xeyli ibadət etdiyini görüb təəccüblə deyər: İlahi! Bu mənim əməl dəftərim deyil. Axı mən dünyada bu qədər ibadət etməmişəm. Ona deyərlər: Filankəs sənin qeybətini etdiyi üçün gördüyü xeyirli işlər sənin əməl dəftərinə yazılmışdır.

Ariflərdən birinə - filankəs sənin qeybətini etdi — dedikdə, gülümsəyib həmin şəxsin evinə bir qutu şirni aparmalarını və ona belə bir xəbər çatdırmalarını istəyir: Eşitdim öz xeyirli işlərinin bir qismini mənim əməl dəftərimə göndərmisən. Bunun üçün sənə öz təşəkkürümü bildirib bu şirni qutusunu sənə hədiyyə göndərirəm.

QEYBƏT (2)

Qeybətə böyük günah və haram olması, dünya və axirətdə qoyduğu mənfi tə'sirlərlə tanış olduqdan sonra onu doğuran səbəb və amillər haqqında danışmaq yerinə düşərdi. Ümumiyyətlə insan nə üçün başqalarının eyb və nöqsanlarını aşkara çıxarmaq istəyir?

Əxlaq alimləri qeybətə səbəb olan səkkiz mühüm amilə işarə etmişlər:

1. Vıdan rahatlığı;

İnsanların bir çoxunun qeybət etməkdən ən başlıca məqsədləri öz eyb və nöqsanlarını kiçik hesab etmək və ya onların üstünü örtməkdir. Bu dəstəyə aid olanlar öz eyb və nöqsanlarından agah olduqda, onları aradan qaldırmaq əvəzinə başqalarının eyblərini aşkara çıxarıb böyüdə. Yəni, bu, təkəcə mənim eybim deyil, başqalarının nöqsanları məndən də çoxdur. Mənim eyb və nöqsanlarım olduqca az və cüz'idir. Beləliklə, onlar özlərinə bəraət qazandıraraq rahatlıq hiss edirlər. Təbii ki, belə bir səbəb üzündən başqalarının qeybətini edən şəxslər günahlarının üzərinə bir günah da artırmış olurlar. Çünki hər bir şəxs öz əməllərinə görə məs'uliyət daşıyır və başqalarının ondan daha çox günah etdiklərini bəhanə gətirib tövbə edərək səhvlərini düzəltməkdən boyun qaçıra bilməz. Bu səbəbdən də etdiyi əvvəlki günah olduğu kimi qalır və başqalarının qeybətini etməklə günahlarının üzərinə bir günah da gəlir.

2. Fəxr;

İnsanlardan bə'ziləri camaatın eyb və nöqsanlarını başqalarının yanında aşkar etməklə onları təhqir edir, özlərini isə yüksək əxlaq və fəzilət sahibi göstərmək istəyirlər. Məsələn deyirlər: Filan şəxs heç nəyi düşünüb daşınmaz. Beləliklə o, özünün ağıl və dərrakə sahibi olduğunu və belə bir mənfi xüsusiyyətə malik olmadığını sübuta yetirmək istəyər. Hərçənd dinləyicinin zehmində o, fəzilət və dərrakə sahibi kimi deyil, xudpəsənd və özünü öyən təkəbbürlü şəxs kimi canlanır.

3. Məsxərə və istehza;

Qeybət olunan məclislərin bir çoxunda başqalarının eyb və nöqsanlarını aşkara çıxarmaqdan ən başlıca məqsəd onları məsxərə və istehza etməkdir. Bu haqda 27-ci dərstdə ətraflı söhbət açacağıq.

4. Həsəd;

Qeybətə səbəb olan amillərdən biri də həsəddir. İnsan özünü başqalarından zəif və bacarıqsız gördükdə onda həsəd hissi baş qaldırır. O, başqalarında eyb və nöqsan axtarmaqla onların mövqeyini kiçiltməyə və özü haqda müsbət fikir yaratmağa və başqalarının nəzərində ucalmağa çalışır.

5. Başqaları ilə həmrə'ylik;

Yaxın dost və tanışların iştirak etdikləri məclislərdə adətən kimlərinə yaxşı və ya pis xüsusiyyətlərindən söhbət açılır. Məclis iştirakçıları bir-biri ilə həmsöhbət olmaq üçün müxtəlif mövzular ətrafında söhbət açır, bə'zən də onlarla səmimi ünsiyyət yaratmaq və ya keflərini açmaq üçün kimlərinə qeybətini edirlər. Onlar belə güman edirlər ki, əgər məclis iştirakçıları ilə qaynayıb-qarışmasalar, onlardan inciyəcək və özlərindən uzaqlaşdırmaq istəyəcəklər. Halbuki ünsiyyət və həmrə'ylik haram işlərə yol verilmədən bərqərar olunmalıdır. Bir sözlə, başqalarının razılığını əldə etmək üçün Allahın qəzəb və narazılığına yol verilməməlidir. Qur'ani-Kərim günahkarla ünsiyyətdə olmaq nəticəsində Cəhənnəm əhlinin böyük əzaba düşər olduqlarını onların öz dilləri ilə belə bəyan edir:

«Onlar cənnətdədirlər: Bir-birindən soruşacaqlar

Günahkar barəsində [və sonra həmin günahkarlara müraciət edib belə deyəcəklər]:

Sizi Cəhənnəmə salan nədir?

Onlar deyəcəklər: Biz namaz qılanlardan deyilik;

Yoxsulu da yedirtməzdik;

Batılə dalanlarla birlikdə biz də dalarдық.» (Müddəsir 40-45)

6. Təhlükənin qarşısını almaq;

Bə'ziləri başqalarının onun haqda nə isə xoşagəlməz bir söz deyəcəyini ehtimal verib onların söylədiklərini e'tibarsız etmək və ya təhlükənin qarşısını almaq üçün onların eyb və nöqsanlarını

aşkar etmək istəyirlər. Belə ki, şəxs onun haqda bir söz demək istərkən söylədikləri dinləyici üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etməmiş olsun.

7. Təəccüb;

Günah və xoşagəlməz şeylər haqda söz düşdükdə, bəzi şəxslər qeybət bəhanəsi ilə sanki eşitdiklərindən təəccüblənib deyirlər: Ondan bu işi gözləmək olmazdı. Çünki, əgər qeybət bəhanələri olmasaydı, həmin şəxsin adını çəkmədən öz nigarançılıqlarını bildirərdilər. Digər tərəfdən də günaha düçar olmaq təəccüb və heyrətə səbəb olursa, qeybət də böyük günahlardan hesab olunur və təbii ki, onun bu hərəkəti də başqalarını heyrətləndirəcəkdir.

8. Rəhm.

Bəziləri başqalarının eyb və nöqsanlarından və ya günaha mürtəkb olduqlarından söz düşdükdə, ürək yangısı ilə deyirlər: Günaha düçar olduğu üçün onun halına ürəyim yanır. Qeybət edən şəxs hər şeydən əvvəl diqqət yetirməlidir ki, onun halı daha çox acınacaqlıdır. Çünki əvvəla onun özü heç də eyb və nöqsansız deyil və bunu deməklə özü qeybət etmiş olur. Digər tərəfdən isə mö'min bir şəxsi təhqir etməklə başqa bir günaha düçar olmuş olur.

QEYBƏTİN İSTİSNA HALLARI

Qeybət böyük günahlardan hesab olunsa da istisna olaraq bəzi hallarda bu işə icazə verilir:

1. Şikayət;

Haqqı tapdanılan şəxs şikayət üçün qazinin yanına getdikdə ona qarşı olunan zülm və ədalətsizlikləri olduğu kimi deməli və təcavüzkarı ona tanıtdirməlidir. Əks təqdirdə, heç bir lazımı tədbir görmək mümkün olmayacaq. Belə bir halda şikayətçinin yeganə çıxış yolu təbii ki, həmin şəxsin qeybətini etməkdir. Nisa surəsinin 148-ci ayəsində bu haqda deyilir:

«Allah pis sözün açıq, ucadan deyilməsini sevməz. Yalnız zülm olunmuş şəxslər müstəsna. Allah hər şeyi eşidən və biləndir!»

Bu halda haqq-ədalətin bərqərar olunması və təcavüzkarların öz layiqli cəzalarına çatmaları üçün Allah-taala qeybətə icazə verir. Çünki bu kimi hallarda qeybət yasaq olunarsa, zülm və ədalətsizliyə mə'ruz qalan şəxslər nə öz haqqını tələb edə bilər, nə də təcavüzkarlar öz layiqli cəzalarına çatırlar.

2. Məsləhət və məşvərət;

İnsan bir çox hallarda başqalarından məsləhət almağa və ya ictimai, ailə, məişət və s. bu kimi mühüm məsələlərdə ona yol göstərmələrinə ehtiyac duyur. Məsələn, ailə qurmaq istədikdə nəzərdə tutduğu şəxsi tanıyanlardan onun haqda mə'lumat əldə etmək istəyir və ya bir şəxsə hər hansı bir vəzifə tə'yin etdikdə dost-tanışlarından onun kimliyini öyrənmək istəyirlər. Bu kimi hallarda qeybət olunmaması ağır və xoşagəlməz nəticələr verə bilər. Yə'ni, bu kimi hallarda nəzərdə tutulan şəxsin kimliyi və çatışmazlığı barədə lazımı mə'lumatlar vermək heç də qeybət hesab olunmur. Çünki ümumi kütlənin mənafeyi fərdi mənafedən daha önəmlidir və bu iki şey bir-biri ilə üzleşdikdə ümumi mənafe ön plana çəkilir.

3. Xəbərdarlıq;

Hər hansı bir şəxs və ya dəstənin cəmiyyətdə törətdiyi fitnə-fəsadları müşahidə etdikdə, cəmiyyətin sağlam təbəqəsinin onlara meyl etmələrinin qarşısını almaq üçün onların aşkara çıxarılması məqsədilə deyilən sözlər qeybət xarakteri daşsa da zəruri hallardan hesab olunur. Bu iş islam cəmiyyətinin rifahı naminə olduğu üçün qeybət (günah) hesab olunmur.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Fasiq insanların nalayiq işlərini aşkara çıxarmırsınız ki, camaat onları tanımasın? Onların gördüyü nalayiq işləri ifşa edin ki, camaat onlardan uzaq olsun.

4. Fitnə-fəsadın qarşısını almaq;

Cəmiyyətin əxlaq və sağlam əhval-ruhiyyəsinin qorunub saxlanması üçün mövcud olan və öz fəaliyyəti ilə cəmiyyətdə fitnə-fəsada, sabitsizliyə səbəb olan bütün xoşagəlməz tərz-i tefəkkürə, qruplaşmalara qarşı son dərəcə ayıq olmalı və onların qərəzli fəaliyyətləri haqda camaata və ya mə'sul şəxslərə mə'lumat vermək lazımdır. Bu qeybət xarakteri daşsa da cəmiyyətin rifahı naminə olduğu üçün günah hesab olunmur.

5. Aşkar etmək və mö'tədillik;

Qeybətın istisna olunduğu hallardan biri də hədis rəvayət edən şəxslər və məhkəmədə şəhadət verən şahidlərə aiddir. Belə ki, hədislərin mö'təbərliyinin qorunub saxlanması və şahidlər (qəzavət-mühakimə) məsələlərində verdikləri ifadələrin doğruluğunun qəbul olunması üçün onların kimliyi belli olmalıdır. Bunun üçün isə yeganə yol onların əxlaqi xüsusiyyətlərinin araşdırılması, eyb və nöqsanlarının üzə çıxarılmasıdır. Bu kimi hallarda da onların mənfi xüsusiyyətləri haqda danışmaq qeybət hesab olunmur.

6. Məşhur ləqəb;

Cəmiyyətdə bə'zi şəxslərlə rastlaşırıq ki, öz həqiqi adları ilə deyil, malik olduqları xüsusiyyətlərə görə müxtəlif ləqəblərlə çağırılır və zaman keçdikcə bir çoxları onları qondarma ləqəbləri ilə tanımağa başlayır. İlk dəfə belə xoşagəlməz ləqəbləri başqalarına verən şəxslər günah etsələr də sonralar adi hal aldığı üçün bu iş başqaları üçün qeybət hesab olunmur.

7. Bid'ətçilər;

Camaatı dindən uzaq salmaq istəyənləri hamıya tanıtdırmaq nəinki qeybət deyil, hətta hər bir müsəlmanın üzərinə düşən dini vəzifədir. Hər bir müsəlman hər şeydən əvvəl onların fəaliyyətlərinin qarşısını almalı və öz müsəlman bacı və qardaşlarının haqq yoldan uzaq düşmələrinə yol verməməlidir.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir: Bidətçilərdən uzaq olmağa çalışın, qarşılaşdığınız zaman onları xoşagəlməz sözlərlə təhqir edin.

8. Pozğun şəxslər.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə qeybət olunmasına icazə verilən şəxslər açıq-aşkar günah edən və heç nədən çəkinmədən pozğunçuluğa yol verən kəslərdir.

Peyğəmbər (s) onlar haqda buyurur: Bu üç şəxsin qeybəti haram deyil: Özbaşınalar, açıq-aşkar günah edən şəxslər və zalım rəhbərlər.

Etdiyi günahı heç nədən çəkinmədən aşkar edən şəxslərin qeybəti haram deyil.

QEYBƏTƏ QULAQ ASMAQ

Qeybət etmək böyük günahlardan sayıldığı və qeybət edən şəxs Allahın qəzəbinə gəldiyi kimi, qeybətə qulaq asmaq da haram və böyük günahlardan hesab olunur.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Qeybətə qulaq asan şəxs qeybət edənlər kimidir.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Qeybət küfr kimi (böyük) ağır günah, qeybətə qulaq asmaq və deyilənlərdən razı qalmaq isə şirk ilə bərabərdir.

Bu məzmununda nəql olunmuş digər rəvayətlərdə mö'minlərin qeybəti olunarkən imkan daxilində onları müdafiə etməyə tövsiyə olunur.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: İştirak etdiyi məclislərdə qeybəti olunan mö'min qardaşlarını müdafiə edən şəxsləri Allah-taala min xoşagəlməz hadisədən qoruyar.

Onları müdafiə etməyə qadir olmadıqda isə hökmən həmin məclisləri tərk etmək lazımdır.

TÖHMƏT VƏ BƏDGÜMANLIQ

TÖHMƏT:

İctimai münasibətlərdə ən pis xüsusiyyətlərdən biri də başqalarına töhmət vurub böhtan atmaqdır. Bir qədər əvvəl qeybətə tərifləndə qeyd etdik ki, qeybət — başqalarının eyb və nöqsanlarını camaata aşkar etməkdən ibarətdir. Töhmət isə insanlarda olmayan eyb, nöqsan, günah və xoşagəlməz xüsusiyyətləri onlara aid etməkdən ibarətdir. Qeybətlə töhmət arasındakı fərqi nəzərə alıb belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, töhmət qeybətdən də böyük günahdır. Qur'an ayələrinə və bu məzmununda nəql olunmuş hədis və rəvayətlərə nəzər salaraq bu həqiqəti daha yaxından dərk etmək olar.

Nisa surəsinin 112-ci ayəsində deyilir:

«Hər kəs bir xəta və ya günah edib onu günahsız bir adamın boynuna atarsa, şübhəsiz ki, öz boynuna böhtan və açıq-aşkar günah götürmüş olar [günah üstündən günah qazanar]».

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Allah-taala mö'min bir qadın və ya kişiye töhmət vuran şəxsləri qiyamət günü cəhənnəm odunun kənarında saxlayar ki, dediklərinə cavab versinlər.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Mö'min öz mö'min qardaşına töhmət vurduğu zaman buz suda əriyib aradan getdiyi kimi, qəlbindəki iman nuru da eləcə məhv olub aradan gedər.

Töhmət üç halda vurulur:

1. Hər hansı bir eyb və çatışmazlıq sübut olunmadan nəzərdə tutulan şəxsə ehtimal verərək aid edilmiş olsun.

2. Günah və çatışmazlığın bir şəxsə olmadığına yəqinlik hasil olursa belə, inadkarlıq və ya düşmənçilik üzündən aid edilmiş olsun.

3. Şəxs özünə bəraət qazandırmaq məqsədilə öz günah və çatışmazlıqlarını başqasına aid etmiş olsun. Müqayisə etməklə töhmətin hər birinin xüsusiyyətləri bəlli olur. Hərçənd onların hər bir nümunəsi böyük günahlardan hesab olunur.

Başqalarının şəxsiyyətinə xələl gəlməsin deyər və hamının şəxsiyyətinin toxunulmazlığına əmin olmaq üçün hər bir müsəlman töhmətin böyük günah olduğunu dərk etməli və bu mənfi xüsusiyyətdən uzaq olmağa çalışmalıdır. Cəmiyyət üzvləri bir-birinin hüquqlarını tapdaladıqları zaman töhmət, qeybət, intiqam almaq hissi adət halını alır və belə bir şəraitdə mə'nəvi saflıq haqda düşünməyə belə macal qalmır.

Töhmətdən uzaq olmaqla yanaşı, hər bir cəmiyyət üzvünün üzərinə düşən vəzifələrdən biri də töhmətə şərait yaratmamaqdır. Yə'ni, hər bir şəxs öz rəftar və davranışına diqqət yetirməli və başqasına töhmət vurmağa şərait yaratmamalıdır.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Töhmətə hamıdan artıq o şəxslər layiqdirlər ki, başqalarına töhmət vuranlarla ünsiyyətdə olsun.

Əli (ə) buyurur: Töhmətə şərait yaradan şəxslər özlərindən başqa kimsəni müqəssir hesab etməməlidirlər.

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: Atam [Məhəmməd Baqir (ə)] məni yanına çağıraraq buyurdu: Pis insanlarla ünsiyyətdə olanlar mə'nəvi cəhətdən sağlam qalmazlar. Xoşagəlməz yerə gedənlər və nə dediklərinin fərqinə varmayanlar isə daim peşmançılıq çəkərlər.

BƏDGÜMANLIQ:

İctimai münasibətlərdə xoşa gəlməyən xüsusiyyətlərdən biri də başqaları haqda bədgüman olmaqdır. İnsanların bə'ziləri bir çoxlarına qarşı bədbin və onların haqqında mənfi təsəvvürə malik olurlar. Adi hal olduğu üçün başqalarının gördüyü hər bir işə və dedikləri hər bir sözə nöqsan tutur, həqiqətlə müvafiq olmadıqda zənn və gümana qapılırlar.

Hucurat surəsinin 12-ci ayəsində deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Çox zənnə-gümana qapılmaqdan çəkinin. Şübhəsiz ki, zənnin bə'zisi [heç bir əsası olmayan zənn] günahdır. [Bir-birinizin eybini, sirrini] arayıb axtarmayın, bir-birinizin qeybətini qırmayın!...»

Göründüyü kimi Allah-taala bə'zi zənn və gümanların günah olduğunu bildirir. Bu da ondan irəli gəlir ki, bə'zən həqiqət bizim güman etdiyimiz kimi olur. Belə olduqda təbii ki, zənn və gümanlarımız günah və batil olmayacaqdır. Lakin zənn və gümanlarımızın bir qismi həqiqətlə müvafiq olmadığı üçün günah və yolverilməzdir.

Əgər başqaları haqda pis fikirləşmək istəməsək, gerek onların şəxsi işlərinə qarışib adət və xüsusiyyətləri ilə yaxından maraqlanmayaq. Başqalarının şəxsi həyatına dəxalət etmək isə qeyri-əxlaqi iş olmaqla yanaşı, haram və günah da sayılır. Haqqında söhbət açdığımız ayədə də bu məsələyə toxunulur.

Digər tərəfdən isə başqalarının şəxsi məsələləri ilə maraqlanmaq qeybət xarakteri daşıyır. Çünki insanların xüsusiyyətləri ilə tanışlıq hər şeydən əvvəl onlarla söhbət və ünsiyyətdə olmaqla əldə olunur. Bu səbəbdən də sui-zənn və bədgümanlıq böyük günah olmaqla yanaşı, digər günahların yaranmasına da səbəb olur. Mö'minlər belə bir böyük günaha mürtəkib olmasınlar deyər, Allah-taala bir-birinə qarşı zənn və gümana qapılmalarını qadağan edir. Nəql olunmuş rəvayətlərdə sui-zənn və bədgümanlıqdan yaxa qurtarmaq üçün mö'minlərin bir-birinə qarşı müsbət fikirdə olmalarına və biri digərinin səhvinə göz yumub güzəştə getmələrinə tövsiyə olunmuşdur.

Əli (ə) bu haqda buyurur: Mö'min qardaşınızın bütün işlərini əlinizdə əsaslı dəlil olmayınca, qiymətləndirməyi bacarın. Onlardan eşitdiklərinizi müsbət mə'nalandıra bilirsinizsə, zənn və gümana qapılmayın.

BƏDGÜMANLIĞIN VERDİYİ NƏTİCƏLƏR

Mə'sum imamlardan nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə sui zənn və bədgümanlığın verdiyi nəticələr belə izah olunur:

1. Əli (ə) buyurur: Başqaları haqda pis təsəvvürə malik olan şəxslər daim qorxu və hürkü içində yaşayar. Yə'ni, bədbin insan hamıda eyb və nöqsan axtardığı üçün kimsəyə e'timad etməyib daim qorxu və hürkü içində yaşayar. Daxili sarsıntı onu rahat buraxmayıb hamıdan ehtiyat etməyə vadar edər. Bu da onların hamıdan uzaq düşüb tək həyat sürmələrinə gətirib çıxarar.

2. Başqa bir hədisdə buyurur: Bədbinlik insanın əməllərini korlayır və onları pisliklərə vadar edir. Camaatın e'timadını qazanmaq düzgünlük və doğruluğun ən başlıca amillərindəndir. Belə ki, hər bir şəxs başqalarının onun düzgünlüyündən razı qalıb e'timad etmələrini istəyir. İnsanlar bir-birinə qarşı bədbin olduqda isə qarşılıqlı e'timad öz mə'nasını itirəcək və artıq kimsə düzgünlük naminə zəhmətə qatlaşmayacaqdır. Nəticədə Əli (ə) buyurduğu kimi, həyat öz axarından çıxacaq və ictimai asayiş pozulacaqdır.

3. Əli (ə) başqa bir hədisdə bədbinliyi təfriqə və ixtilafın yaranmasına səbəb olan ən başlıca amil hesab edir: Bədbinliyə düçar olan şəxslər öz dostları arasında mehribançılıq və səmimiyyəti aradan aparmış olurlar.

4. Sui-zənnin isə ibadəti aradan aparmasını vurğulayır: Sui-zəndən uzaq olmağa çalışın! Çünki sui zənn ibadəti aradan aparmaqla yanaşı, günahları da böyüdür.

Sui-zənn (bədbinlik) mö'minlər üçün xoşagəlməz xüsusiyyət olduğu kimi, hüsni-zənn də (nikbinlik, başqaları haqda xoş təəssüratda olmaq) mö'minlər üçün gözəl xüsusiyyət hesab olunur. Mə'sum imamlardan nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərin bu gözəl xüsusiyyətə sövq olunduqlarının şahidi oluruq.

Əli (ə) buyurur: Hüsni-zənn ən gözəl xüsusiyyət və insanın əldə etdiyi gözəl bəhrədir.

Hüsni-zənn dinin qorunmasına və qəlbi rahatlığa səbəb olur.

Hüsni-zənn nigaranlığı azaldır və günah sarsıntısına son qoyur.

Hüsni-zənn edənlər camaatın məhəbbətini qazanmış olurlar.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Hüsni-zənn insanın gözəl əxlaq və saf imanından irəli gəlir.

Peyğəmbər (s) buyurur: Mö'min qardaşlarınız haqda daim yaxşı fikirdə olun. Bununla siz mə'nəvi saflığa və gözəl təbiətə nail olarsınız.

Bədbinlik nikbinliklə əvəz olduqda qəlblərdən kin-küdurət gedir və insanda hamıya qarşı sevgi, məhəbbət və qardaşlıq hissi yaranır. Bu səbəbdən də mö'minlərin bir-birinə qarşı müsbət fikirdə olmaları [aralarında dostluq və səmimiyyətin bərqərar olunması üçün] ən başlıca me'yar hesab olunur. Lakin bunu da bilməliyik ki, hər şeydə olduğu kimi, hüsni-zənnin də müəyyən həddi-hüdudu vardır. Bu

həddi keçdikdə heç də müsbət xüsusiyyət hesab olunmur. Bunun üçün də hər şeydən əvvəl nə zaman bədbin və nə zaman nikbin olmağımızı bilməliyik. Mə'sum imamlardan nəql olunmuş rəvayətlərdə bunun üçün ən başlıca şərt cəmiyyətdə haqq-ədalətin bərqərar olunması, zülm, fitnə-fəsadın aradan götürülməsi və insanlar arasında sülh və əmin-amanlığın bərpa olunması hesab olunur. Belə ki, əgər cəmiyyətdə haqq-ədalət zülm və ədalətsizliyə, sülh və əmin-amanlıq ixtilaf və qarşıdurmalara qalib gələrsə, hüsni-zənn öz yerini tapacaqdır. Əksinə, zülm və pozğunluq baş alıb gedərsə, əməlisaleh insanları tanımaq bir o qədər də asan olmayacaqdır. Belə bir şəraitdə ictimai münasibətlər də müsbət bir xüsusiyyət kimi öz yerini tapa bilməyəcəkdir. Əli (ə) bu məsələyə işarə edərək buyurur: Düzgünlük insanlar və zəmanəyə hakim olduğu zaman günahı olmadığı bir şəxs başqa birsinə qarşı bədbin olarsa, sanki ona zülm etmiş olur. Zülm və ədalətsizlik baş alıb getdikdə isə biri başqasına qarşı yaxşı fikirdə olarsa, özünü aldanmış hesab etsin.

İmam Kazim (ə) buyurur: Zülm və ədalətsizlik haqq-ədalətə qalib gəldiyi zaman yaxşı insan olduğunu bilmədən biri digəri barədə yaxşı fikirdə olmamalıdır [hüsni-zənn etməməlidir].

İmam Əli ən-Nəqi (ə) buyurur: Haqq-ədalət öz yerini tapdığı zaman kimliyini tanımadan kimsə digərinə qarşı bədbin olmamalıdır. Zaman dəyişib, zülm və ədalətsizlik haqq-ədalətə hakim olduqda isə şəxsin əməli-saleh bir insan olduğunu bilmədikdə kimsəyə hüsni-zənn olunmamalıdır.

E'timad və hüsni-zənnə lazım olan şərtlərdən biri də qarşı tərəfin xəyanətə yol verməməsidir. Belə ki, həmin şəxs xəyanət etdikdə öz e'tibarını itirmiş olur və belə bir şəraitdə e'timad və hüsni-zənn edilməməlidir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: Sizə xəyanət edən şəxslərə e'timad etməməli, əmin olduğunuz (güvəndiyiniz) şəxslərə də töhmət vurmamalısınız.

MƏSXƏRƏ VƏ XƏBƏRÇİLİK

İctimai münasibətlərə xələl gətirən mənfi və olduqca xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən biri də xəbərçilikdir. Bu ruhi xəstəliyin qoyduğu mənfi tə'sirlərdən biri də insanların bir-birinə qarşı e'timadsızlığı, kin-küdurət, ədavət və s. xoşagəlməz hallardır. Xəbərçilik ixtilafların yaranmasına səbəb olan ən başlıca amillərdən biri olduğu üçün Qur'anda və nəql olunmuş rəvayətlərdə bu mətləbə dəfələrlə işarə olunmuş və o, böyük günahlardan biri kimi göstərilmişdir.

Xəbərçiliyin tə'rifində deyilir: Hər hansı bir şəxs barədə danışılan zaman dinləyicinin deyilənləri olduğu kimi həmin şəxsin özünə çatdırmasına xəbərçilik deyilir. Məsələn, «filan şəxs sənə barədə belə fikirdədir» — demiş olsun. Bunu da qeyd edək ki, həmin şəxs barədə yalnız mənfi təəssürat yarada bilən sözlər xəbərçiliyə çevrilə bilər. Mə'lumdur ki, hər hansı bir şəxsi tə'riflədikdə kin-küdurətə səbəb olacaq heç bir şey yaranmır. Görkəmli islam alimlərindən olan Şəhid Sani xəbərçilik haqda deyir: Xəbərçilik o sirlərin açılmasına deyilir ki, deyən və ya nəzərdə tutulan şəxsi sarsıtmış olsun. Bu tə'rifə əsasən sirin açılması istər ifadə, istər yazı, istərsə də işarələrlə olsun, xəbərçilik xüsusiyyəti daşıyır. Mö'minlər, qohum-əqrəbə və dostlar arasında ixtilaf və ədavətin salınması qətiyyətlə pislənir və bu iş böyük günahlardan sayılır:

«...Fitnə, qətdən daha şiddətlidir...» (Bəqərə-191)

«...Fitnə salmaq vuruşmaqdan daha betəkdir...» (Bəqərə-217)

Fitnə-fəsada və düşmənçiliyə səbəb olan xəbərçilik haqda deyilir:

«[Dalda] qeybət edib [üzdə] tə'nə vuran hər kəsin vay halına!» (Humzə-1)

«Və həm də itaət etmə [yalan yerə] hər and içənə, alçağa.

Yalandan çox-çox and içənlərə, eyb axtaran və sözgəzdirənlərə itaət etmə.» (Qələm 10-11)

Peyğəmbər (s) səhabələrə xitab edərək buyurur: Sizin içərinizdə olan ən pis şəxsləri özünüze tanıtdırırmı? Dedilər: Bəli, ya Rəsuləllah! Buyurdu: O kəsdir ki, daim əməlisaleh insanların eyb və çatışmazlıqlarını axtarar və dostlar arasında təfriqə yaratmaq istər.

Başqa bir hədisdə deyilir: Allahın daha çox nifrət etdiyi şəxs o kəsdir ki, əməlisaleh insanların eyb və çatışmazlıqlarını axtarar və xəbərçilik etməklə dostlar arasında təfriqə yaratmaq istər.

Əli (ə) buyurur: Xəbərçilikdən uzaq olun. Çünki xəbərçilik düşmənçiliyə, insanın Allahdan və camaatdan uzaq düşməsinə səbəb olur.

Peyğəmbər (s) xəbərçiliyin müsəlmana yaraşmayan bir xüsusiyyət olması haqda buyurur: Xəbərçilik və düşmənçilik [Cəhənnəm] odundadır. Bu iki şey müsəlmanın qəlbində özünə yer tapmaz.

Xəbərçilik və düşmənçilik Cəhənnəm odundadır - dedikdə, Peyğəmbər (s) Cəhənnəm əhlini nəzərdə tutur və belə bir xüsusiyyətə malik olan şəxsləri müsəlmançılıqdan xaric edir.

Başqa bir hədisdə buyurur: Xəbərçilər Cənnətə daxil olmazlar.

XƏBƏRÇİLƏRLƏ RƏFTAR VƏ DAVRANIŞ

Xəbərçilər müsəlmanlar arasında təfriqə salıb öz çirkin niyyətlərinə nail olmasınlar deyər, Şəhid Sani Qur'an və nəql olunmuş rəvayətlərə istinad edərək, onların dediklərini dinləyən şəxslərin üzərinə altı vəzifənin düşdüyünü qeyd edir:

1. Hər şeydən əvvəl sözlərinə e'tina etməyib onları qəbul etməməli. Hucurat surəsinin 6-cı ayəsində onlar haqda deyilir:

«...Əgər bir fasiq sizə pis bir xəbər gətirsə, dərhal onun doğruluğunu yoxlayın...»

2. Xəbərçilik etməkdən çəkindirib onlara nəsihət etməli. Loğman surəsinin 17-ci ayəsində bu mətləbə işarə olunaraq buyurulur:

«...Yaxşı işlər görməyi əmr et, pis işləri qadağan elə...»

3. Onlarla, dedikləri sözlərə görə şəxsi qərəzlə deyil, Allaha xatir düşmənçilik etməli. Çünki, Allahın dostları ilə dostluq, düşmənləri ilə düşmənçilik etmək lazımdır.

4. Dediklərini eşidərkən dərhal müsəlman qardaşına qarşı pis fikrə düşməməli. Hucurat surəsinin 12-ci ayəsində bu haqda deyilir:

«...Çox zənn və gümana qapılmaqdan çəkinin. Şübhəsiz ki, zənnin bə'zisi [heç bir əsası olmayan zənn] günahdır...»

5. Xəbərçinin söylədiklərindən maraqlanıb başqalarının şəxsi həyatına dəxalet etməməli. Həmin ayədə deyilir:

«...[Bir-birinizin eyb və sirrini] arayıb axtarmayın...»

6. Həmin şəxs özü də xəbərçilik etməsin deyə, eşitdiklərinə razı olub başqalarına danışmamalı.

Bu barədə nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Uzun illər ayrılıqdan sonra böyük alimlərdən birinin dostu onun görüşünə gəlir. Dostu söhbət əsnasında başqa birisinin alim barədə dediklərini ona nəql edir. Alim eşitdiklərindən çox narahat olub deyir: Neçə ildən sonra mənim görüşümə üç böyük günahlamı gəldin?! Əvvəla ona görə ki, məni o şəxsə qarşı bədbin edib aramızda düşmənçilik yaratdın. İkincisi ona görə ki, bir qədər əvvəl çox rahat idim, indi isə eşitdiklərimdən kədərlənib nigarançılıq çəkməyə başladım və nəhayət üçüncü ona görə ki, başqasının haqqını tapdaladığın üçün mənim nəzərimdə öz e'timadını itirmiş oldun.

Bu səbəbdən də xəbərçilərlə qarşı-qarşıya gəldikdə hər şeydən əvvəl onların dedikləri təkzib olunmalı və onlara qarşı olduqca e'tinasız yanaşmaq lazımdır.

Unutmamalıyıq ki, əgər xəbərçi başqalarının dediklərini bizə çatdırırsa, sözsüz ki, bizim də dediklərimizi başqalarına çatdırmaqda heç nədən çəkinməyəcəkdir. Bunun üçün də onlara e'timad etməməli və dedikləri təkzib olunmalıdır ki, əvvəla onlar gördükləri işdən peşman olub bir daha onu təkrar etməsinlər. Digər tərəfdən də xəbərçilərin çirkin niyyətləri müsəlmanlar arasında dostluq və qardaşlığın aradan getməsinə səbəb olmasın.

İmam Musa Kazim (ə)-in səhabələrindən olan Məhəmməd ibn Fəzl deyir: İmam Musa Kazim (ə)-dan soruşdum: E'timad etdiyim şəxslərdən yaxın dostlarım barədə xoşagəlməz şeylər eşidirəm. Lakin o, deyilənləri təkzib edir. İmam (ə) cavabında buyurdu: Ey Məhəmməd! Özü inkar etdiyi zaman əlli nəfər şəhadət versə belə, müsəlman qardaşın [mənfi xüsusiyyətləri] barədə deyilənlərə göz yum. Əlli nəfərin dediklərini təkzib, müsəlman qardaşının dediklərini isə təsdiq et. Şəxsiyyətinə xələl gəlməsin deyə, eşitdiklərini kimsəyə söyləmə. Yoxsa bu ayənin aşkar nümunəsnə çevrilərsən:

«Mö'minlər arasında [onları nüfuzdan, hörmətdən salmaq məqsədilə] pis söz yaymaq istəyənləri dünyada və axirətdə şiddətli bir əzab gözləyir...» (Nur-19).

Tarixə nəzər saldıqda mə'sum imamların xəbərçilərlə kəskin şəkildə davrandıqlarının şahidi oluruq. Bir şəxs Əli (ə)-in hüzurunda başqa birisi barədə xoşagəlməz sözlər dedikdə, o həzrət dərhal onun sözünü kəsərək buyurdu: Bil ki, sənin dediklərini yaxşıca araşdıracağıq. Düz demiş olsan, (xəbərçilik etdiyən üçün) səninlə düşmən olacaq, yalan olduqda isə (başqaları barədə xoşagəlməz sözlər dediyin üçün) cəzalandıracağıq. Əgər bağışlanmağını istəsən, səni bağışlayarıq. Həmin şəxs gördüyü işdən peşman olub üzr istəyir.

MƏSXƏRƏ

Məsxərə və ya istehza — kimlərinə əxlaqi və cismi xüsusiyyətlərinə gülmək və ya güldürmək məqsədilə qeyri-adi tərzdə bəyan və ya təqlid olunmasına deyilir.

Mö'minlərin şəxsiyyət və mə'nəviyyətinə xələl gəlməsinə və onların təhqir olunmasına səbəb olduğu üçün islam dinində kiminsə məsxərə və ya istehza olunması qətiyyətlə pislənilir. Qur'ani-Kərimdə mö'minlərə e'tinasız yanaşanlar və onları xar, rüsvay etmək istəyən şəxslər haqda deyilir:

«...Şərəf-şan da, qüvvət və qələbə də yalnız Allaha, Onun Peyğəmbərinə və mö'minlərə məxsusdur...» (Munafiqun-8)

Başqa bir ayədə deyilir:

«İman gətirib yaxşı əməllər edənlər isə yaradılmışların ən yaxşılarıdır».(Bəyyinə-7).

Peyğəmbər (s) buyurur: Allah-taala buyurur: And olsun Öz izzəti-cəlalıma! Elə bir məxluq yaratmadım ki, onu mö'min bəndələrimdən çox sevmiş olum.

Cabir ibn Abdullah deyir: Bir gün Peyğəmbər (s) Kə'bəyə nəzər salıb buyurdu: Mərhaba sənə ey Kə'bə! Allah yanında nə qədər hörmətin var! And içirəm ki, Allah yanında mö'minlərin hörməti səndən çoxdur. Çünki Allah-taala səni bir, mö'minləri isə üç şeyə görə hörmət sahibi etmişdir. Onların malı, canı və haqlarında kimsəyə bədbin olmaq halal edilməmişdir.

İmam Baqir (ə) buyurur: Mö'minlərin hörməti Kə'bədən daha çoxdur.

Allah-taala mö'minlər üçün olduqca böyük hörmət və ehtiram müəyyən etmişdir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: Allah-taala buyurur: Mö'min bəndəmi xar və rüsvay edən kəslər Mənimlə müharibəyə hazır olsunlar. Mö'min bəndələrimi əziz tutan kəslər isə qəzəbimdən amanda qalacaqlarına əmin olsunlar.

Məsxərə və istehza mö'minlərin mə'nəviyyatına böyük zərbə vurduğu üçün Qur'an və nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə bu xoşagəlməz xüsusiyyətin tərki olunmasına qətiyyətlə tə'kid olunur.

Hucurat surəsinin 11-ci ayəsində deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Bir qövm digərini lağa qoymasın. Ola bilsin ki, lağa qoyulanlar lağa qoyanlardan [Allah yanında] daha yaxşı olsunlar. Qadınlar da bir-birinə rişxənd etməsinlər. Bəlkə, rişxənd olunanlar rişxənd edənlərdən daha yaxşıdırlar...»

Başqa bir ayədə mö'minlərin məsxərə olunması münafiqlərə xas olan xüsusiyyətlərdən biri kimi göstərilir:

«Onlar mö'minlərlə qarşılaşdıqları zaman: Biz də [sizin kimi] iman gətirdik, — deyirlər. Halbuki öz şeytanları ilə [onları aldadan dostları ilə] təkbətək qalanda: Biz də sizinləyik, biz ancaq [mö'minlərə] istehza edirik, — deyirlər».

Tövbə surəsinin 79-cu ayəsində isə mö'minləri istehza edən kəslərə kəskin cavab verilərək axirət günü böyük əzaba düçar olacaqlarına xəbərdarlıq edilir:

«Könüllü surətdə [bollu] sədəqə verən mö'minlərə tə'nə edənləri və güc-bəla ilə əllərinə düşəni təsəddüq edən kəsləri məsxərəyə qoyanları Allah Özü məsxərəyə qoyacaqdır. Onlar şiddətli bir əzaba düçar olacaqlar!»

HƏSƏD

Mənfi xüsusiyyətlərdən və böyük günahlardan biri də həsəddir. İctimai münasibətlərdə insanlar arasında kin-küdurət və ədavətin yaranmasına səbəb olan amillərdən biri də məhz həsəddir. Qur'ani-Kərimdə Adəm (ə)-in yaradılışından söhbət açılarkən Yer üzərində baş verən ilk günahın həsəd üzündən baş verdiyinə işarə olunur. Məhz bu xislət İblisin cənnətdən qovulmasına və tarixdə ilk dəfə Yer üzərində qan tökülməsinə səbəb olur. O gündən etibarən bu şeytani xislət qəlblərdə özünə yer etmiş və minlərlə haqsız insanın qanının tökülməsinə, kin-küdurətin yaranmasına səbəb olmuşdur.

HƏSƏDİN TƏ'RİFİ VƏ NÖVLƏRİ

Həsəd – hər hansı bir şəxsin başqa birisinin malik olduğu ilahi ne'mətlərdən (istər maddi olsun, istərsə də mə'nəvi) məhrum olmasını arzu etməsinə deyilir. Belə şəxslər bə'zən bu yolda əzab-əziyyətə qatlaşmağa belə hazır olurlar.

HƏSƏDİN NÖVLƏRİ

1. Özündə olmasını arzu etməsə belə, başqasının hər hansı bir ne'mətdən məhrum olmasını istəyər;
 2. Başqa birisinin malik olduğu hər hansı bir şeydən məhrum olmasını arzu etməklə yanaşı, özünün də həmin şeyə malik olmasını istəyər;
 3. Həmin şeyin özündə olmasını istəməsə də, ona oxşarına malik olmasını arzu edər. Əldə etmədikdə isə başqalarının həmin şeydən məhrum olmasını istəyər;
 4. Başqalarının malik olduqları şeylərin oxşarını özündə də olmasını arzu edər və eyni zamanda onların da malik olduğu şeylərdən məhrum olmalarını istəməz.
- Yuxarıda qeyd olunan dörd xüsusiyyətdən üçü mənfi, sonuncu xüsusiyyət isə müsbətdir və buna «qibtə» deyilir. Qibtə nəinki mənfi xüsusiyyət deyil, əksinə, insanın əxlaq və mə'nəviyyatının təkamülünə də səbəb olur. Bə'zən insan başqalarına qibtə etməklə onların malik olduqları şeyləri əldə etmək üçün zəhmətə qatlaşmalı olur və bununla yanaşı başqalarının da zərər çəkmələrini arzu etmir.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: Mö'minlər qibtə edər, lakin həsəd aparmazlar, münafiqlər isə həsəd aparar, lakin qibtə etməzlər.

HƏSƏD QUR'AN NÖQTEYİ-NƏZƏRİNDƏN

Allah-taala Peyğəmbərə (s) xitab edərək həsədin Şeytani vəsvəsələrlə eyni olduğunu bildirir:

1. «[Ya Peyğəmbər!] De ki: Pənah aparıram sübhün Rəbbinə!
2. Yaratdıqlarının [insanların, cinlərin, vəhşi heyvanların] şərindən;
3. Zülmətə bürünməkdə olan gecənin [və ya batan ayın, ziyası sönən ulduzların] şərindən;
4. [Ovsun oxuyub] düyünlərə üfürən [yaxud cadu edib iplərə düyün vuran] qadınların şərindən;
5. Və bir də paxılın şərindən!» (Fələq surəsi).

Başqa bir ayədə Allah-taala mö'minlərə, başqalarına verilənləri arzu etmələrini tövsiyə edir. Çünki hər bir insanın nəsibi vardır:

«Allahın [maddi, yaxud mə'nəvi cəhətdən] birinizi digərinizdən üstün tutduğu [birinizə digərinizdən artıq verdiyi] şeyi [özünü zə] arzulamayın. Kişilərin öz qazandıqlarından öz payı, qadınların da öz qazandıqlarından öz payı vardır. [Dilədiyiniz şeyi] Allahın lütf və mərhəmətindən istəyin! Şübhəsiz ki, Allah hər şeyi olduğu kimi biləndir».(Nisa-32).

Digər iki ayədə Allah-taala Peyğəmbərə (s) başqalarına verdiyi ne'mətləri istəməsini əmr edir:

«Mən səni [peyğəmbər] seçdim. Sənə vəhy olunanı dinlə!» (Taha-13).

Başqa bir ayədə kitab əhlinin müsəlmanların küfr etmələri üçün göstərdikləri sə'ylərə və islamı qəbul etdikləri üçün onlara həsəd etmələrinə işarə olunur:

«[Ey mö'minlər!] Kitab əhlindən bir çoxu həqiqət onlara bəlli olduqdan sonra belə, təbiətlərindəki həsəd [paxıllıq] üzündən sizi, iman gətirmiş olduğunuz halda, yenidən küfrə sövq etmək istərlər...» (Bəqərə-109).

NƏQL OLUNMUŞ RƏVAYƏTLƏRDƏ HƏSƏD VƏ HƏSƏD EDƏN ŞƏXSLƏR HAQQA

Peyğəmbər (s)-dən nəql olunur ki, Allah-taala Musa (ə)-a xitab edərək buyurur:

Ey İmranın oğlu! Camaata verdiklərimə göz dikib həsəd aparma və nəfsini [gördüklərinə] tabe etmə. Çünki həsəd aparan şəxslər verdiyim ne'mətlərdən narazı qalıb bəndələrim arasında böldüyüm ne'mətləri əldə etmək istəyərlər.

Peyğəmbər (s) səhəbələrə müraciət edərək buyurur: «Allahın ne'mətlərinə təcavüz etməyin»

Səhəbələr soruşdular: «Ya Rəsuləllah, kimlər Allahın ne'mətlərinə təcavüz edərlər? Buyurdu: Başqalarına həsəd aparan kəslər.

Əli (ə) buyurur:

Həsəd sağalmayan bir xəstəlikdir.

Həsəd ruhun zindanıdır.

Həsəd xəstəliklərin ən ağrılıdır.

Həsəd pisliliklərin mənbəyidir.

Həsədin verdiyi səmərə dünya və axirət bədbəxtçiliyidir.

Həsədi tərk edənlər insanların ən sevimlisidir.

Həsəd aparan şəxslərə gəldikdə isə, Əli (ə) buyurur: Həsəd aparan şəxslər bol-bol həsrət çəkər və neçə bərabərində günaha düşər olurlar.

Həsəd aparan şəxslər heç vaxt faydalanmazlar.

Həsəd aparan şəxslərə insanların malik olduqları ne'mətləri itirmələrindən başqa heç nə rahatlıq gətirmir.

Həsəd aparan şəxslər başqalarının qəm-qüssəsində sevinər, onların sevincində isə kədərlənərlər.

Həsəd aparan şəxslər hər hansı bir şəxsin nəyisə əldən verməsini özünə qənimət hesab edər.

Həsəd aparan şəxslər dostluğunu dildə aşkar edər, düşmənçiliyini isə qəlbində gizli saxlayar.

Bunun üçün də onların adı dost, xisləti isə düşməndir.

Dostların ən pisi həsəd aparan şəxslərdir.

İmam Sadiq (ə) həsəd aparan şəxslər barədə buyurur: Paxıl və xəsislər heç nədən rahatlıq tapmadıqları kimi, həsəd aparan şəxslər də heç nədən ləzzət almazlar.

Həsəd aparan şəxslər İblis kimi ziyanı başqalarına vurmazdan əvvəl özlərinə vururlar. Belə ki, o, Adəmə həsəd aparmaqla özünün lə'nətlənməsinə, Adəm (ə)-in isə peyğəmbərliyə seçilməsinə səbəb oldu.

Küfrün əsasını üç şey təşkil edir: Təkəbbür, həsəd və tamah.

Həsədin əsasını Allahın fəzl və kəramətini inkar etmək təşkil edir. Bu iki şey küfrün qanadlarıdır. Adəm övladının əbədi həsrətə və bir daha nicat tapmamasına səbəb olan şey məhz həsəd oldu.

Bu məzmununda nəql olunmuş digər rəvayətlərdə həsəd, imanı zəiflədən və cismi sağlamlığa xələl gətirən amillərdən biri hesab olunur.

Əli (ə) bu haqda buyurur: Başqalarına həsəd aparmayın. Alov odunu yandırdığı kimi, həsəd də imanı məhv edib aradan aparır.

Qar suda əriyib yoxa çıxdığı kimi, həsəd də imanı qəlblərdə əridib məhv edir.

Həzrət Peyğəmbər (s) səhəbələrə etdiyi tövsiyələrin birində buyurur: Ağah olun ki, sizdən əvvəlki ümmətin sorağına gələn xəstəlik (həsəd), sizin də sorağınıza gəlmişdir. O, sizin başınızdən bir tük də əskik etməz, lakin dininizi məhv edib aradan aparar.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Dinə xələl gətirəcək şeylər həsəd, xudbinlik və özünü başqalarından üstün tutmaq hissidir.

Əli (ə) həsədi cismi xəstəlik, onun tərk olunmasını isə sağlamlıq hesab edir. Bu haqda buyurur: Həsəd aparan şəxslər daim xəstə olurlar.

Həsəd cismi süst və zəif edər.

Həsəd aparan şəxslərin sağlamlıqdan xəbərsiz olmaları çox qəribədir.

Cismi sağlamlıq həsədin azalmasından asılıdır.

HƏSƏDƏ SƏBƏB OLAN AMİLLƏR

Həsədin böyük günahlardan olduğu və onun qoyduğu mənfi tə'sir haqda ümumi mə'lumat əldə etdik. Belə bir ağır ruhi xəstəlikdən yaxa qurtarmaq üçün insan hər şeydən əvvəl bunun səbəblərini araşdırmalı və onlarla mübarizə aparmalıdır.

Əxlaq alimləri həsədə səbəb olan yeddi əsas amilə işarə etmişlər:

1. Xəbislik;

Bir çoxlarında həsədin yaranması xəbislik və paxıllıq hissindən doğur. Heç bir əlaqə və düşmənçiliyin olmamasına baxmayaraq, onlar camaatın narahatçılıqlarına sevinər, uğur və müvəffəqiyyətlərinə isə narahat olurlar. Bu səbəbdən də onlar kimsənin öz məqsədinə çatmasını arzu etməzlər.

2. Düşmənçilik;

Həsədə səbəb olan amillərdən biri də ədavət və düşmənçilikdir. Belə ki, həsəd aparan şəxs düşməninin çətinliklə qarşılaşdığını gördükdə sevinir, onun uğur və müvəffəqiyyət qazandığını gördükdə isə kədərlənir və daxili sarsıntı keçirməyə başlayır.

3. Məqam və var-dövlət sevgisi;

Həsədə səbəb olan amillərdən biri də insanın təqribən dəyişilməz həyat tərzini keçirməsindən irəli gəlir. O, qarşısında rəqib gördükdə dərhal ona qarşı həsəd aparmağa başlayır. Məsələn, ən gözəl «sənətkar» adını almış və ya hamıdan daha çox var-dövlət sahibi olan bir şəxs başqa birisinin ondan daha çox şöhrət tapmasını və ya daha çox var-dövlət sahibi olduğunu eşitdikdə onlara qarşı həsəd aparmağa başlayır və tez bir zamanda uğursuzluğa düşər olmalarını arzu edir.

4. Rəqabət;

Bu hiss adətən yüksək məqam və dərəcəyə nail olmaq istəyən şəxslərdə özünü büruzə verir. Yalnız bir nəfər birinci yerə (və ya ən yüksək məqama) çatdığı üçün başqaları onun yerini tutmaq istədikləri üçün daim ona həsəd aparırlar.

5. Təkəbbür;

Bəzi həsəd aparan şəxslər təkəbbürlü olduqları üçün başqalarının müvəffəqiyyət və inkişafını görmək istəməzlər. Çünki təkəbbürlü şəxs öz qarşısında hamının kiçilməsini istədiyi üçün, onları özündən aciz görmək istəyir. Belə ki, başqalarının yüksəlməsi onların qarşılarında kiçilmələrinə bir dəfəlik son qoymuş olur.

6. Xudpəsəndlik;

Bəzi xudpəsənd insanlar özlərini başqalarından üstün tutduqları üçün başqalarının müvəffəqiyyətinə həsəd aparırlar. Xudpəsəndlik təkəbbürdən bir qədər fərqlidir. Belə ki, təkəbbürlü şəxslər özlərinin başqalarından üstün olmasını istəyirlər. Bu dəstəyə aid olanlar isə nə başqalarının onlardan üstün olmalarını istəyər və nə də özləri buna can atırlar.

7. Təəccüb.

Bəzi həsəd aparan şəxslər başqalarına hər hansı bir ne'mət nəsib olduqda, onların əldə etdikləri şeylərə layiq olmadıqlarını görüb buna təəccüb edər və onların əldə etdiklərindən məhrum olmalarını istəyirlər.

YALAN

Yalan böyük günah və olduqca mənfi xüsusiyyət olduğu üçün ictimai münasibətlərdə qətiyyətlə pislənmişdir. Yalan, danışanın e'timad və e'tibarını itirməsi ilə yanaşı, cəmiyyətdə e'timadsızlıq, şəkk və tərəddüd toxumunu səpir. İnsanların bir-birinə e'timad etmədikləri bir cəmiyyətdə yaşamaq isə, mə'lum olduğu kimi dözülməz və acınacaqlıdır.

Yalan haqqında kifayət qədər ayə və hədis nəql olunmuşdur. Haqqında söhbət açılan ayə və hədislərdə yalanın cəmiyyətdə göstərdiyi mənfi tə'sir və nəticələr haqqında ətraflı danışılmış və onun bir çox günahların mənşəyi olduğu vurğulanmışdır.

Yalan danışmaq olduqca asandır və belə bir günaha düçar olmaq bir o qədər də zəhmət tələb etmir. Lakin təəssüflər olsun ki, insanların bir çoxu məqsədlərinə nail olmaq üçün yalan danışmağa üstünlük verirlər. Bir məsələyə də diqqət yetirməliyik ki, görülən hər bir iş mənfi əldə etmək üçün müəyyən qədər zəhmət çəkilməsini tələb edir. Bu səbəbdən də ən az zəhmətlə böyük mənfi əldə olunan işlər daha çox əhəmiyyət kəsb edir və insanların çox az bir hissəsi bunun nə kimi mənfi tə'sir qoyacağına diqqət yetirir. Onları maraqlandıran yalnız əldə edəcəkləri dünyəvi xeyir və mənfiyyətlərdir. Bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, zəhmət tələb olunmayan xoşagəlməz iş və xüsusiyyətlərdən biri də yalan danışmaqdır. Belə ki, yalan danışmaqla bə'zən məqsədə daha tez çatmaq olur və bu kimi hallarda bunun nə ilə nəticələncəyinə diqqət yetirən çox az olur. Yalan məhz belə bir mənfi xüsusiyyətə malik olduğu üçün mə'sum imamların nəzərindən qaçmamış, buyurduqları hədis və rəvayətlərdə yalanın olduqca ağır ictimai xəstəliklərdən olduğuna işarə etmişlər. Hədis və rəvayətlərlə yanaşı, Qur'ani-Kərimin bir çox ayələrində yalanın böyük günah və yalançıların şiddətli əzaba düçar olacaqları haqda söhbət açılmışdır.

YALANIN TƏ'RİFİ

Yalan — həqiqət və inamın əksinə olan şeylərə deyilir. Deməli yalanın iki əsas şərti vardır. Onlardan biri deyilənlərin həqiqətə uyğun gəlməməsi, digəri isə insanın elm və mə'lumatları ilə əldə olunan inam və e'tiqadla müvafiq olmamasıdır. Bir şəxs özünün həqiqət hesab etdiyi, əslində isə həqiqətə uyğun olmayan bir sözü deyərsə, yalan hesab olunmamalıdır. Əhəmiyyət doğuran məsələlərdən biri də budur ki, danışılan sözün yalan olması mümkün olduğu kimi, bə'zi iş və əməllərin də yalan olması mümkündür. Məsələn, hər hansı bir şəxsin özünü şəxsiyyətli bir insan kimi göstərməsini, amma həqiqətdə heç də elə olmadığını buna misal çəkmək olar. Deməli, yalan həm sözdə, həm də əməldə ola bilər. Yuxarıda verilən tə'rif onların hər ikisinə aid olur.

YALAN QUR'AN NÖQTEYİ-NƏZƏRİNDƏN

Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, Qur'anın bir çox ayələrində yalan və onun müxtəlif yönələri haqda söhbət açılmış və insanın bu mənfi xüsusiyyəti tərki etməsinə tə'kid olunmuşdur. Biz onlardan bir neçəsinə işarə edirik:

1. Həcc surəsinin 30-cu ayəsində Allah-taala insanları bütələrə pərəstiş etməkdən çəkinmələrini əmr etməklə yanaşı, yalandan da çəkinmələrini əmr edir:

«...Bütlərdən qaçının, yalan sözlərdən də [Allaha şərik qoşmaqdan da] çəkinin.»

2. Nəhl surəsinin 105-ci ayəsində yalan danışmağın imansızlıqla bərabər olduğu göstərilir:

«Yalanı ancaq Allahın ayələrinə inanmayanlar uydururlar. Onlar əsil yalançıdırlar!»

3. Zümər surəsinin 3-cü ayəsindən belə qənaətə gəlmək olur ki, yalançılar Allahın hidayətindən məhrum və aqibətləri acınacaqlı olan şəxslərdir:

«...Allah yalançı, nankor olan kimsəni doğru yola müvəffəq etməz».

Başqa bir ayədə buyurur:

«...Şübhəsiz ki, Allah [Ona şərik qoşmaqla, böhtan atmaqla] həddi aşanı və yalançını doğru yola müvəffəq etməz». (Mu'min-28).

4. Allahın hidayətindən məhrum olan kəslər Onun qəzəb və lə'nətinə düçar olurlar. Ali-Imran surəsinin 61-ci ayəsində Peyğəmbərlə (s) məsihilər arasında yaranmış qarşıdurma haqda söhbət açılarkən Nəcran keşişlərinə xitab edilərək buyrulur:

«...Sonra [Allaha] yalvarıb yalançılara Allahın lə'nət etməsini diləyək!»

Başqa bir ayədə deyilir:

«...Əgər yalan deyirəmsə, Allah mənə lə'nət eləsin!...». (Nur-7).

YALAN - HƏDİS VƏ RƏVAYƏTLƏRDƏ

1. Hədislərin bir çoxunda yalan «imanı aradan aparan» və bu kimi digər ifadələrlə bəyan edilir. Peyğəmbər (s) buyurur: Çox yalan danışmaq imanı məhv edib aradan aparır. Başqa bir hədisdə buyurur: Yalan danışmaqdan çəkinin. Çünki yalan insanı imandan uzaqlaşdırır. Əli (ə) buyurur: Yalandan uzaq olun. Çünki yalan insanı imandan uzaqlaşdırır. Daim həqiqəti söyləyən sadıq insanlar hidayət yoluna qədəm qoyurlar, yalançılar isə bədbəxtçilik və rüsvayçılıqla üzləşərlər.

Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə deyilir ki, yalan, mö'minlərə xas olmayan bir xüsusiyyətdir. Onlar bu günaha çox nadir hallarda düçar olurlar. Yalançılar isə bunu özlərinə peşə edirlər. Həsən ibn Məhbubdan nəql olunan rəvayətdə deyilir: İmam Sadiq (ə)-dan soruşdum: Mö'min paxıl ola bilərmi? Buyurdu: «Bəli». Soruşdum: Bəs yalançı necə? Buyurdu: Xeyr, mö'min xain ola bilməz. Sonra sözlərinə davam edərək buyurdu: Mö'min hansı xasiyyətə malik olsa da, xain və yalançı ola bilməz.

2. Yalanın bütün pisləklərin amili olduğu haqda deyilir: Yalan insanları pisləklərə, pisləklər isə cəhənnəmə sövq edər. İmam Həsən Əskəri (ə) buyurur: Günah və pisləklərin açarı yalan olan evlərdə olar.

3. Digər rəvayətlərdə yalanın ən pis əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri olduğu göstərilir. Əli (ə) bu haqda buyurur: Yalan danışmaqdan çəkinin, çünki ən pis əxlaqi xüsusiyyətlərdən olan yalan, pozğunluğun bir növüdür.

Yalan danışmaq ən pis əxlaqi xüsusiyyət və insanlar arasında nifaq salmaqdır.

Yalançılıqdan pis adət yoxdur.

Peyğəmbər (s) buyurur: Ən böyük cinayət yalan danışmaqdır.

Başqa bir yerdə buyurur: Ən böyük xəyanət odur ki, mö'min qardaşın sənə danışdığı sözləri təsdiq edər, sən isə ona yalan demiş olasan.

Həzrət Əli (ə) buyurur: Düzlük əmanətdarlıq, yalançılıq isə xəyanətdir.

Başqa bir yerdə buyurur: Sözlərin ən pisi yalandır.

Həmçinin buyurur: İmanın nişanələrindən biri də budur ki, ziyanına olsa belə, düz sözü xeyrinə olan yalandan üstün tutasan.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Ağıllı insanlar yalan danışmaz, əgər onların xeyrinə olsa belə.

QUR'ANDA DÜZLÜK VƏ SƏDAQƏT

İslamın yalana olan münasibəti bəlli oldu. Burada düzlük və sədaqət barədə də söhbət açmağı məqsəduyğun hesab edirik. Tövbə surəsinin 119-cu ayəsində deyilir:

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və [imanında, sözündə, işində] doğru olanlarla olun!...»

Başqa bir ayədə isə Allah-taala düz danışan və düz yolda olanlara böyük ne'mət (Cənnət) müjdə verir:

«Allah buyurdu: Bu, [qiyamət günü] elə bir gündür ki, düz danışanlara düzlükləri fayda verir. Onları [ağacları] altında çaylar axan cənnətlər gözləyir. Onlar orada əbədi olaraq qalacaqlar. Bu, [mö'minlər üçün] böyük uğur və qurtuluşdur!» (Maidə-119).

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Qiyamət günü sizlərdən mənə ən yaxın olanınız düz danışanlarınızdır.

Əli (ə) buyurur: Düz danışmaq böyük şərəf və ucalıqdır.

Başqa bir yerdə buyurur: Düz danışmaq ədalətlə qardaşdır.

İmam Sadiq (ə) buyurur: Allah elə bir peyğəmbər göndərməmişdir ki, düz danışan və əmanətdar olmasın.

İCAZƏ VERİLƏN YALANLAR

Yalan böyük günahlardan olsa da bəzi zəruri hallarda həqiqətin gizli saxlanması və yalanın həqiqət kimi qələmə verilməsinə icazə verilir. Dərsimizin sonunda onların hər biri haqda ayrı-ayrılıqda söhbət açmağı məqsəduyğun hesab edirik:

1. Zəruri hallar;

Bəzən can, mal, şəxsiyyət böyük təhlükə ilə qarşılaşdıqda yalan danışmaqdan savayı heç bir çıxış yolu qalmır və bu kimi hallarda yalan danışmağa icazə verilir.

Qur'ani-Kərim ikrah və çarəsizlik üzündən, habelə təzyiq altında qalan şəxslərin qəlbən Allaha iman gətirib, dildə küfr etmələrindən qəmgin olmamalarını istəyir. Nəhl surəsinin 106-cı ayəsində [bu şəxslərə təskinlik verilərək] deyilir:

«...[Küfr sözünü deməyə] məcbur edilən [dil ilə deyib ürəyində onu təsdiq etməyən] şəxs istisna olmaqla...»

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «İztirari hallarda (çıxılmaz vəziyyətdə) Allah-taalanın halal etməyi bir şey yoxdur».

Qeyd etdik ki, çarəsizlik dedikdə, insanın istər canı, istər malı, istərsə də şəxsiyyəti ciddi təhlükə ilə qarşılaşmış olsun. Cüz'i və bir o qədər əhəmiyyət kəsb etməyən məsələlərdə isə yalan danışmağa heç bir zərurət yoxdur.

2. İslah və vasitəçilik;

Tərəflər arasında (məsələn, ailə və dostlar arasında) ixtilaf və anlaşılmazlıqların aradan qaldırılmasında — başqa heç bir çıxış yolu olmadıqda — yalan danışmağın heç bir nöqsanı yoxdur. Bu kimi hallarda düz danışib tərəflər arasında ədavət və düşmənçiliyin daha da güclənməsinə səbəb olmaq isə günah və olduqca nalayiq bir işdir.

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a tövsiyə edərək buyurur: Ey Əli! Allah, tərəflər arasında sülh və əmin-amanlıq məqsədilə yalan danışmağı sevir, həqiqəti deyib ixtilafın daha da güclənməsinə isə nifrət edir.

3. Döyüş zamanı [düşməni] aldatmaq məqsədilə deyilən yalanlar;

İslamda rəğbətlə qarşılanan hərbi taktikalardan biri də düşmənin aldadılmasıdır. Düşmənin nizam-intizamını pozmaq və ya hərəkət istiqamətini dəyişmək məqsədilə yalan demək, halal və bəzi hallarda zəruri məsələlərdən birinə çevrilir. Peyğəmbər (s) bu haqda Əli (ə)-a buyurur: Üç halda yalan danışmaq olar. Onlardan biri də döyüş zamanı [düşməne] kələk gəlməkdir.

4. Zarafat məqsədilə deyilən yalanlar.

İnsanların bir çoxu zarafat etdikləri zaman yalan danışır və beləliklə başqalarının könlünü almaq istəyirlər. Bu kimi hallarda onlardan «nə üçün yalan danışırısan!» -deyə, soruşduqda deyərlər: Yalan demirəm, sadəcə olaraq zarafat edirəm. Lakin diqqət yetirmək lazımdır ki, xoşagəlməz bir iş kimi zarafat və ya yalanın ciddi olması arasında heç bir fərq yoxdur. Onların hər ikisi mənfi və olduqca xoşagəlməz xüsusiyyətdir. Peyğəmbər (s) buyurur: Yalan istər ciddi olsun, istərsə də zarafat, haram və yol verilməzdir.

Başqa bir hədisdə buyurur: Vay camaatı güldürmək məqsədilə yalan danışanların halına! Vay onların halına!

İmam Baqir (ə) buyurur: Yalandan, istər böyük olsun, istər balaca və istər ciddi olsun, istərsə də zarafat məqsədilə, uzaq olun.

TÖVRIYƏ

Tövriyə — terminalogiyada ikimə'nalı (həqiqi və qeyri- həqiqi) cümləyə deyilir. Belə ki, hər hansı bir sözü və ya cümləni özünün həqiqi mə'nasında deməsinə baxmayaraq, dinləyici tam başqa bir mə'na anlamış olsun. Tövriyə öz-özlüyündə yalan deyil. Lakin ondan əldə olunan təsəvvür yalana bənzəyir. Bu səbəbdən də düzünü demək istəmədiyimiz, eyni zamanda yalan danışmaq istəmədikdə də dediklərimizi «tövriyə» şəklində bəyan edə bilərik. Məsələn, birisi tanışlarınızdan birini axtardığı zaman onun dəqiq yerini bildirmək istəmədikdə belə deyə bilərsiniz: Onu məsciddə gördüm. Siz həmin şəxsi bir həftə əvvəl məsciddə görmüş olsanız belə, düzünü demiş olursunuz. Həmin şəxs isə onun hal-hazırda məsciddə olduğunu güman edib oraya doğru gedir.

DƏRSİN SONU

Dediklərimizdən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, insanların xoşbəxt həyat və səadətə nail olmaları üçün yaşadıkları hər bir cəmiyyətdə bir-biri ilə gözəl və səmimi münasibətdə olmalıdırlar. Bilidiyimiz kimi mə'sum imamlar (ə) istisna olmaqla, hər bir insan nisbi olaraq müəyyən eyb və çatışmazlıqlara malikdir. Onlar bu çatışmazlıqların aradan qaldırılmasında bir-birinə ehtiyac duyurlar. Belə ki, kimsə özünün maddi və mə'nəvi ehtiyaclarını tə'min edib ideal kamala çatmağa qadir deyil. Maddi ehtiyacları ilə yanaşı, hər bir insanın ruhi və mə'nəvi ehtiyacları da vardır. Maddi ehtiyacların aradan qaldırılmasında gecəsini gündüzünə qatsa da, mə'nəvi ehtiyaclarını təkbaşına tə'min etməyə əsla qadir deyil. Bütün bunlarla yanaşı onun elmi-mə'nəvi ehtiyacları da vardır. Bu və digər ehtiyacların aradan qaldırılmasında o yenə də başqalarının elm və təcrübəsinə böyük ehtiyac duyur. Bir sözlə o, başqalarının elm və təcrübələrindən istifadə etmək və müştərək həyat tərzini keçirməklə kamil insana çevrilə bilər. Bunu da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, hər bir müsəlman şeytani vəsvəşlərdən ilham alan mənfur islam düşmənlərinin çirkin niyyətlərindən aqah olmalı və gözlənilən hər bir təhlükənin qarşısında bir nəfər kimi mübarizəyə hazırlaşmalıdırlar. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: Müsəlmanlar düşmən qarşısında bağlı yumruğa bənzəyirlər.

Mə'lum məsələdir ki, birlik və vəhdətə nail olmadıqda düşmən qarşısında mübarizə aparmaq olduqca çətin, bir çox hallarda isə qeyri-mümkün olur. Bunun üçün də ixtilaf və pərakəndəliyə düçar olmasınlar deyər, Allah-taala müsəlmanları birlik və vəhdətə çağırır:

Allaha və Onun Peyğəmbərinə itaət edin. Bir-birinizlə çəkişməyin, yoxsa qorxub zəifləyər və gücdən düşərsiniz. Səbr edin, çünki Allah səbr edənlərdir». (Ənfal-46).

Başqa bir ayədə təfriqə və ixtilafın Fir'ona xas olan xüsusiyyətlərdən biri olduğu bildirir:

«Həqiqətən, Fir'on yer üzündə [Misirdə] baş qaldıraraq onun əhalisini zümrələrə bölmüşdür. Fir'on onların arasında olan bir tayfanı [İsrail oğullarını] gücsüz, aciz görüb....». (Qəsəs-4).

Hakimiyyətini qoruyub saxlamaq üçün yerli əhalini müxtəlif zümrə və firqələrə bölür və aralarında ixtilaf və çəkişmələr salmaqla onlarda hakimiyyətə qarşı mübarizə hissini məhv edir. Bu səbəbdən də Qur'an, mö'minlər arasında ixtilaf və qarşıdurmaların şeytani vəsvəşə olduğunu bildirir:

«Şübhəsiz ki, Şeytan içki və qumarla aranızda ədavət və kin salmaq istər....». (Maidə-91).

Əli (ə) bu haqda buyurur: Birliyə nail olmayan heç bir millət həmrəylik əldə etməmiş və onlarda vətənpərvərlik hisləri güclənməmişdir. Bu qüdrətə malik olan bütün millətləri dərd-bələdan və çətinliklərdən qoruyub saxlamış və onları öz məqsədlərinə çatdırmışdır.

Nəhcül-bəlağənin «Qasiə» adlı 234-cü xütbəsində Əli (ə) səhabələrə keçmiş millətlərin aqibətlərini mütaliə etməyi və onların təfriqə və ixtilaf nəticəsində zərər çəkmələrindən ibrət almalarını tövsiyə edərək buyurur:

«Xeyir və şərinizdə keçmiş ümmətlərin başına gələn müsibətlərdən ibrət alıb onlar kimi olmaqdan çəkinin. Onlar barədə düşünüb daşındıqda bu məsələyə diqqət yetirin ki, əgər onlar düşmənləri qarşısında müqavimət göstərə bilmisə, bunu yalnız və yalnız təfriqə və ixtilafı kənara qoyub birliyə nail olmaqla əldə etmişlər. Onların məğlubiyyətinə səbəb olan şeylərdən (kin-küdurət, həsəd, bir-birinə arxa çevirmək və s.) uzaq olun.

Keçmiş mö'minlərin sərgüzəştlərinə nəzər salın və bəla nazil olarkən onların hansı şəraitdə olmalarına diqqət yetirin. Məgər onlar başqalarından ağır və acınacaqlı şəraitdə yaşamırdırlarmı? Fir'onlar onları əsarətə alır və ağır işkəncələr verirdilər. Daim təhqir və təcavüzlərə mə'ruz qalır və özlərini müdafiə etməyə heç bir hüquqa malik deyildilər. Sonsuz əzab-əziyyətlərə sinə gərib səbr etdikləri üçün Allah-taala onları qorxu və alçaqlıqdan çıxarıb şərəfli azad həyata qovuşdurdu. Onlar öz ümmətlərinə rəhbər tə'yin olunaraq, onların hidayət olmalarını öz öhdələrinə götürdülər. Unutmayın ki, əgər vahid amal uğrunda çalışmasaydılar, belə bir şərəf və kəramətə nail olmazdılar. Belə bir şəraitdə onlar bir çox yerlərin malik və padşahları deyildiləmi? Bir anlıq onların aqibətlərinə nəzər salın. Aralarında təfriqə düşdüyü ilk gündən müxtəlif təriqət və zümrələrə bölünüb bir-birinə qatı düşmən kəsildilər. Ardı-arası kəsilməyən müharibələrdə bir-birinin var-dövlətini talan edib minlərlə günahsız insanın qanını tökdülər. Nəhayət Allah-taala vüqar və şərəfət libasını onların vücudlarından çıxartdı. Bəxş etdiyi ne'mətlərdən məhrum etdi. Sizlərə isə onların ibertamiz sərgüzəştləri qalmışdır».

Əli (ə)-in hikmətlə dolu tövsiyələrinə nəzər saldıqda belə bir qənaətə gəlirik ki, çətinlikləri aradan qaldıraraq iqtidar və asudə həyata nail olmaq üçün mövcud təfriqə və ixtilafı kənara qoyub nəyin bahasına olursa-olsun vəhdət və həmrə'liyə nail olmaq lazımdır. Əli (ə) bütün millətlərin fəqir və yoxsulluğa, qorxu və məğlubiyyətə uğramalarını məhz yaranmış ixtilaf və təfriqələrdə görür.

Haqqında söhbət açdığımız mövzulardan belə bir nəticəyə gəlirik ki, islam dinində ictimai münasibətlərin bünövrəsi dostluq, məhəbbət, qardaşlıq, qarşılıqlı münasibətlər, e'timad, maddi və mə'nəvi yardım və qarşılıqlı razılıqlar əsasında qoyulmuşdur. Bütün bunlardan yeganə məqsəd layiqincə itaət edib Allahın razılığını qazanmaqdır. Əgər islam öz sadıq davamçıları qeybət və məsxərə etməkdən, töhmət vurmaqdan çəkindirirsə, bunu onların şəxsiyyət və mə'nəviyyətlərinə xələl gəlməməsi üçün edir. Əgər onları sui-zənn, həsəd və bu kimi digər xüsusiyyətlərdən çəkindirirsə, bunu aralarında düşmənçilik və ədavət toxumu səpilməsin deyər. Əgər mö'minlərə bir-biri ilə gülərüz və xoş əxlaqla davranmalarını tövsiyə edirsə, bunu aralarındakı dostluq və səmimiyyətin güclənməsi üçün edir. Əgər onlara vaxtaşırı bir-birinin görüşünə getmələrini tövsiyə edirsə, bunu aralarındakı çətinliklərin aradan qaldırılması, sevinc və kədərində bir-birinə şərikin olmaları və aralarındakı qardaşlıq və həmrə'liyin artması üçün edir. Yalnız belə bir şəraitdə mö'minlər Allahın əmr etdiyi vəhdətə nail olub başqaları üçün nümunəyə çevrilə bilərlər. Çünki Allah-taala məhz müsəlman ümmətinin başqalarına nümunə olmasını istəmişdir:

«[Ey müsəlmanlar!] Beləliklə də sizi orta [ədalətli və seçilmiş] bir ümmət etdik ki, insanların əməllərinə [qiyamətdə] şahid olasınız...» (Bəqərə-143).

Başqa bir ayədə deyilir:

«[Ey müsəlmanlar!] Siz insanlar üçün zahirə çıxarılmış ən yaxşı ümmətsiniz...». (Ali İmran-110).

Ayə söz və əməldə başqalarına nümunə olan ümmətə dəlalət edir. Elə bir ümmət ki, etdiyi tövsiyə və nəsihətləri məntiqi, rəftar və davranışları isə ədalətli olsun.

İmam Sadiq (ə) öz səhabələrinə tövsiyə edərək buyurardı: İnsanları danışıqsız hidayət edin. Yə'ni, öz əməllərinizlə onlara nümunə olun.

Deyilən hər bir söz yalnız o zaman öz həqiqi dəyərini tapa bilər ki, insanın gözəl əməlləri ilə uyğun olsun. Bəs əgər islamın günbəgün ucaltmasını, müsəlmanların vüqarlı və başı uca olmalarını və başqalarının islama meyli etmələrini istəyiriksə, bu müqəddəs dinin ruhunu özümüzdə yaşadıq öz əməllərimizlə başqalarına nümunə olmalıyıq. Əks təqdirdə, qeyri müsəlmanlar bir-birimizlə ixtilafda olduğumuzu və aramızda hökm sürən soyuqluğu görüb islam və Qur'ana qarşı e'tinasız olar, müsəlman ümmətindən uzaq düşərlər. Digər tərəfdən də islam və müsəlmanların təfriqə və ixtilafa düşməsinə istəyən bə'zi mənfur ünsürlər islamın zəifləməsi və ümmətin müxtəlif təriqət və zümrələrə bölünməsi üçün əllərindən gələni əsirgəməzlər.

İslam dinindəki münasibətlərin ən başlıca hədəflərini ixtisarla üç hissəyə bölmək olar:

1. İslam ümmətinin şərəfət və iqtidarının qorunub saxlanması və müsəlmanlar arasında birlik və həmrə'liyə nail olmaq;

2. Nümunəvi əxlaq və davranışa yiyələnməklə digər ümmətlərin islama də'vət olunmalarında göstərilən səy və cəhdlər;

3. Mö'minlərin dünya və axirət səadətinə nail olmaları üçün qarşılıqlı həmkarlıq göstərmələri.

Bütün bunlara müsəlmanların qarşılıqlı hörmət və səmimi münasibətləri nəticəsində nail olmaq olar.